

Μια κοινωνιογλωσσολογική προσέγγιση

Ταραμπατζή Κατερίνα Α.Μ 0197057

αρ. εισ. 27/ΠΑΜ.....

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»**

Αριθ. Εισ.: 1919/1
Ημερ. Εισ.: 27-09-2001
Δωρεά: Συγγραφέας
Ταξιδετικός Κωδικός: ΠΤ – ΠΔΕ
2001
ΤΑΡ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Οι Πομάκοι
Μια κοινωνιογλωσσολογική προσέγγιση
(έρευνα στο χωριό Μύκη)

Ταραμπατζή Κατερίνα Α.Μ 0197057

Βόλος 2001

Περιεχόμενα

1^ο μέρος

1.1. Γενικά	
α. Ο όρος «μειονότητα».....	1
β. Η θέση των μειονοτήτων.....	3
γ. Θρησκευτική μειονότητα.....	4
1.2. Η μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης.....	6
1.3. Γεωγραφική κατανομή Πομάκων.....	6
1.4. Πομάκοι: Από πού κατάγονται;.....	7
α. Η ελληνική άποψη.....	8
β. Η τουρκική άποψη.....	11
γ. Η βουλγαρική άποψη.....	13
1.5. Οι Πομάκοι της Δυτικής Θράκης σήμερα.....	15

2^ο μέρος

2.1. Η «διγλωσσία» και ο όρος «μειονοτική» γλώσσα.....	20
2.2. Η πομακική: μια εδαφική μειονοτική γλώσσα.....	24
2.3. Η μικρο-έρευνα	
α. Εισαγωγή- Γενικές πληροφορίες.....	26
β. Μέθοδος, περιγραφή και στόχος της έρευνας.....	27
γ. Παρατηρούμενες γλωσσικές συμπεριφορές στην κοινότητα της Μύκης.....	29
δ. Γλωσσικός Θάνατος - Απειλείται η Πομακική;.....	33
ε. Παράγοντες που καθορίζουν τις συγκεκριμένες γλωσσικές επιλογές.....	37

3^ο μέρος

3.1. Η επαφή των γλωσσών- language contact.....	41
3.2. Η επίδραση της Ελληνικής γλώσσας στην Πομακική.....	42
3.3. Το Λεξικό του Θεοχαρίδη.....	45
3.4. Τα αποτελέσματα της έρευνας.....	46
3.5. Επίλογος.....	48

.....	
Παράρτημα.....	49

Βιβλιογραφία.....	71
-------------------	----

1° μέρος

1.1 Γενικά

α. Ο όρος «μειονότητα»

Ο όρος «μειονότητα» απέκτησε τον εννοιολογικό προσδιορισμό του στα πλαίσια της εξέλιξης του έθνους-κράτους. Αυτός εκφράστηκε με διάφορους ορισμούς, που φανερώνουν τη ρευστότητα του όρου.

① Κατά τον L.Wirth, μπορούμε να ορίσουμε ως μειονότητα μία ομάδα ατόμων η οποία, εξαιτίας των φυσικών ή και των πολιτισμικών της χαρακτηριστικών, διαφοροποιείται από το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο όπου ζει. Η διαφοροποίηση αυτή εκφράζεται με τη διαφορετική και άνιση μεταχείριση και γι' αυτό τα μέλη της ομάδας θεωρούν τον εαυτό τους αντικείμενο συλλογικής διάκρισης.

② Ο A.Dworkin δίνει τρεις διαστάσεις για τον ορισμό της μειονότητας: (α) τα μέλη της μειονότητας έχουν ταυτότητα, (β) υπάρχει ομαδική συνείδηση, (γ) έχουν διαφοροποιημένη κοινωνική ισχύ. Η τρίτη διάσταση υπονοεί την κοινωνική ισχύ η οποία καθορίζει τις σχέσεις κυρίαρχου-κυριαρχούμενου, προνομιούχου-μη προνομιούχου. Η διατύπωση της τρίτης διάστασης επιτρέπει, επομένως, μία επέκταση της έννοιας «μειονότητα» σε όλες τις κοινωνικές ομάδες στην οποίων τα μέλη δεν παρέχονται, στον ίδιο βαθμό, τα μέσα εκείνα που θεωρούνται από το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο ως θεμιτά και απαραίτητα για την πραγμάτωση αποδεκτών στόχων και επομένως ως προνόμια.

③ Ο J.Hoffman-Nowotny, σε μια προσπάθεια να συγκεκριμενοποιήσει και να περιορίσει την έννοια, παρατηρεί ότι είναι μεν οι μειονότητες μέρος μη προνομιούχων στρωμάτων ή τάξεων αλλά και οι μη προνομιούχοι δεν είναι απαραίτητο να θεωρούνται και να θεωρούν τον εαυτό τους μέλη μιας μειονότητας.¹

④ Παρά τη ρευστότητα του όρου, οι νομικοί επιχείρησαν να τον προσδιορίσουν με σαφήνεια, γιατί η προστασία των μειονοτήτων θα μπορούσε να είναι τόσο πιο αποτελεσματική όσο οι διάφορες γραπτές διατάξεις που αναφέρονται στα δικαιώματα τους θα ήταν αστασίαστες.

⑤ Έτσι, τον Ιανουάριο του 1950, η υποεπιτροπή των Ηνωμένων Εθνών, που είχε επιφορτιστεί με το πρόβλημα προστασίας των μειονοτήτων, εκτίμησε ότι ένας ορισμός θα έπρεπε να στηρίζεται στις ακόλουθες βάσεις:

- ο όρος «μειονότητα» περιλαμβάνει μόνο τις μη κυρίαρχες ομάδες ενός πληθυσμού που έχουν και επιθυμούν να διατηρήσουν εθνικές,

¹. Πληροφορίες από Κανακίδου Ελένη, «Η εκπαίδευση στη μουσουλμανική μειονότητα της Δυτικής Θράκης», Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1994, σελ.19-20

θρησκευτικές, γλωσσικές παραδόσεις ή χαρακτηριστικά σαφώς διαφορετικά από αυτά του υπόλοιπου πληθυσμού

- οι μειονότητες αυτές πρέπει να περιλαμβάνουν αριθμό ατόμων αρκετά μεγάλο, ώστε να μπορέσουν ν' αναπτύξουν τέτοια χαρακτηριστικά
- τα μέλη των μειονοτήτων πρέπει να επιδεικνύουν σεβασμό στο κράτος του οποίου είναι πολίτες.

Ωστόσο, παρά την προσπάθεια ενός νομικού προσδιορισμού, η ασάφεια δεν έπαψε να υπάρχει. Και αυτό γιατί ο όρος δεν είναι στενά νομικός αλλά ευρύτερα κοινωνικοπολιτικός. Στα πλαίσια αυτά έγινε προσπάθεια να αναζητηθούν τα κύρια στοιχεία της. Αυτά φαίνεται ότι είναι:

- το στοιχείο της κοινότητας. Για να υπάρχει μειονότητα πρέπει τα μέλη μιας ομάδας να διαθέτουν ορισμένα χαρακτηριστικά που τα ενοποιούν σαν ομάδα, ενώ συγχρόνως τα διαχωρίζουν από την υπόλοιπη εθνική κοινότητα.
- Το ποσοτικό στοιχείο που ήδη αναφέρθηκε.
- Η συνείδηση της μειονότητας. Μια στατιστικώς μειοψηφούσα κοινότητα δεν θεωρείται μειονότητα με τη αυστηρή έννοια του όρου, εκτός αν έχει συνείδηση ότι αποτελεί μειονότητα.
- Η καταπίεση, στοιχείο που δεν είναι απαραίτητο να υπάρχει αλλά που είναι συνηθέστατα ενδεικτικό. Η μειονότητα δεν υπάρχει ως τέτοια παρά μόνο αν καταπιέζεται. Ελλείπει καταπίεσης μιλάμε για αυτόνομες ομάδες και όχι για μειονότητα.²

6) Επιπλέον, και σύμφωνα με τους Παπαστάμου Στ. και Μιούνου Γκ., αυτό που καθορίζει τη θέση μιας μειονότητας είναι το κατά πόσο η συμπεριφορά, οι εκτιμήσεις, κ.τ.λ. μιας τέτοιας κοινωνικής ολότητας διαφέρουν από τις κυρίαρχες νόρμες σχετικά με αυτή τη συμπεριφορά, αυτές τις εκτιμήσεις κ.τ.λ. Η ενεργός μειονότητα ορίζεται λοιπόν, μέσα στην ιστορία του κοινωνικού συστήματος όπου ανήκει, από τη σταθερότητα που τη διέπει στη διαφορά της. Με τη σταθερότητά της, η μειονότητα καθιστά αυτή τη διαφορά αντινομική, ένα λογικό μοντέλο που ανταγωνίζεται τα κυρίαρχα πρότυπα. Με τη σταθερότητα της, η μειονότητα κατέχει μια θεμελιώδη «εξουσία», την εξουσία να προκαλεί μία φαινομενικά άλυτη σύγκρουση, ακριβώς επειδή στις διαπραγματεύσεις που χαρακτηρίζουν τις κοινωνικές ανταλλαγές η σταθερή μειονότητα αρνείται να προβεί σε οποιονδήποτε συμβιβασμό³.

² πληροφορίες από εγκυκλοπαίδεια: Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 41, Πάπυρος, Αθήνα 1997, σελ.196

³ Παπαστάμου Στ.-Μιούνου Γκ., «Μειονότητες και εξουσία», Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2001, σελ.54

β. Η θέση των μειονοτήτων

Ο ρόλος των μειονοτικών ομάδων ποικίλλει από κοινωνία σε κοινωνία, ανάλογα με τη δομή του κοινωνικού συστήματος και τη σχετική δύναμη της μειονοτικής ομάδας. Είναι αλήθεια ότι τις περισσότερες φορές προσδιορίζονται από το κοινωνικό τους περιβάλλον, παρά αυτό- προσδιορίζονται. Γενικά, η κοινωνία ως σύνολο έχει δύο επιλογές όταν αντιμετωπίζει την παρουσία μιας μειονοτικής ομάδας: μπορεί είτε να την εξαλείψει είτε να την ανεχτεί. Μια μειονότητα μπορεί να εξαλειφθεί με πολλούς τρόπους. Μπορεί να εκδιωχθεί ή να καταπνιγεί. Ένα λιγότερο βίαιο μέσο εξάλειψης μιας μειονότητας είναι η αφομοίωση. Με τη διαδικασία αυτή, η μειονότητα υιοθετεί τα χαρακτηριστικά της πλειοψηφίας που κυριαρχεί.

Η αφομοίωση σπάνια είναι μια διαδικασία ολοσχερούς εξάλειψης. Κατά την πορεία της αφομοίωσης η κυρίαρχη ομάδα, παράλληλα με την επιβολή του δικού της πολιτισμού, υιοθετεί συνήθως ορισμένα στοιχεία του μειονοτικού πολιτισμού, μέσα στα πλαίσια της αλληλεπίδρασης μεταξύ των δύο διαφορετικών κουλτουρών.

Όταν επιτρέπεται σε μια μειονότητα να υπάρχει στα πλαίσια μιας ευρύτερης κοινωνίας, το κοινωνικό σύστημα που προκύπτει χαρακτηρίζεται πλουραλιστικό. Οι κυρίαρχες δυνάμεις σε μια πλουραλιστική κοινωνία επιλέγουν την ανοχή απέναντι στις μειονότητες για διάφορους λόγους: είτε γιατί δε βλέπουν το λόγο ν' απαλλαγούν από την μειονότητα, είτε γιατί μπορεί να υπάρχουν πολιτικά, νομοθετικά, ιδεολογικά, ακόμη και ηθικά εμπόδια σε μια διαδικασία εξάλειψης της.

Στην Ελλάδα, το μειονοτικό ζήτημα τέθηκε κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους και διευθετήθηκε με τη συνθήκη των Σεβρών(1920), με τη σύμβαση του Νείγυ(1919) μεταξύ Ελλάδας και Βουλγαρίας καθώς και με τη Συνθήκη της Λοζάννης (1923) μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας⁴. Με τις συμβάσεις αυτές, και κυρίως με την τελευταία, αναγνωρίζεται ως θρησκευτική μειονότητα της Δ.Θράκης, ο αριθμός των Μουσουλμάνων που εξαιρέθηκε από την αναγκαστική ανταλλαγή των πληθυσμών

---

⁴. Περισσότερες πληροφορίες για τους όρους των Συνθηκών και της σύμβασης του Νείγυ, στο: Διβάνη Λένα, «Ελλάδα και Μειονότητες», Καστανιώτης, Αθήνα 1999, σελ.55-67.

γ. Θρησκευτική μειονότητα

Σύμφωνα με τον Αφένδρα Β.⁵, η θρησκευτική μειονότητα αποτελεί ειδική περίπτωση εθνικής μειονότητας, η οποία διαφοροποιείται, επομένως και ορίζεται, με βάση κάποια διαφορά θρησκευτικής φύσης από τον κοινωνικό της περίγυρο. Το περιεχόμενο ή το «μέγεθος» αυτής της απόστασης καλύπτει ένα μεγάλο φάσμα, από εντελώς διαφορετικές θρησκείες μέχρι απλές «λεπτομέρειες» δόγματος ή τύπου, αν εξετάσουμε καταστάσεις ιστορικά ή γεωγραφικά. (Στην περίπτωση της ελληνικής μουσουλμανικής μειονότητας πρόκειται για διαφορετική θρησκεία.)

Διαστάσεις του φαινομένου της θρησκευτικής μειονότητας:

- Η ιστορική προέλευση της μειονότητας: από μετανάστευση, βίαιη μεταφορά (π.χ αιχμαλωσία, εκτοπίσεις πληθυσμών κ.α), από κατάκτηση, διαδικασίες σχηματισμού κράτους π.χ. προσχώρηση σε κάποια ομοσπονδία, από ειρηνικές ή βίαιες διαδικασίες προσηλυτισμού ή ακόμα και από τη δημιουργία κάποιας νέας θρησκείας ή ξεχωριστής ομάδας (π.χ σχίσμα). Το θέμα της προέλευσης ήταν πάντα σημαντικό και υπεισέρχεται δυναμικά σε περιπτώσεις αμφισβήτησης της επικυριαρχίας ομάδων ή των αντίστοιχων γεωγραφικών περιοχών, εθνικού επεκτατισμού, αλυτρωτισμού και ανάλογων πολιτικών κινήσεων ή υποκινήσεων⁶.

- Ο καθορισμός της ταυτότητας και της διαιώνισης της θρησκευτικής μειονότητας δηλαδή η οριοθέτησή της μέσα στο κοινωνικό σύνολο ή η διαφοροποίηση της από τους άλλους, όπως και η διασφάλιση συνέχειας με μηχανισμούς ένταξης μελών, μετάδοσης ιδεολογίας, αξιών ή τρόπου ζωής αποτελεί ένα ακόμη θέμα ζωτικής σημασίας. Πέρα από τους μηχανισμούς καθορισμού και διάκρισης της θρησκευτικής ταυτότητας στην καθημερινή ζωή(λατρεία, δίαιτα, αμφίεση, σχέσεις με τους άλλους), μπορεί να εμπλέκονται και θεσμοί σε κάποιο υψηλότερο μακρό-επίπεδο , όπως το νομικό ή εκπαιδευτικό καθεστώς. Το ιδιαίτερο νομικό καθεστώς μπορεί να ρυθμίζει τη νομική προστασία της θρησκευτικής μειονότητας (π.χ η Συνθήκη των Σεβρών περιείχε μεταξύ άλλων τη διάταξη που αφορούσε ειδικά την Ελλάδα και η οποία εξασφάλιζε το ιδιότυπο θρησκευτικό-κοινωνικό καθεστώς των Μουσουλμάνων⁷.

⁵. Αφένδρας Β., «Θρησκευτική μειονότητα», στο «Παιδαγωγική, Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια-Λεξικό», Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1991, σελ. 3077.

⁶. Χιδίρογλου Παύλος, «Οι Έλληνες Πομάκοι και η σχέση τους με την Τουρκία», Ηρόδοτος, ΙΙΙ Έκδοση, Αθήνα 1989, σελ. 56.

⁷. Διβάνη Λένα, ό.π., σελ. 62-63.

Στο επίπεδο της παιδείας, ένα ξεχωριστό εκπαιδευτικό σύστημα (μειονοτικό σχολείο) μπορεί να παίξει ένα διπλό ρόλο οριοθέτησης και διαφοροποίησης: αφ' ενός μέσα από τη μετάδοση γνώσεων διακριτικών για τη θρησκευτική μειονότητα, όπως το θρησκευτικό δόγμα, ιστορία, γλώσσα κ.α και αφ' ετέρου με την φυσική απομόνωση των νεαρών μελών της μειονότητας λόγω απουσίας επαφών με τα μέλη του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου και την ενίσχυση των μηχανισμών «γκετοποίησης».

- Η δομική ένταξη στο ευρύτερο σύνολο: Πέρα από τη διαφοροποιημένη συμμετοχή της θρησκευτικής μειονότητας στο νομικό και εκπαιδευτικό επίπεδο, και στο χώρο της οικονομίας, στον τομέα της οικονομικής απασχόλησης, υπάρχει διάφορη ένταξη των μειονοτήτων. Παράδειγμα ακραίο της ελληνικής πραγματικότητας, αποτελεί και το ότι μέχρι πρόσφατα μέλη των θρησκευτικών μειονοτήτων δεν μπορούσαν ν' ασκήσουν το επάγγελμα του δασκάλου στην κρατική, πρωτοβάθμια εκπαίδευση.

Έτσι, μπορούμε να πούμε συμπερασματικά ότι η επίσημη αναγνώριση από το κράτος μιας μειονότητας, όσα προβλήματα πιστεύεται ότι λύνει θεωρητικά προς όφελος της μειονότητας, βάσει του αιτήματος της διασφάλισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τόσα πρακτικά δημιουργεί στην καθημερινή ζωή, που πηγάζουν ακριβώς από αυτήν τη διάκριση-διαφοροποίηση.

1.2 Η μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης

Η μουσουλμανική μειονότητα της Δυτικής Θράκης αποτελεί μια ιδιαιτερότητα που δεν συναντάται συχνά. Χαρακτηρίζεται ως «θρησκευτική μειονότητα» και ταυτόχρονα θεωρείται ομοιογενής τόσο από γλωσσική άποψη όσο και προέλευση. Τείνει, δηλαδή, να θεωρείται ότι αποτελεί μια πολιτισμική ενότητα. Ως επίσημη μητρική γλώσσα τα μέλη της μειονότητας μαθαίνουν την τουρκική γλώσσα.⁸

Παρ' όλα αυτά, στη μουσουλμανική μειονότητα της Δ.Θράκης διακρίνονται τρεις ομάδες, που παρουσιάζουν ετερογένεια από πλευράς γλώσσας, εθνικότητας και γεωγραφικής κατανομής. Πρόκειται για τους τουρκόφωνους μουσουλμάνους τουρκικής προέλευσης, για τους πομακόφωνους πομακικής προέλευσης και τέλος τους ρομανόφωνους ρομανικής προέλευσης (Αθίγγανοι). Αυτά τα πολυεθνικά και πολυγλωσσικά χαρακτηριστικά καθιστούν την κοινότητα άκρως ενδιαφέρουσα από κοινωνιολογική και κοινωνιογλωσσολογική άποψη.

Στην εργασία αυτή θα ασχοληθούμε με τον πομακόφωνο πληθυσμό και την ανά τις περιστάσεις διαμορφούμενη γλωσσική συμπεριφορά του.

Είναι απαραίτητη αρχικά η παρουσίαση μιας σύντομης ιστορικής αναδρομής του λαού αυτού, αφενός για την απόκτηση σφαιρικής εικόνας του θέματος και, αφ' ετέρου, λόγω της αναμφισβήτητης σύνδεσης των ιστορικών και πολιτικών γεγονότων με τη σύγχρονη, διαμορφωμένη κοινωνιογλωσσολογική κατάσταση των Πομάκων.

1.3 Γεωγραφική κατανομή Πομάκων.

Οι Πομάκοι, που υπολογίζονται περίπου στις 38.000, αποτελούν το 34 % του συνολικού πληθυσμού της μειονότητας (η υπόλοιπη απαρτίζεται από 56.000 Τουρκογενείς, που αποτελούν το 50% περίπου και από 18.000 Αθίγγανους, που αποτελούν το 16%)⁹ και η πλειοψηφία τους κατοικεί σήμερα στον νομό Ξάνθης και εννέα χιλιόμετρα προς τα βόρεια της πόλης, απ' όπου αρχίζουν τα χωριά τους. Κυριότερα απ' αυτά είναι: η Μύκη (που επισκεφτήκαμε στα πλαίσια της έρευνας), η Πόμα, οι Θέρμες, τα Μελίβια, το Ωραιόν, ο Κύκνος, ο Εχίνος. Άλλοι Πομάκοι κατοικούν επίσης στο νοτιοανατολικό άκρο της Ροδόπης, στο

⁸. Κανακίδου Ελένη, «Η εκπαίδευση στη μουσουλμανική μειονότητα της Δυτικής Θράκης», Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1994, σελ.60

⁹. Βακαλιός Θανάσης, «Το πρόβλημα της διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης στη Δ.Θράκη, Έρευνα», Gutenberg, Αθήνα 1997, σελ.24.

νομό Ροδόπης, κοντά στα βουλγαρικά σύνορα ,και στο νομό Έβρου, στην αμιγή κοινότητα Κέχρου και στο μικρό χωριό Οργάνη.¹⁰

1.4 Πομάκοι: Από πού κατάγονται :

Πολλά έχουν κατά καιρούς ειπωθεί για την καταγωγή των Πομάκων και στο ζήτημα αυτό επικρατούν διαφωνίες και αντιρρήσεις, που έχουν ως αφετηρία αφ' ενός τον υπαρκτό πλουραλισμό των πολιτισμικών τους χαρακτηριστικών τους και αφ' ετέρου την διαφορετική οπτική από την οποία καθένας μελετά τα χαρακτηριστικά αυτά.

Οι Πομάκοι της Θράκης αποτελούν υποδειγματική περίπτωση μιας πληθυσμιακής ομάδας που χρόνια τώρα βρίσκεται στις συμπληγάδες πέτρες του εθνισμού και της θρησκευτικής προπαγάνδας.¹¹ Βρίσκονται στη σφαίρα διεκδίκησης της Ελλάδας, της Βουλγαρίας και της Τουρκίας. Η πληθυσμιακή βαρύτητα και η γεωγραφική θέση του πομακικού πληθυσμού επηρεάζει ανέκαθεν τις εθνικές επιδιώξεις των κρατών της περιοχής.

Για την Οθωμανική αυτοκρατορία και, κυρίως, για τη σύγχρονη Τουρκία, οι Πομάκοι εξασφαλίζουν τη γεωγραφική συνέχεια, αφ' ενός μεταξύ αυτής και των μουσουλμάνων της Χερσονήσου του Αίμου και αφ' ετέρου μεταξύ των μουσουλμάνων της Ελλάδος και των ομοθρήσκων τους στη Βουλγαρία. Η σπουδαιότητα των Πομάκων στο πλέγμα των ελληνοτουρκικών σχέσεων προκύπτει από το γεγονός ότι το τμήμα που κατοικεί στη Θράκη αυξάνει σημαντικά το μέγεθος της μουσουλμανικής μειονότητας.

Για τη Βουλγαρία και τα πανσλαβικά σχέδια του παρελθόντος, οι Πομάκοι αποτελούσαν το πληθυσμιακό ανάχωμα που έφραζε την πολυπόθητη έξοδο στις πεδιάδες της σημερινής ελληνικής Θράκης και από εκεί στο Αιγαίο. Το φυσικό εμπόδιο του όγκου της Ροδόπης γινόταν ανυπέβλητο, καθώς και οι κάτοικοι της έτρεφαν εχθρικά αισθήματα προς τους Βουλγάρους. Έτσι, ο προσεταιρισμός της ομάδας αυτής, που μιλούσε μια σλαβική γλώσσα, αποτέλεσε στρατηγική προτεραιότητα του βουλγαρικού κράτους.

¹⁰. Χιδίρογλου Παύλος, «Οι Έλληνες Πομάκοι και η σχέση τους με την Τουρκία», Ηρόδοτος ,ΙΙΙ Έκδοση, Αθήνα 1989, σελ.13.

¹¹. Βαρβούνης Μ.Γ, «Συμβολή στη λαογραφική μελέτη των Πομάκων και του παραδοσιακού πολιτισμού της Θράκης», Κομοτηνή 1995, σελ.11-13.

Η Ελλάδα, από την εποχή που τα σύνορα της έφθασαν στη Θράκη, δεν είχε συγκροτημένη πομακική πολιτική¹², ενώ είναι έκδηλη η σημαντικότητα της ύπαρξης μουσουλμάνων ελληνικής καταγωγής στη μουσουλμανική μειονότητα, που στην πλειονότητα της αποτελείται από τουρκογενείς.

Κάθε πλευρά, στην προσπάθεια της ν' αποδείξει την εθνική της συγγένεια με τους Πομάκους, επικαλείται ένα ορισμένο πολιτισμικό τους χαρακτηριστικό. Η Ελλάδα την υποθετική αυτόχθονη καταγωγή τους, η Βουλγαρία τη γλώσσα τους και η Τουρκία το θρήσκευμα τους. Οι επιστήμονες κάθε χώρας έχουν αναπτύξει διάφορες θεωρίες για να υποστηρίξουν, συνήθως, την ασκούμενη πολιτική και η μελέτη των Πομάκων χρωματίζεται αναλόγως, με βάση αυτές τις διαδικασίες.¹³

Στην συνέχεια, στην προσπάθεια εξασφάλισης στοιχειώδους αντικειμενικότητας, θα παρουσιαστούν συνοπτικά οι διαφορετικές θέσεις των τριών πλευρών αναφορικά με τις εικασίες τους για την καταγωγή των Πομάκων και η σημερινή κατάσταση τους, ως αποτέλεσμα των αντιφατικών αυτών απόψεων.

α. Η ελληνική άποψη

Η ελληνική προσέγγιση στο ζήτημα της καταγωγής των Πομάκων θα μπορούσε να περιγραφεί ως προσπάθεια αντίκρουσης των τουρκικών και βουλγαρικών θέσεων, οι οποίες ήταν ενταγμένες στο πλαίσιο των εδαφικών διεκδικήσεων και της διαπάλης του 19^{ου} και των αρχών του 20^{ου} αι. Η ελληνική άποψη έδωσε έμφαση στην αναζήτηση των σχέσεων των Πομάκων με τα αρχαιοθρακικά φύλα και μέσω της ιστορικής τους συνέχειας στη σχέση τους με το Βυζάντιο.¹⁴ Όλοι οι Έλληνες συγγραφείς αλλά και κάποιοι από τους ξένους, που μελέτησαν το ζήτημα, ενσυνείδητα, θεωρούν τους Πομάκους, απόγονους των παλαιών Θρακών.¹⁵

Κατά τον Στράβωνα(1^{ος} αι. π.Χ), στη Ροδόπη κατοικούσαν τα εξής ελληνοθρακικά φύλα: οι Βήσσοι στη Βόρεια Ροδόπη ως τον Αίμο, οι Δίοι στην

¹². Αντώνης Κ.Λιάπης, «Η υποθηκευμένη γλωσσική ιδιαιτερότητα των Πομάκων», Θρακική Εταιρεία, Κομοτηνή 1995, σελ.8

¹³. Βαρβούνης Μ.Γ, «Η καθημερινή ζωή των Πομάκων», Οδυσσέας, Αθήνα 1997, σελ.12.

¹⁴. Αντώνης Κ.Λιάπης, «Η υποθηκευμένη γλωσσική ιδιαιτερότητα των Πομάκων», Θρακική Εταιρεία, Κομοτηνή 1995, σελ.7

¹⁵. Παναγιωτίδης Ναθαναήλ, «Η εθνοφυλετική προέλευση των Πομάκων», Περιοδικό <Τα Εκπαιδευτικά>, Έκδοση Εκπαιδευτικός Σύνδεσμος, τεύχος 22-23, Αθήνα 1991

Ανατολική και τέλος οι Αγγριάνες στη Δυτική. Αλλά και πριν από τον Στράβωνα, υπάρχουν αρχαιότερες μαρτυρίες του Θουκυδίδη (5^{ος} αι.) και του Θεόπομπου (4^{ος} αι.), που μιλούν για το θρακικό φύλο των Αγγριανών ή Αγγραίων ή Αγγιέων και τους τοποθετούν στον ίδιο σχεδόν χώρο, όπου βρίσκουμε σήμερα τους Πομάκους.¹⁶

Όμως, ποια η σχέση αυτού του αρχαίου ελληνοθρακικού φύλου με τους σημερινούς Πομάκους;

Καταρχήν είναι διατηρημένη μέχρι σήμερα παράδοση ανάμεσα στους Πομάκους που κατοικούν στον ελληνικό χώρο, ότι είναι απόγονοι των Αγγριανών¹⁷ (δηλαδή, αυτόχθονος πληθυσμός.)

Την άποψη αυτή ενισχύει η μαρτυρία του Βυζαντινού ιστορικού Γεωργίου Ακροπολίτη (1217-1282), ότι η περιοχή της Ροδόπης ονομαζόταν Αχριδός¹⁸, καθώς και η στενή σχέση των παλαιών στοιχείων με τα σημερινά δεδομένα, που επικαλείται μεγάλος αριθμός Ελλήνων ερευνητών που ασχολήθηκαν με το ζήτημα της καταγωγής των Πομάκων(Χιδίρογλου Π., Μαγκριώτης Ι., Μυλωνάς Π., κ.α). Στην παλιά Ξάνθη υπάρχει συνοικία που ονομάζεται «Αχριάν μαχαλέση»(γειτονιά των Αχριάνων). Στην περιοχή του Έβρου, χωριό της περιοχής ονομάζεται Αγγριανή, ενώ πλησίον συνοικισμός λέγεται «Αχριάν πουναρή»(πηγή των Αχριανών)¹⁹.

Ωστόσο, αυτό που προβάλλεται ως ισχυρό επιχείρημα από ελληνικής πλευράς για την ελληνική καταγωγή των Πομάκων, είναι η πλήρη αντίθεση των χαρακτηριστικών Πομάκων και Τούρκων, που προβάλλει ως συμπέρασμα από την αντιπαραβολή των ανθρωπολογικών χαρακτηριστικών των Πομάκων και των τουρκικών φύλων στη Μ.Ασία και στη Θράκη²⁰.

Ενισχυτικό για την ανθρωπολογική συγγένεια μεταξύ Ελλήνων και Πομάκων, είναι το πόρισμα της αιματολογικής έρευνας της Β' Παθολογικής κλινικής του Πανεπιστημίου της Θεσσαλονίκης στους Πομάκους το 1969. Την έρευνα πραγματοποίησε μια ομάδα γιατρών (Παναγιωτόπουλος Σ., Τσάπας Γ., Πατάζογλου Π., Ξηροτύρης Ν., Μυλωνάς Π., Χαρισιάδου Ε., Παναγιωτόπουλος Ε.) και το πόρισμα τους αναφέρει περιληπτικά: «Προέβημεν εις τον ανοσολογικόν καθορισμόν των φαινοτύπων των αποσφαιρινών, επί 508 Πομάκων κατοίκων Θράκης. Εκ της ερέυνης ουδεμία διαφορά προέκυψεν μεταξύ των Πομάκων και του λοιπού Ελληνικού πληθυσμού, τόσο ως προς τη

¹⁶. Βοζαγλή Κ.Δ., «Φυλετικές και εθνικές μειονότητες», Ανάτυπο από το αρχείο Θρακικών μελετών, αρ.35, σελ.28, Αθήνα 1954

¹⁷. Θερμός Δ., «οι Πομάκοι», Περιοδικό «Τα εκπαιδευτικά», τεύχος 27-28, έκδοση Εκπαιδευτικού Συνδέσμου, Αθήνα 1992

¹⁸. Χιδίρογλου Παύλος, «Οι Έλληνες Πομάκοι και οι σχέσεις τους με την Τουρκία», σελ.14.

¹⁹. Θερμός Δ., ο.π., σελ.64.

²⁰. βλ. πίνακα αντιπαραβολής των χαρακτηριστικών αυτών στο παράρτημα, στο τέλος της εργασίας.

συμμετοχή των γόνων, όσον και ως προς τη συχνότητα των τριών ατμοσφαιρικών φαινοτύπων»²¹.

Τα παραπάνω στοιχεία ενισχύονται και σε μεγάλο βαθμό επιβεβαιώνονται κι από τα πορίσματα της διδακτορικής διατριβής του Ν.Ι Ξηροτύρη, Ιατρού, εγκεκριμένη από το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, που περιλαμβάνει παρατηρήσεις που προέκυψαν από την έρευνα της κατανομής των συχνοτήτων των ομάδων του αίματος στους Πομάκους και από τη διερεύνηση ενδεχόμενης φυλετικής σχέσεως με τους γειτονικούς πληθυσμούς με αιματοληψίες από 1.030 κατοίκους πομακικών χωριών(από το 1/20 του συνόλου του πληθυσμού). Τα συμπεράσματα της έρευνας αυτής συνδυασμένα και με διάφορα άλλα λαογραφικά και αρχαιολογικά ευρήματα πρόσφεραν τα εξής νέα δεδομένα²²:

1. Οι Πομάκοι αποτελούν φυλετικά ενιαίο, απομονωμένο πληθυσμό που υπέστη ελαφρότατη επίδραση από φυλές μογγολικής προελεύσεως.
2. Υπάρχει αιματολογική συγγένεια των Πομάκων με τους Έλληνες που φτάνει σε ποσοστό 50-70⁰/ο για τον πληθυσμό των χωριών Σάτραι και Εχίνος.
3. Οι Πομάκοι ως πληθυσμός απομονώθηκαν επί μακρό χρονικό διάστημα, υπέστησαν ορισμένες μικρομεταβολές στην κατανομή των συχνοτήτων των ομάδων αίματος, και διατήρησαν σχεδόν αναλλοίωτες τις αρχικές τους συχνότητες κατανομής των διαφόρων συστημάτων των ομάδων αίματος, ενώ η άποψη ότι είναι απόγονοι Κιργισίων αποίκων δεν είναι σωστή με βάση τη στατιστική σύγκριση των αποτελεσμάτων Πομάκων-Κιργισίων.
4. Οι κάτοικοι της νοτίου Βουλγαρίας διαφέρουν από εκείνους της βορείου, που θεωρούνται απόγονοι αρχαίων Θρακοελληνικών φύλων και δεν υπέστησαν αξιόλογες φυλετικές μεταλλαγές.
5. Από τη σύγκριση των κατανομών των συχνοτήτων των ομάδων αίματος με τις αντίστοιχες που βρέθηκαν στους Βούλγαρους, Τούρκους, Σέρβους και Αλβανούς, πληθυσμούς του βαλκανικού χώρου που συμμετείχαν σε ορισμένες ιστορικές στιγμές με τους Πομάκους, προκύπτει ότι δεν υπάρχει πρακτικά οποιαδήποτε πιθανότητα συγγένειας με αυτούς και δεν έλαβε καμία αξία λόγου επιμειξία.²³

²¹. Μυλωνάς Α.Π, «Οι Πομάκοι της Θράκης», Νέα Σύνορα-Α.Α Λιβάνη, Αθήνα 1990, σελ.37.

²². Χιδίρογλου Παύλος, ό.π., σελ.16

²³. Κατά την ταπεινή μας άποψη, σαφώς τα συμπεράσματα αυτά φωτίζουν το πρόβλημα της προέλευσης των Πομάκων, αλλά εύλογα μπορεί να τεθεί το ερώτημα κατά πόσο μπορούν να γενικευτούν τα αποτελέσματα μιας έρευνας που αφορά το 1/20 του πληθυσμού, για ολόκληρο τον πληθυσμό. Είμαστε επίσης, λίγο επιφυλακτικοί αναφορικά με την απόλυτη και ενίοτε υποθετική γλώσσα διατύπωσης αλλά και αβάσιμης σε ορισμένα σημεία(π.χ στα συμπεράσματα 3,4,5) γενίκευσης των συμπερασμάτων.

Τέλος, οι ελληνικές προσεγγίσεις για την καταγωγή των Πομάκων, όπως παρουσιάζονται μέσα από τη λιγοστή βιβλιογραφία, προβάλλουν ως επιχείρημα την ύπαρξη χριστιανικών στοιχείων σε εκδηλώσεις της καθημερινής τους ζωής και την παρουσία ελληνικών λέξεων στο λεξιλόγιο τους (ειδικότερα στη γλώσσα των Πομάκων και στη σχέση της με την Ελληνική αναφέρεται αναλυτικά το κεφάλαιο).

Πράγματι, εκδηλώσεις όπως το σταύρωμα της ζύμης από τις νοικοκυρές αμέσως μετά το ζύμωμα, το σταύρωμα των παιδιών στις κούνιες, το έθιμο της βασιλόπιτας την πρωτοχρονιά, ονομασίες συνοικισμών, όπως «τεοτόκα(=Θεοτόκος)στο πομακικό χωριό Ωραιόν, είναι στοιχεία που οι Έλληνες ερευνητές στην προσπάθεια να εξηγήσουν την ύπαρξη τους στους Πομάκους, τα θεωρούν κατάλοιπα του ελληνορθόδοξου παρελθόντος τους²⁴.

Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε ότι η ελληνική άποψη συνοψίζεται ως εξής: Οι Πομάκοι είναι απόγονοι των αρχαίων Θρακών, δηλαδή γηγενής πληθυσμός της περιοχής, που λόγω των ιστορικών συνθηκών εξισλαμίσθηκαν από τους Τούρκους πριν περίπου τρεισήμισι αιώνες και μιλούν μία μεικτή διάλεκτο όπου επικρατεί το σλαβοβουλγάρικο ιδίωμα και κάνει αισθητή την παρουσία του τόσο το τούρκικο, όσο και το ελληνικό στοιχείο.

β. Η τουρκική άποψη

Οι Τούρκοι ερευνητές εντοπίζουν την καταγωγή των Πομάκων άλλοι μεν στους Κουμάνους, άλλοι δε στους Τσεπνίδες.

Σύμφωνα με τις πρώτες απόψεις η τουρκική φυλή των Κουμάνων εγκαταστάθηκε στη βαλκανική τον 11^ο και 12^ο αι. Όσοι απ' αυτούς κατοικούσαν στη Βουλγαρία, Θράκη και Μακεδονία απόκτησαν αίσθηση εθνικής οντότητας. Όταν εμφανίστηκαν στα μέσα του 14^ο αι. στην περιοχή οι Οθωμανοί Τούρκοι, οι Κουμάνοι απέβαλαν τη θρησκεία του Σαμανισμού και ενώθηκαν μ' αυτούς. Εξαιτίας αυτής της προσφοράς βοήθειας ονομάσθηκαν Πομάκοι (Πομάκος = βοηθός).

Ο Τούρκος ιστορικός Ahmet Aydinli αναφέρει ότι ο Βυζαντινός αυτοκράτορας Κατακουζηνός φαίνεται ότι συνέβαλε το 1065 στη εγκατάσταση 15.000 περίπου Κουμάνων (Τουρκομάνων) που οδηγήθηκαν στη Ροδόπη, Θεσσαλία και στο Βαρδάρ της Μακεδονίας ακολουθώντας θαλάσσιο δρόμο και περνώντας από τα λιμάνια της Αλεξανδρούπολης, Καβάλας και Θεσσαλονίκης²⁵ και θεωρεί σαν

²⁴. Μουζάκη Μαρία, «Πομάκοι, οι αρχαιότεροι κάτοικοι της Θράκης», Περιοδικό Ιστορία, τεύχος 388, Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα 2000(Οκτώβριος)

²⁵. Χιδίρογλου Π., ό.π., σελ.44.

ιδρυτή της οικογένειας των σημερινών Πομάκων τον Asena που έσωσε τη Βουλγαρία από την «αποικιοκρατία» των Βυζαντινών.

Επίσης, ο Celalsetin Yucel, ισχυρίζεται ότι μετά τους Θράκες, Ούννους και τους Αβαρούς, εγκαταστάθηκαν στη Ροδόπη το 700 μ.Χ τα τουρκικά φύλα των Ούζων, Πετσενέγων, Ογούζων, Κουμάνων, Γκαγκαούζων και Γιαρούκων.²⁶

Η άποψη περί καταγωγής των Πομάκων από τους Τσεπνίδες, διατυπώνει τη θεωρία της εγκατάστασης των καταδιωκομένων Χουρρεμίδων στην περιοχή της Ροδόπης. Οι Χουρρεμίδες ήταν Μουσουλμάνοι που όμως απέρριπταν μερικές αρχές του Ισλαμισμού και είχαν θρησκευτική συγγένεια με τους Σιίτες. Εκπρόσωποι κατοπινοί των Χουρρεμίδων είναι οι Τσεπνίδες (Cepniler). Σημάδια ύπαρξης των Τσεπνίδων βρίσκονται σήμερα στις βόρειες και βορειοδυτικές πλαγιές της Ροδόπης. Στα τουρκικά η περιοχή αυτή είναι γνωστή ως Cerpi Teknesi. Σύμφωνα με την άποψη αυτή οι Τσεπνίδες συγχωνεύθηκαν με τους Σλάβους, έχασαν τη μητρική τους γλώσσα και διατήρησαν την ισλαμική θρησκεία δημιουργώντας μια νέα εθνότητα τους σημερινούς Πομάκους που επιβίωσαν μέχρι το 1371, οπότε οι Οθωμανοί κατέλαβαν την περιοχή. Στους Τσεπνίδες (που ζούσαν στα ορεινά), προτάθηκε στα μέσα του 17^{ου} αι. να βοηθούν τον τουρκικό στρατό ως μεταφορείς. Έκτοτε ονομάστηκαν Πομάκοι από τη βουλγαρική λέξη «Pomagaci» που σημαίνει βοηθός.²⁷

Αυτές είναι σε γενικές γραμμές οι δύο κυρίαρχες τουρκικές θέσεις, οι οποίες, παρόλο που αποδίδουν σε διαφορετικά οθωμανικά φύλα την καταγωγή των Πομάκων, έχουν και οι δύο ως βάση το κοινό θρήσκευμα, τον ισλαμισμό και το προβάλλουν ως στοιχείο αρκετό για τον προσδιορισμό του εθνισμού των Πομάκων.

Έτσι, έρχονται σε πλήρη σύγκρουση με την ελληνική άποψη, η οποία ουσιαστικά υποστηρίζει πως οι Πομάκοι είναι οι Έλληνες εκείνοι, που λόγω της ομαδικής εγκατάστασης τουρκομανικών φύλων στην περιοχή της Θράκης στις αρχές του 15^{ου} αι. και του σκληρού τουρκικού ζυγού, κατέφυγαν στις ορεινές και απομακρυσμένες περιοχές. Και με την πάροδο του χρόνου, οι γενικότερες συνθήκες, που είχαν διαμορφωθεί στην Οθωμανική αυτοκρατορία και που σηματοδευόνταν από την εμφάνιση των πρώτων στοιχείων της αποσύνθεσης της, επηρέαζαν αναπόφευκτα και το καθεστώς του χριστιανικού στοιχείου στη Θράκη και οδήγησαν στον εξισλαμισμό πολλών Χριστιανών.²⁸

Έτσι, ενώ η Κομοτηνή πρέπει να κυριεύτηκε στα μέσα περίπου της δεκαετίας 1360-1370 και η Ξάνθη, αρκετά αργότερα, πιθανότατα στα 1385-1386

²⁶. Ό.π., σελ.44-45.

²⁷. Θερμός Δ., «Οι Πομάκοι», ό.π., σελ.71.

²⁸. πληροφορίες στο Παναγιωτίδης Ν., «Η εθνοφυλετική προέλευση των Πομάκων», ό.π., σελ.117

σύμφωνα με τις απόψεις ορισμένων Τούρκων ιστορικών²⁹, ο εξισλαμισμός των Πομάκων συντελείται γύρω στα 1656³⁰ (σχεδόν τρεις αιώνες μετά.)

γ. Η βουλγαρική άποψη

Το επιχείρημα που προβάλλεται από την βουλγαρική πλευρά στον στίβο διεκδίκησης της μειονότητας των Πομάκων, βασίζεται στην άποψη ότι η γλώσσα αποτελεί αδιάσειστο επιχείρημα εθνικότητας. Επομένως, καταλήγουν σ' έναν απλοϊκό συλλογισμό του τύπου : αφού η γλώσσα των Πομάκων είναι σλαβική(βουλγαρική) διάλεκτος, άρα και η εθνική καταγωγή τους και ταυτότητα είναι βουλγαρική. Ωστόσο, η άποψη αυτή δεν λαμβάνει καθόλου υπόψη της το γεγονός ότι η γλώσσα που εγκολπώνεται κάποιος λαός στη διαδρομή της ιστορικής του πορείας είναι κάτι «ζωντανό», το οποίο υπό την επίδραση άλλων λαών με αφορμή γειτνίαση, επιδρομές, εμπορικές σχέσεις κ.τ.λ. είναι δυνατό να μεταλλάσσεται και κατ' επέκταση να καταλήγει σε σχετική πια απόδειξη εθνικότητας³¹. Και στην περίπτωση της Θράκης, η γεωγραφική της θέση (κυριολεκτικά γέφυρα μεταξύ Ασίας και Ευρώπης)³² αιτιολογεί τις συνεχείς επαφές διαφόρων λαών, διαφορετικών μεταξύ τους και τις αναπόφευκτες επιδράσεις που αυτοί δέχονται.

Ιστορικά, η γλώσσα των Πομάκων και η σχέση της με τη βουλγαρική εξηγείται ως συνέπεια της βουλγαρικής κυριαρχίας στη περιοχή της Ροδόπης όλο το 13^ο και το μεγαλύτερο μέρος του 14^ο αιώνας.³³

Έτσι, οι Βούλγαροι βασιζόμενοι στην γλωσσική τους συγγένεια με τους Πομάκους, ξεκίνησαν αμέσως μετά την κατάρρευση του Οθωμανικού κράτους και την ίδρυση του Βουλγαρικού κράτους(1908), τις προσπάθειες εκβουλγαροποίησης των Πομάκων, οι οποίες εκφράστηκαν άλλοτε με βία και άλλοτε με εκδηλώσεις εύνοιας.

Οι ισχυρότερες βουλγαρικές πιέσεις ασκήθηκαν στους Πομάκους κατά τη διάρκεια του βαλκανικού πολέμου(1912) με την καταστροφή τεμενών, απαγόρευση θρησκευτικών εκδηλώσεων, επιβολή βουλγαρικών ονομάτων, εξαναγκασμό στην προσέλευση στις εκκλησίες, επιμειξίες κοριτσιών Πομάκων με νέους Βούλγαρους.³⁴

²⁹. Βακαλόπουλος Α. Κων/ντίνος, «Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού-Θράκη-», Εκδοτικός Οίκος Κυριακίδη, Θεσ/νίκη 1991, σελ.37.

³⁰. Αποστολίδης Μ., «Η δια των αιώνων εθνική φυσιογνωμία της Θράκης», Αρχείο Θρακικού Θησαυρού(1941-42),τόμος 4, σελ.121.

³¹. Θερμός Δ., ό.π, σελ.73.

³². Μυλωνάς Π., ό.π, σελ.43.

³³. Μαγκριώτης Γ., ό.π., σελ.51.

³⁴. Χιδίρογλου Π., ό.π.,σελ.60

Η καταπίεση εξασθένησε όταν Οθωμανοί και Βούλγαροι βρέθηκαν σύμμαχοι στον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο και επανήλθε έντονη μερικές δεκαετίες αργότερα από το κομμουνιστικό καθεστώς της Βουλγαρίας, μετά το θάνατο του Στάλιν το 1953 με θρησκευτική καταπίεση, βουλγαροποίηση των μειονοτήτων και εξαναγκασμό των κατοίκων των πομακικών χωριών να παίρνουν βουλγαρικά ονόματα.³⁵ Έτσι λοιπόν, η παρουσία μέχρι και σήμερα βουλγαρικών ονομάτων στις πομάκικες οικογένειες εύκολα μπορούν να θεωρηθούν ως κατάλοιπα των ιστορικών αυτών συγκυριών.

Τέλος, οι Βούλγαροι επικαλούνται ως αποδεικτικό στοιχείο της βουλγαρικής καταγωγής των Πομάκων, την προέλευση της λέξης «Πομάκος». Σύμφωνα λοιπόν με τη βουλγαρική εκδοχή, η λέξη προέρχεται από το ρήμα *pomoci*=βοηθώ, ισχυριζόμενη ότι οφείλεται στην βοήθεια που έδωσαν οι Πομάκοι στην κατάπνιξη της Βουλγαρικής επανάστασης του Μπατάκ το 1876³⁶. Ωστόσο, δεν είναι εξακριβωμένο ότι αυτή η ερμηνεία είναι η εγκυρότερη. Υπάρχουν και άλλες, μεταξύ των οποίων αυτή του Ν.Ξηροτύρη που θεωρεί σαν ρίζα της την αρχαία λέξη «πόμαξ» που σημαίνει τον πότη, το μέθυσο και συμπορεύεται με τη γνωστή συνήθεια των αρχαίων Θρακών να πίνουν³⁷. Αυτή του καθηγητή Άμαντου που την αποδίδει στη αρχαία Θρακική πόλη Πόμα, ενώ κάποιες άλλες ισχυρίζονται ότι είναι παραφθορά της λέξεως «απόμαχος» και οφείλεται στη επιστροφή και εγκατάσταση των Αγγιάνων πολεμιστών στην πατρίδα τους τη Ροδόπη.³⁸

Αυτές λοιπόν είναι οι τρεις διαφορετικές εκδοχές περί της καταγωγής των Πομάκων, όπως παρουσιάζονται μέσα από την ελληνική βιβλιογραφία. Είναι αλήθεια ότι για τους Πομάκους και τη γλώσσα τους η βιβλιογραφία είναι φτωχή και χαρακτηρίζεται σε μεγάλο βαθμό από ερασιτεχνισμό και εμφανή υποκειμενισμό, ο οποίος φαίνεται ότι υπηρετεί προφανείς σκοπιμότητες. Ακόμα και ο απλός αναγνώστης εύκολα αντιλαμβάνεται μια διάχυτη αίσθηση μεροληψίας, αναφορικά με το ζήτημα της καταγωγής των Πομάκων. Τα έργα, στην πλειονότητα τους, παρουσιάζουν ως κυρίαρχη την ελληνική εκδοχή ενώ απορρίπτουν πριν ακόμη παρουσιάσουν, τις άλλες δύο. Όπου αυτές παρουσιάζονται, αυτό γίνεται με τρόπο αξιολογικό (και όχι περιγραφικό) προδιαθέτοντας έτσι τον αναγνώστη να τις χαρακτηρίσει αναξιόπιστες και στη συνέχεια να τις απορρίψει.

³⁵. Θερμός Δ., ό.π., σελ.72

³⁶. Μαγκριώτης Γ., ό.π., σελ.47.

³⁷. Χιδίρογλου Π., ό.π.,σελ.74-75

³⁸. Μαγκριώτη Γ., ό.π., σελ.47-48

Από τα ελληνικά βιβλία και δημοσιεύματα για τους Πομάκους, τα περισσότερα είναι κυρίως λαογραφικού περιεχομένου, όπου συμπεριλαμβάνεται και ένα μέρος ιστορικό. Το μέρος αυτό είναι συχνά σηματοδομένο από το πάθος για την στήριξη των ελληνοκεντρικών απόψεων και σε συνδυασμό με την απουσία ιστορικής επιστημονικότητας από την πλευρά των συγγραφέων (οι οποίοι δεν είναι ιστορικοί επιστήμονες) καθιστά τον αναγνώστη επιφυλακτικό απέναντι στην προβαλλόμενη επιχειρηματολογία.

Στα πλαίσια αυτά και λαμβάνοντας υπόψη μας το γεγονός ότι η προσέγγιση και η μελέτη τουρκικών και βουλγαρικών πηγών ήταν αδύνατη για ευνόητους λόγους , είναι μάλλον δύσκολη η τοποθέτησή μας στο ζήτημα της καταγωγής. Άλλωστε και εφόσον δεν είναι αυτό το ζητούμενο μας, μπορούμε να αποφύγουμε οποιαδήποτε αβάσιμη κρίση που θα στηρίζεται περισσότερο στο συναίσθημα και λιγότερο σε ιστορικές αποδείξεις και στη λογική.

Στο σημείο αυτό, και αφού προηγήθηκε η συνοπτική παρουσίαση της ιστορικής πορείας των Πομάκων, ιδωμένης μέσα από τρία διαφορετικά και αντιφατικά πρίσματα, είναι χρήσιμο να δούμε τη σημερινή κατάσταση τους, που σε μεγάλο βαθμό είναι αποτέλεσμα των εδαφικών, εθνικών και ιδεολογικών ανταγωνισμών των 3 κρατών της περιοχής.

1.5 Οι Πομάκοι της Δυτικής Θράκης σήμερα

Σήμερα οι Πομάκοι που ζουν στην Ελλάδα διακρίνονται στον κοινωνικο-οικονομικό τομέα σε τρεις ομάδες: τους χωρικούς, που ασχολούνται κυρίως με την καλλιέργεια των καπνών και του βαμβακιού, τους αστούς και τους γυρολόγους. Ο βαθμός ενσωμάτωσης της πομακικής μειονότητας στον ελληνικό εθνικό οργανισμό εξαρτάται από τη στάθμη της οικονομικής και κοινωνικής εξέλιξης των περιοχών, όπου ζουν οι Πομάκοι. Ο αστός Πομάκος της Ελλάδας δεν ζει υπό τη σκιά φυλετικής διάκρισης, χρησιμοποιεί την ελληνική γλώσσα στις συναλλαγές και στην οικογενειακή του ζωή, δεν είναι στενά προσκολλημένος στις θρησκευτικές (μουσουλμανικές) του παραδόσεις (π.χ. ⁵⁰ τρώει χοιρινό κρέας), ενώ ο γυρολόγος έχει πιο ανεπτυγμένη κοινωνική στάθμη, γνωρίζει την ελληνική γλώσσα και εργάζεται συνήθως στην πόλη, σε οικοδομικές εργασίες³⁹. Αντίθετα, οι χωρικοί είναι αυτοί που ζουν στα ορεινά χωριά, ασχολούνται μονάχα με τις γεωργικές ασχολίες τους και την θρησκευτική τους ζωή, την οποία τηρούν απόλυτα και δεν παρεκκλίνουν από τις αρχές της, και μιλούν στο σύνολο τους τη μητρική τους γλώσσα, τα πομάκικα.

³⁹. Μουζάκη Μαρία, «ΠΟΜΑΚΟΙ», ό.π., σελ.94-95

Οι Πομάκοι μέχρι σήμερα εξακολουθούν ν' αποτελούν μια παρεξηγημένη πληθυσμιακή ομάδα, που μέσα στα γεωγραφικά όρια του ελληνικού κράτους αναζητά την εθνική της ταυτότητα και βρίσκεται στο στόχαστρο διαφορετικών κατά καιρούς πολιτικών από ελληνικής και τουρκικής πλευράς.)

Είναι πρόδηλο ότι στην περίπτωση των Πομάκων ισχύει το αξίωμα σύμφωνα με το οποίο η καταγωγή δεν προσδιορίζει και την εθνική συνείδηση. Ποια είναι όμως η δική τους άποψη για το ζήτημα της καταγωγής τους;

Όπως γίνεται φανερό μέσα από τη σχετική βιβλιογραφία (λαμβάνοντας βέβαια υπόψη τις επιφυλάξεις που διατυπώθηκαν παραπάνω), οι ίδιοι θεωρούν τους εαυτούς τους γηγενείς κατοίκους της Θράκης, που βρέθηκαν ανά περιόδους κάτω από την επίδραση Τούρκων και Βουλγάρων. Η πεποίθηση αυτή των Πομάκων δεν πρέπει να εκλαμβάνεται τόσο ως παραδοχή μιας αμιγώς ελληνικής καταγωγής όσο ως προσπάθεια προβολής της οντολογική τους αυθυπαρξίας (είναι απλά Πομάκοι με τη γλώσσα, τη θρησκεία και όλα τα ιδιαίτερα πολιτισμικά τους χαρακτηριστικά όπως έχουν διαμορφωθεί ανά τους αιώνες) και αυτό διαφαίνεται από την αμηχανία στην οποία παρεμπόπτουν πολλοί Πομάκοι, όταν τους ζητηθεί να αυτοκαθοριστούν.

Συγκεκριμένα, και πολύ εύστοχα, διατυπώνεται αυτή η αμηχανία στην εξής άποψη Πομάκου της κοινότητας της Μύκης, με τον οποίο συζητήσαμε το θέμα. Χαρακτηριστικά δήλωσε: «Θεωρούμαστε τα χαμένα αδέρφια των Βουλγάρων, οι απόγονοι του Μεγάλου Αλεξάνδρου και τα απομεινάρια της Οθωμανικής αυτοκρατορίας ή κατά μία άλλη εκδοχή, πιο Τούρκοι από τους Τούρκους!»

Έτσι, ένα απροσδιόριστο και μεταβαλλόμενο, υπό την πίεση των συγκυριών ποσοστό, ταλαντεύεται μεταξύ της ελληνικής, τουρκικής και φθίνουσας πομακικής συνείδησης (είναι μια σημαντική μερίδα που δεν εισήλθε σε προχωρημένο στάδιο αφομοίωσης, από άλλη περιβάλλουσα ομάδα.)⁴⁰. Η επιλογή της εθνικής συνείδησης, σε περιπτώσεις όπου αυτή δεν θεωρείται αυτονόητη, είναι κυρίως αποτέλεσμα της κυμαινόμενης διάθεσης που επηρεάζεται από συσσωρευμένες δυσaréσκειες και καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από συγκεκριμένες χρονικές στιγμές και ιστορικές αποφάσεις:

Η μουσουλμανική μειονότητα της Δ.Θράκης ως νομικό πρόσωπο διεθνούς δικαίου ξεκινά με την υπογραφή της συνθήκης της Λοζάννης (πράξεις που υπογράφηκαν στη Λοζάννη την 30ή Ιανουαρίου και την 24ή Ιουλίου 1923), βάση της οποίας οι μουσουλμάνοι της Θράκης: Έποικοι από τη Μ.Ασία, Αθίγγανοι και Πομάκοι χαρακτηρίστηκαν ως μη ανταλλάξιμοι. Αρχικά, το μόνο κοινό γνώρισμα των τριών ομάδων ήταν η θρησκεία⁴¹.

⁴⁰. Αντώνης Κ.Λιάπης, «Η υποθηκευμένη γλωσσική ιδιαιτερότητα των Πομάκων», Θρακική Εταιρεία, Κομοτηνή 1995, σελ.20

⁴¹. Βακαλιός Θανάσης, «Το πρόβλημα της διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης στη Δ.Θράκη, Έρευνα», Gutenberg, Αθήνα 1997, σελ.24-27

Ακόμη όμως και μετά την αναγνώριση αυτών των πληθυσμιακών ομάδων ως θρησκευτικών μειονοτήτων με βάση το μουσουλμανικό θρήσκευμα, δεν έλειψε το πρόβλημα της σύγχυσης της ταυτότητας τους, αφού μέχρι σήμερα εξακολουθεί η σύγχυση του θρησκειώματος με την εθνική ταυτότητα και την ιθαγένεια. Το ίδιο το ελληνικό κράτος, επί κυβερνήσεως Παπάγου το 1954, ενέκρινε επίσημα τη χρήση του όρου «Τουρκικό» αντί του όρου «Μουσουλμανικό», επιβάλλοντας με αυτήν την ενέργεια εθνική ταυτότητα σε ομάδες που δεν ανήκαν σε τουρκική εθνότητα (Πομάκους, Αθίγγανους). Παρακάτω παραθέτουμε το έγγραφο της διαταγής⁴²:

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΘΡΑΚΗΣ
Δ/ΝΣΙΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ

Έν Κομοτηνή τη 28/1/1954
Έπειγουσα

αρ.πρωτ.Α' 1043

Προς
Τους κ.κ Δημάρχους και Προέδρους
Κοινοτήτων Νομού Ροδόπης

Κατόπιν διαταγής του κ.Προέδρου της Κυβερνήσεως παρακαλούμεν όπως εφ' εξής εις πάσαν περίπτωσιν γίνεται χρήση του όρου «Τούρκος-Τουρκικός» αντί του τοιούτου «Μουσουλμάνος-Μουσουλμανικός».

Επί τούτοις δέον μεριμνήσετε δια την αντικατάστασιν των εν τη περιφέρειά υμών υφισταμένων διαφόρων επιγραφών, όπως «Μουσουλμανικόν Σχολείον», «Μουσουλμανική Κοινότης» κ.λ.π. διά της τοιαύτης «Τουρκικόν».

Ο Γενικός Διοικητής της Θράκης
Γ.ΦΕΣΣΟΠΟΥΛΟΣ

⁴². από το βιβλίο της Κανακίδου Ε. «Η εκπ/ση στη μουσουλμανική μειονότητα της Δ.Θράκης», ό.π. σελ.58-59.

Η αποδοχή από το ελληνικό κράτος της ταύτισης του θρησκευτικού χαρακτήρα της μειονότητας με την τουρκική γλώσσα οδήγησε στην ενιαία αντιμετώπιση των ομάδων, με αποτέλεσμα σήμερα η τουρκική γλώσσα να θεωρείται η μητρική γλώσσα όλων των μουσουλμάνων Ελλήνων πολιτών. Και είναι η τουρκική γλώσσα που κατέχει την πρώτη θέση στα λεγόμενα «μειονοτικά» σχολεία, στα ειδικά, δηλαδή, σχολεία για τη δίγλωσση εκπαίδευση των παιδιών της μειονότητας.

Τα δίγλωσσα εκπαιδευτικά προγράμματα χρησιμοποιούν την ελληνική και την τουρκική, όχι μόνο ως αυτούσια μαθήματα (δηλαδή διδασκαλία της γλώσσας) και σαν μέσο για την εκμάθηση άλλων αντικειμένων. Και εδώ πρέπει να σημειώσουμε πως σε μερικά συντηρητικά χωριά η διδασκαλία του κορανίου γίνεται στα Αραβικά⁴³ (όπως και στο χωριό Μύκη) καθιστώντας την εκπαίδευση ουσιαστικά τρίγλωσση!

Το πομακόπουλο αποτελεί το μεγαλύτερο θύμα αυτής της ιστορικής συγκυρίας. Στο σπίτι μιλάει με την οικογένεια του τη μητρική του γλώσσα, την πομακική, και όταν πηγαίνει στο σχολείο, υποβάλλεται σ' ένα γλωσσικό βομβαρδισμό από τη μία από το μουσουλμάνο δάσκαλο του, που του διδάσκει την τουρκική και από την άλλη, από το χριστιανό, που του διδάσκει την ελληνική. Η διαδικασία αυτή έχει σημαντικές επιπτώσεις στην ψυχική και διανοητική ανάπτυξη των παιδιών, που δεν καθίστανται απλά δίγλωσσα, αλλά τρίγλωσσα, ακόμη και τετράγλωσσα⁴⁴, χωρίς εν τούτοις, η βιωματική και φορτισμένη με όλο τον συναισθηματικό πλούτο γλώσσα, να αναγνωρίζεται και να διδάσκεται.⁴⁵

Έτσι, ολόκληρο το γλωσσικό-σημασιολογικό δυναμικό, που διαθέτουν τα παιδιά των Πομάκων και με βάση αυτό αντιμετωπίζουν θαυμάσια τις επικοινωνιακές τους ανάγκες, μέχρι εκείνη τη στιγμή στο οικογενειακό και κοινωνικό τους περιβάλλον, απορρίπτεται από το σχολείο. Ο αποκλεισμός, όμως, από τη σχολική διδασκαλία της μητρικής γλώσσας έχει επιπρόσθετα, ως συνέπεια, να επενεργεί στα παιδιά ως κοινωνικό στίγμα κατωτερότητας. Ο μαθητής ντρέπεται για τη μητρική του γλώσσα, αφού μόλις εισαχθεί στο σχολείο, του εμπεδώνεται η άποψη ότι η γλώσσα του δεν έχει καμιά αξία γι' αυτό πρέπει να μάθει τις άλλες. Και ένα άτομο που αναγκάζεται να ντρέπεται για τις ίδιες του τις γλωσσικές συνήθειες, υφίσταται θεμελιακή προσβολή, ως ανθρώπινο ον.

Με τον τρόπο αυτόν «η καταδίκη της μητρικής γλώσσας των Πομάκων, πέρα από τη νοητική, επικοινωνιακή και εκφραστική στασιμότητα, που επιβάλλει στα παιδιά, συμβάλλει στη διαμόρφωση ενός αρνητικού διαλεκτικού δίπολου, όπου η

⁴³. πληροφορίες για την εκπαίδευση στο Sella-Mazi «La minorite Musulmane Turcophone de Grece», Τροχαλία, Κέρκυρα 1999.

⁴⁴. Συχνή είναι και η τετραγλωσσία, αφού κοντά στα πομάκικα, τα ελληνικά και τα τούρκικα, το παιδί διδάσκεται και την αραβική, στην εξωσχολική θρησκευτική κατάρτιση από τους μουσουλμάνους θρησκευτικούς λειτουργούς.

⁴⁵. Λιάπης Κ.Αντώνης, «Η υποθηκευμένη γλωσσική ιδιαιτερότητα των Πομάκων», ό.π., σελ.11

αποποίηση της μητρικής γλώσσας ενισχύει την υποτίμηση της πολιτιστικής ταυτότητας και τανάπαλιν η υποτίμηση της πολιτιστικής ταυτότητας ενισχύει και προσαυξάνει την επιθυμία για αποποίηση της γλώσσας.»⁴⁶

---

⁴⁶. Βακαλιός Θανάσης, «Το πρόβλημα της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης στη Δ.Θράκη»,
ό.π., σελ.32

2ο μέρος

2.1 Η «διγλωσσία» και ο όρος «μειονοτική» γλώσσα

Η διγλωσσία(bilingualism) αποτελεί παγκόσμιο γεγονός, το οποίο εξετάζεται τόσο ως προς τους ομιλητές, είτε σε ατομικό είτε σε κοινωνικό επίπεδο, όσο και προς τα εμπλεκόμενα γλωσσικά συστήματα και εμφανίζεται όταν δύο γλώσσες έρχονται σ' επαφή. Ο όρος διγλωσσία χρησιμοποιήθηκε παραδοσιακά για να καλύψει ένα ευρύ φάσμα φαινομένων με αποτέλεσμα να καταστεί ασαφής. Ήδη, μέχρι και τις αρχές του 1960 ο όρος αυτός σήμαινε τα εξής:⁴⁷

- 1.) Την ιδιότητα ενός ατόμου να κατέχει και να χρησιμοποιεί δύο ή περισσότερες γλώσσες(ο όρος εδώ, εμπεριέχει και την έννοια της πολυγλωσσίας, κάτι που σε γενικές γραμμές ισχύει ακόμα και σήμερα).
- 2.) Τη συνύπαρξη δύο ή και περισσότερων διαφορετικών γλωσσών στα πλαίσια της μίας και της αυτής κοινότητας (δηλ. ενός κράτους) από τις οποίες η μία θεωρείται επίσημη.
- 3.) Τη συνύπαρξη δύο ή περισσότερων επίσημων γλωσσών στα πλαίσια της μίας και της αυτής κοινότητας.
- 4.) Τη συνύπαρξη κοινωνικών ποικιλιών ή διαλεκτικών παραλογών μίας γλώσσα, από τις οποίες η μία έχει αναγορευθεί σε επίσημη γλώσσα της κοινότητας.
- 5.) Εκπαιδευτικό σύστημα στο οποίο διδάσκονται ισότιμα δύο ή περισσότερες γλώσσες.

Συστηματική διάκριση της έννοιας για άρση των συγχύσεων επιχειρήθηκε από το Ferguson(1959), που εισηγήθηκε την κλασσική πλέον χρήση των όρων διγλωσσία (bilingualism) και γλωσσική διμορφία (diglossia). Έτσι, σύμφωνα με το Ferguson διγλωσσία είναι η συνύπαρξη δύο ή περισσότερων διαφορετικών γλωσσών σε ατομικό και κοινωνικό επίπεδο(ενώ διμορφία είναι η συνύπαρξη διαφορετικών γλωσσικών επιπέδων και κοινωνικών ή διαλεκτικών παραλλαγών που εμφανίζονται στον κορμό της ίδιας γλώσσας.)

Κατ'επέκταση, δίγλωσσος ομιλητής είναι εκείνος ο οποίος αφ' ενός είναι ικανός να λειτουργήσει σε δύο ή περισσότερες γλώσσες, στους κόλπους μονόγλωσσων ή δίγλωσσων κοινοτήτων, και στο αυτό επίπεδο με τους γηγενείς ομιλητές, σύμφωνα με τις κοινωνιοπολιτιστικές απαιτήσεις επικοινωνιακής και γνωστικής ικανότητας έτσι όπως καθορίζονται από τις εν λόγω κοινότητες, και

---

⁴⁷. Μήτσης Ναπολέων, «Στοιχειώδεις αρχές και μέθοδοι της εφαρμοσμένης γλωσσολογίας», Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 1998, σελ.31.

αφέτερου, εκείνος ο οποίος είναι σε θέση να ταυτιστεί με τις δύο ή με όλες τις γλωσσικές και πολιτιστικές ομάδες ή, έστω με τμήμα αυτών.⁴⁸

Στις κοινότητες αυτές, κανόνες εσωτερικού και διεθνούς δικαίου οριοθετούν τις σχέσεις μεταξύ της επίσημης ή εθνικής και των άλλων γλωσσών που τυχόν χρησιμοποιούνται στην επικράτεια του κράτους.

Ως επί το πλείστον, σε «εθνικό επίπεδο» οι μη επίσημες γλώσσες χαρακτηρίζονται από το γεγονός ότι είναι «λιγότερο διαδεδομένες». Συναρτώνται δηλαδή προς το μειοψηφικό χαρακτήρα της πληθυσμιακής ομάδας που τη χρησιμοποιεί ως μητρική της. Ένα δεύτερο ουσιαστικό στοιχείο αποτελεί ο μειονοτικός χαρακτήρας της ομάδας αυτής, ο οποίος διαμορφώνει και τις σχέσεις μεταξύ των σύνοικων πληθυσμών, όπως εκφράζεται μέσα από τις γλωσσικές συγκρούσεις. Ωστόσο, η απουσία συλλογικής συνείδησης της ιδιαίτερης γλωσσικής ταυτότητας από την ομάδα δεν επηρεάζει τη διαπίστωση της αντικειμενικής υπόστασης της γλώσσας. Τις γλώσσες αυτές τις ονομάζουμε «μειονοτικές» και αποτελούν έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες «μειονοτικοποίησης» των ομιλητών τους σε σχέση με το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο⁴⁹.

Ο προσδιορισμός του όρου «γλωσσική μειονότητα», οντότητα που προσμετράται ουσιαστικώς με πολιτικά κριτήρια, γίνεται λοιπόν με βάση των δεδομένων σχέσεων «μειονότητας» και «γλώσσας» και της διασύνδεσης τους με την πολιτική. Συνήθως, η ύπαρξη μιας γλωσσικής μειονότητας παραπέμπει πάντα σε ιδιαίτερα χαρακτηριστικά φυλετικής, γλωσσικής ή πολιτιστικής φύσεως, αυτό, όμως, δε σημαίνει ότι μια κατηγορία ανθρώπων με τα ίδια χαρακτηριστικά μεταβάλλεται αυτομάτως σε εθνοτική ομάδα. Η κοινωνική κατηγοριοποίηση ή η αυτό-κατηγοριοποίηση αποτελούν διαδικασίες απαραίτητες για την ύπαρξη εθνοτικών και γλωσσικών ομάδων.

Σύμφωνα με την *πολιτική προσέγγιση* του θέματος, τα κριτήρια που θεσπίζουν μια μειονοτική γλώσσα, και κατ' επέκταση μια γλωσσική μειονότητα, είναι:

- α. Η αυτοκατηγοριοποίηση, δηλ. ο αυτοπροσδιορισμός της ως τέτοιας,
- β. η κοινή καταγωγή των ομιλητών της εν λόγω γλώσσας,
- γ. ορισμένα γλωσσικά, πολιτιστικά και ιστορικά χαρακτηριστικά συνυφασμένα με τη γλώσσα, καθώς και

⁴⁸. Σελλά-Μάζη Ελένη, «Διγλωσσία και ολιγότερο ομιλούμενες γλώσσες στην Ελλάδα».

Στο: Τσιτσελίκης Κ-Χριστόπουλος Δ., «Το μειονοτικό φαινόμενο στην Ελλάδα, μια συμβολή των κοινωνικών επιστημών», Εκδόσεις Κριτική Α.Ε & ΚΕΜΟ, Αθήνα 1997, σελ.351.

⁴⁹. Τσιτσελίκης Κ., «Μειονοτικές γλώσσες και μειονοτικοποίηση: το δίκαιο ως ρυθμιστικός παράγοντας», στο: «Ισχυρές»-«Ασθενείς» γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση, όψεις του γλωσσικού ηγεμονισμού, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Πρακτικά Ημερίδας, Θεσσαλονίκη 25 Απριλίου 1996, σελ.213.

δ. ο τρόπος κοινωνικής οργάνωσης ως προς την αλληλεπίδραση των εμπλεκόμενων γλωσσικών ομάδων ο οποίος, ως τέτοιος, καθορίζει και τη μειονοτική θέση της εν λόγω ομάδας.

Σύμφωνα με τον Allardt⁵⁰, τα κριτήρια αυτά δεν πρέπει να θεωρηθούν απόλυτα, σε κάθε δε γλωσσική μειονότητα υπάρχουν ορισμένα μέλη που συνδέονται με την υπόλοιπη ομάδα μέσω του συνόλου των τεσσάρων αυτών στοιχείων και άλλα που συνδέονται με αυτήν μέσω ενός μόνο απ' αυτά.

Στο σημείο αυτό πρέπει να σημειωθεί ότι οι γλωσσικές μειονότητες χαρακτηρίζονται ως τέτοιες όχι μόνο εξαιτίας του μικρού αριθμού των ομιλητών (όπως προαναφέρθηκε παραπάνω) αλλά κυρίως επειδή, σε μερικές περιπτώσεις, το σύνολο του πληθυσμού (μειονοτικοί και μη) θεωρεί ότι η γλώσσα της μειονότητας δεν έχει καθεστώς ισοδύναμο με αυτό της εθνικής, και ως εκ τούτου είναι πιθανόν η κοινωνική τους υποστήριξη να είναι ανεπαρκής.

Από *Θεσμική άποψη*, η «μειονοτική γλώσσα» ορίζεται, από το Χάρτη των περιφερειακών ή μειονοτικών γλωσσών του συμβουλίου της Ευρώπης⁵¹, ως η γλώσσα η οποία:

α. παραδοσιακώς χρησιμοποιείται εντός ορισμένης περιοχής του κράτους από υπηκόους του κράτους αυτού, οι οποίοι συνιστούν ομάδα αριθμητικώς μικρότερη από τον υπόλοιπο πληθυσμό του κράτους, και

β. διαφέρει από την επίσημη γλώσσα ή γλώσσες του δεδομένου κράτους.

Ο ορισμός αυτός αναφέρεται περιοριστικά στις «ιστορικές» γλώσσες, εκείνες, δηλαδή, που χρησιμοποιούνται επί μακρό χρονικό διάστημα σε ένα συγκεκριμένο κράτος, ενώ αποκλείονται οι διάλεκτοι και οι γλώσσες των μη ευρωπαϊκής προέλευσης μεταναστών.

Από *γλωσσολογική άποψη* τώρα, τα κριτήρια χαρακτηρισμού μιας «γλωσσικής μειονότητας» είναι κυρίως τα εξής⁵²: α.) η έκφραση και η αντίληψη εθνοτικής ή εθνικής ταυτότητας, β.) το καθεστώς και το κύρος της μειονοτικής γλώσσας και των ομιλητών της, εντός του δεδομένου κράτους, γ.) διάφοροι γλωσσολογικοί παράγοντες, όπως το εάν η γλώσσα είναι ρυθμισμένη ή όχι, αν έχει να παρουσιάσει λογοτεχνική παραγωγή, καθώς και δ.) διάφορες κοινωνικής υφής πλευρές της γλώσσας, όπως για το ποιους σκοπούς χρησιμοποιείται κ.α.

⁵⁰. Σελλά-Μάζη Ελένη, «Διγλωσσία και ολιγότερο ομιλούμενες γλώσσες στην Ελλάδα», ό.π, σελ.357

⁵¹. Κωφός Ε., «ο Χάρτης των περιφερειακών ή μειονοτικών γλωσσών του Συμβουλίου της Ευρώπης», Περράκης Σ.(επιμέλεια), «Τα δικαιώματα των λαών και των μειονοτήτων», 1993, σελ.229-242

⁵². Σελλά-Μάζη Ελένη, «Διγλωσσία και ολιγότερο ομιλούμενες γλώσσες στην Ελλάδα», ό.π, σελ.359-360

Οι «γλωσσικές μειονότητες» έχουν διακριθεί σε κάποιες κατηγορίες με βάση συγκεκριμένα κριτήρια. Σύμφωνα λοιπόν με τον Hoffman⁵³, διακρίνονται σε γηγενείς και μη γηγενείς γλωσσικές μειονότητες. Οι γηγενείς με τη σειρά τους, κατηγοριοποιούνται: α.) στις γλωσσικές εκείνες μειονότητες που η γλώσσα τους δεν αποτελεί επίσημη γλώσσα κανενός κράτους (όπως π.χ συμβαίνει με την περίπτωση που μελετάμε, την πομακική γλώσσα) και β.) στις γλωσσικές εκείνες μειονότητες των οποίων η γλώσσα συνιστά επίσημη γλώσσα κάποιου άλλου κράτους (όπως, για παράδειγμα, συμβαίνει με τους τουρκογενείς της μουσουλμανικής μειονότητας της Θράκης, που μιλούν την τουρκική, επίσημη γλώσσα του Τουρκικού κράτους.)

Μη γηγενείς γλωσσικές μειονότητες είναι εκείνες οι εθνοτικές ομάδες που εγκαταστάθηκαν σε ένα κράτος και επομένως μιλούν τις «μεταναστευτικές μειονοτικές γλώσσες⁵⁴». Διακρίνονται α.) στις ομάδες που πρόσφατα μετακινήθηκαν προς τον σημερινό τόπο διαμονής τους (π.χ οι Αλβανοί στην Ελλάδα) και β.) στις ομάδες εκείνες των οποίων οι πατεράδες ή οι παππούδες μετακινήθηκαν προς το συγκεκριμένο κράτος (π.χ. οι Έλληνες μετανάστες δεύτερης γενιάς στη Γερμανία.)

Σύμφωνα με τον Trudgill⁵⁵, οι μειονοτικές και μη γλώσσες διακρίνονται σε «γλώσσες απόκλισης» (αποδίδεται από τον προαναφερθέντα με τον γερμανικό όρο *Abstand*) και σε «γλώσσες σύγκλισης» (*Ausbau*). «Γλώσσες απόκλισης» είναι εκείνες που θεωρούνται γλώσσες και όχι διάλεκτοι, με τα διαφορετικά και ιδιαίτερα τους χαρακτηριστικά σε σύγκριση με όλες τις άλλες γλώσσες, ενώ «γλώσσες σύγκλισης» είναι οι γλωσσικές ποικιλίες που χαρακτηρίζονται από το καθεστώς της γλώσσας όχι χάρη μόνο στα ίδια γλωσσικά τους χαρακτηριστικά, αλλά χάρη σε συγκεκριμένα κοινωνικά, πολιτιστικά και πολιτικά χαρακτηριστικά.

Ο «αποκλίνων» ή «συγκλίνων» χαρακτήρας μιας μειονοτικής γλώσσας καθορίζει σε μεγάλο βαθμό και το μέλλον της γλώσσας, αυτό που ονομάζουμε βιωσιμότητα. Η έννοια της βιωσιμότητας, θα μπορούσαμε να πούμε ότι παρουσιάζει τρεις βαθμούς «έντασης»: χαμηλή, μέση και υψηλή βιωσιμότητα.

Οι γλώσσες με χαμηλή βιωσιμότητα παρουσιάζουν τις μεγαλύτερες πιθανότητες προσβολής της ζωτικότητας τους και είναι πιο κοντά στον αφανισμό, σ' αυτό που η Κοινωνιογλωσσολογία πολύ εύστοχα ονόμασε «γλωσσικό θάνατο». Οι γλώσσες με μέση βιωσιμότητα παρουσιάζουν μέτριες

⁵³. Hoffman C., « An introduction to Bilingualism», Longman, London & New York 1991, p.221,242

⁵⁴. Ανδρουλάκης Γ., Σημειώσεις Πανεπιστημιακών Παραδόσεων του μαθήματος της Κοινωνιογλωσσολογίας, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, Βόλος 2000, σελ.21

⁵⁵. Trudgill P., « Sociolinguistics, An introduction to Language and Society», Penguin, London 1995, p.145

πιθανότητες προσβολής της βιωσιμότητάς τους και το μέλλον τους εξαρτάται από κοινωνικούς και πολιτισμικούς παράγοντες. Τέλος, οι γλώσσες με υψηλή βιωσιμότητα παρουσιάζουν ελάχιστες, σχεδόν μηδενικές πιθανότητες προσβολής της ζωτικότητάς τους.

2.2 Η πομακική: μια εδαφική⁵⁶ μειονοτική γλώσσα

Η πομακική γλώσσα συνιστά το κυριότερο σημείο αναγνώρισης της πομακικής ταυτότητας και το συνδεδετικό κρίκο της ιδιαίτερης πολιτιστικής ιστορίας των Πομάκων, η πολιτιστική συνοχή και συνέχεια των οποίων εξασφαλίζεται από την ιδιαίτερη γλώσσα και ιστορική καταγωγή τους.

Σχετικά με την πομακόφωνη κοινότητα της Ελλάδας, είναι αλήθεια ότι δεν υπάρχουν κοινωνιογλωσσολογικές μελέτες, για την μελέτη δε της πομακικής γλώσσας έχουν γίνει κάποιες προσπάθειες την τελευταία δεκαετία, με αποτέλεσμα σήμερα να διαθέτουμε βιβλία γραμματικής και λεξικό, τα οποία συντάχθηκαν με συνεργασία ελληνόφωνων και πομακόφωνων δασκάλων και με γράμματα τόσο του ελληνικού όσο και του λατινικού αλφαβήτου, καθώς δεν έχει ακόμη δημιουργηθεί γραπτός λόγος της πομακικής γλώσσας.

Η γλώσσα των Πομάκων, «πομαχτσκού» στο στόμα των Πομάκων, είναι ένα τοπικό γλωσσικό ιδίωμα, δημιούργημα της συγχώνευσης γλωσσικών στοιχείων της σλαβικής, της τουρκικής και της ελληνικής γλώσσας. Οπωσδήποτε, το κύριο σώμα της γλώσσας αποτελείται από τα στοιχεία (γραμματική, συντακτικό, λεξιλόγιο) της σλαβικής⁵⁷. Ο βαθμός επίδρασης των δύο γλωσσών (ελληνικής και τουρκικής) ποικίλει, ανάλογα με τους μελετητές, από μεγαλύτερη της ελληνικής ή της τουρκικής (π.β, τρίτο μέρος της παρούσας εργασίας όπου ερευνάται ποσοτικά και ποιοτικά ο βαθμός επίδρασης της ελληνικής στην πομακική) έως την αυξομείωση της ανάλογα με το γεωγραφικό εντοπισμό των πομακόφωνων.

Ο παράγοντας γεωγραφική κατανομή του πομακόφωνου πληθυσμού είναι καθοριστικός. Στην ορεινή Ξάνθη, η κυριαρχία της πομακικής είναι σχεδόν απόλυτη και χρησιμοποιείται τόσο μέσα στο σπίτι, όσο και έξω απ' αυτό. Προχωρώντας όμως ανατολικά, η κατάσταση παρουσιάζεται συγκεχυμένη. Η πομακική εμφανίζεται ισχυρότερη στην υψηλότερη ζώνη του νομού Ροδόπης και φθίνει με τη μείωση του υψομέτρου. Τα χωριά που βρίσκονται στις

⁵⁶. εδαφικές μειονοτικές γλώσσες είναι οι γλώσσες (και οι διάλεκτοι τους) που μιλιούνται εδώ και αιώνες σε περιοχές της σημερινής Ελλάδας και συνεισέφεραν, με την ίδια την ύπαρξη τους, αλλά και μέσω της επαφής και του αμοιβαίου δανεισμού, στη διαμόρφωση της γλωσσικής κατάστασης της χώρας μας. Πρόκειται για γλώσσες της υπαίθρου[...].

Στο: Ανδρουλάκης Γ. ό.π, σελ.21

⁵⁷. Θεοχαρίδης Π, «Πομακοελληνικό Λεξικό-Πομαχτσκού-Ουρουμτσκού Λεξικό», Εκδόσεις Αίγειρος, Θεσσαλονίκη 1996, σελ.10

χαμηλότερες ζώνες της Ροδόπης(κοντά, δηλαδή, στην πόλη της Κομοτηνής) έχουν τουρκοφωνήσει πριν από μία ή και περισσότερες γενιές. Η γειτνίαση τους με το συμπαγές τουρκόφωνο περιβάλλον της πεδιάδας αποτέλεσε καθοριστικό παράγοντα, που επιτάχυνε τη συρρίκνωση της απροστάτευτης και μη αναγνωρισμένης μητρικής γλώσσας. Στη μικρή ομάδα των χωριών του νομού Έβρου, η υποχώρηση της πομακικής και η επικράτηση της τουρκικής είναι ακόμη μεγαλύτερη⁵⁸.

Σύμφωνα με την Σελλά-Μάζη⁵⁹, θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι η πομακική συνιστά γλώσσα σύγκλισης(Ausbau) ως προς τη βουλγαρική, ανήκουσα και αυτή μαζί με τη σλοβένικη, την κροατική, τη σερβική, τη σλαβομακεδονική και τη βουλγαρική στο διαλεκτικό συνεχές της νοτιοσλαβικής και, παράλληλα, γλώσσα απόκλισης(Abstand) τόσο ως προς τις δύο άλλες μειονοτικές γλώσσες της μουσουλμανικής μειονότητας(τα τούρκικα και τα ρομ ή τσιγγάνικα), όσο και ως προς τη γλώσσα της πλειοψηφίας, την ελληνική. Έτσι, η πομακική, αφ'ενός, ως Abstand γλώσσα βρίσκεται σε πλεονεκτική θέση διότι δεν κινδυνεύει να την «οικειοποιηθεί» κάποια από τις εντός των ορίων της Ελλάδας γειτονικές της γλώσσες, αφ'ετέρου όμως, ως αποτελούσα μέρος διαλεκτικού συνεχούς με τις λοιπές νοτιοσλαβικές γλώσσες, βρίσκεται σε μειονεκτική θέση, καθώς, η βουλγαρική, η οποία θεωρείται συγγενής της, έχει ήδη εκδηλώσει αφομοιωτικές βλέψεις(όπως άλλωστε είδαμε στο πρώτο μέρος της εργασίας, στην παράθεση της βουλγαρικής άποψης.)

Οι Πομάκοι λοιπόν, βρίσκονται σε μία ιδιάζουσα κοινωνιογλωσσολογική κατάσταση, διαμορφωμένη τόσο μέσα στο συγκεκριμένο ιδιόμορφο γεωγραφικό και ιστορικό πλαίσιο όσο και στο θεσμικό. Ενώ από τη συνθήκη της Λοζάννης(1932, άρθρα 39,40 και 41)⁶⁰ δεν προσδιορίζεται συγκεκριμένη γλώσσα εκπαίδευσης για τα μέλη της μουσουλμανικής μειονότητας και οποιαδήποτε γλώσσα προστατεύεται όχι μόνο ως γλώσσα επικοινωνίας αλλά και ως γλώσσα εκπαίδευσης, η πομακική δεν διδάχτηκε ποτέ αφ' ενός γιατί δεν έχει τυποποιηθεί (καταγραφεί) ακόμη επίσημα και αφ'ετέρου γιατί με τις ελληνικές παρανοήσεις, που αποτυπώνονται και επίσημα στα Μορφωτικά Πρωτόκολλα του 1951 και 1968, εισήχθη η τουρκική γλώσσα στην εκπαίδευση της μουσουλμανικής μειονότητας, καταπατώντας μ' αυτόν τον τρόπο τα γλωσσικά δικαιώματα Πομάκων και Αθίγγανων.

Έτσι, μπορούμε να θεωρήσουμε την πομακική γλώσσα μια αξιοπρόσεκτη διεθνώς κοινωνιογλωσσολογική περίπτωση, καθώς βρίσκεται σε μια «διπλή»

⁵⁸. Αντώνης Κ.Λιάπης, «Η υποθηκευμένη γλωσσική ιδιαιτερότητα των Πομάκων», Θρακική Εταιρεία, Κομοτηνή 1995, σελ.17-18.

⁵⁹. Σελλά-Μάζη Ελένη, «Διγλωσσία και ολιγότερο ομιλούμενες γλώσσες στην Ελλάδα», ό.π, σελ.384

⁶⁰. Περισσότερες πληροφορίες για τους όρους των Συνθηκών και τα Μορφωτικά Πρωτόκολλα στο: Διβάνη Λένα, «Ελλάδα και Μειονότητες», Καστανιώτης, Αθήνα 1999

μειονοτική θέση: Από τη μία, αποτελεί μειονότητα μέσα στην αλλόγλωσση και αλλόθρησκη ελληνική κοινωνία και από την άλλη, αποτελεί αλλόγλωσση μειονότητα μέσα στην ίδια την ομόθρησκη μουσουλμανική μειονότητα, όπου πλειοψηφεί το τουρκόφωνο στοιχείο.

2.3 Η μικρο-έρευνα

α. Εισαγωγή- Γενικές πληροφορίες:

Η έρευνα μας έλαβε χώρα στο χωριό Μύκη, που διοικητικά (ύστερα από τη συνένωση των Κοινοτήτων και τη δημιουργία των Δήμων, με βάση το πρόγραμμα Καποδίστρια) υπάγεται στο δήμο Σμύνθης, του νομού Ξάνθης. Η συγκεκριμένη κοινότητα επιλέχθηκε για λόγους προσωπικούς (καθώς βρίσκεται κοντά στην πόλη της Ξάνθης-απέχει 18 Km- και είναι σχετικά εύκολα προσεγγίσιμη) και για λόγους συνοχής και ομοιογένειας του αντικειμένου έρευνας, καθώς η κοινότητα είναι αμιγώς πομακική. Στη Μύκη λειτουργεί 7/θέσιο νεοσύστατο (τριών χρόνων περίπου) Δημοτικό μειονοτικό σχολείο, όπου φοιτούν 140 μουσουλμάνοι Πομάκοι μαθητές. Ο συνολικός πληθυσμός υπολογίζεται γύρω στους 955 κατοίκους(σύμφωνα με την απογραφή του 1991).

Η ύπαιθρος, και κυρίως τα ορεινά (η Μύκη βρίσκεται κάπου στο μέσο), δηλαδή, οι μη αστικοποιημένες περιοχές χαρακτηρίζονται από τη μη διαφοροποίηση παραγωγής και κατανάλωσης από παραδοσιακά, καταναλωτικά και παραγωγικά πρότυπα, παραδοσιακή οικογενειακή δομή, επικοινωνία και παραδοσιακές κοινωνικές σχέσεις, ασθενή δίκτυα παροχής υπηρεσιών και πολιτισμικών αγαθών.

Ο χαμηλός βαθμός αστικοποίησης(στα εν λόγω χωριά σχεδόν ανύπαρκτος) έχει σοβαρή επίδραση τόσο στην οικονομία όσο και στην οικογενειακή δομή και την υφή της επικοινωνίας. Στα χωριά, επικρατεί το εκτεταμένο είδος της οικογένειας με πατριαρχική εξουσία. Σ' αυτή τη μορφή οικογένειας η συγγένεια αποκτά ιδιαίτερη σημασία για τις εξωτερικές σχέσεις και τις σχέσεις μεταξύ των μελών μιας κοινότητας. Ο παραδοσιακός τρόπος εκμετάλλευσης των φυσικών πόρων και ο τρόπος απόκτησης και κατοχής της περιουσίας μέσα από τη συγγένεια αποτελούν ενδεικτικά στοιχεία της κλειστής κοινωνίας, όπου η θέση της γυναίκας, αν και υποτιμημένη, την καθιστά εντούτοις ουσιαστικό φορέα των παραδόσεων κατά την ανατροφή των παιδιών.⁶¹

Στη Μύκη, το μεγαλύτερο ποσοστό των κατοίκων ασχολούνται με τη γεωργία, ειδικότερα με την καλλιέργεια του καπνού, που γίνεται μέσα στα πλαίσια της

⁶¹. από το βιβλίο της Κανακίδου Ε. «Η εκπ/ση στη μουσουλμανική μειονότητα της Δ.Θράκης», ό.π. σελ.67

οικογενειακής συντεχνίας και του καταμερισμού της εργασίας με κριτήριο κυρίως την ηλικία, αφού κατά τη διάρκεια της παραγωγής συμμετέχουν ενεργά και οι 3 γενιές(παππούς-γιαγιά / πατέρας-μητέρα / γιος-κόρη). Ένας σεβαστός αριθμός ανδρών ακολουθούν ελεύθερα επαγγέλματα, τα οποία ασκούν στην πόλη της Ξάνθης και σε άλλα γειτονικά αστικά κέντρα(ευνοεί η σχετικά εύκολη πρόσβαση σε σχέση με άλλα περισσότερο απομακρυσμένα χωριά).

Τέλος, κατά την ταπεινή μας άποψη, είναι απαραίτητη μια απλή αναφορά στο ιδιαίτερο χαρακτηριστικό των Πομάκων, τη θερμή και φιλόξενη συμπεριφορά τους, η οποία επαλήθευσε με τον καλύτερο τρόπο τις σχετικές αναφορές της βιβλιογραφίας.

β. Μέθοδος, περιγραφή και στόχος της έρευνας

Βασικό ερέθισμα για την παρούσα εργασία αποτέλεσε αφ' ενός το προσωπικό ενδιαφέρον για τη μειονοτική ομάδα των Πομάκων και αφ' ετέρου το γεγονός ότι η υπάρχουσα βιβλιογραφία είναι φτωχή και στην πλειοψηφία της, αντιμετωπίζει ενιαία τη μουσουλμανική μειονότητα της Δ.Θράκης, αδικώντας έτσι και τις τρεις ομαδώσεις που την αποτελούν(Τουρκογενείς, Αθίγγανους και Πομάκους).

Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε ήταν η άμεση παρατήρηση με επιδίωξη ν' αποσπάσουμε τα στοιχεία εκείνα που μας ενδιέφεραν μέσω της τριβής με τους ομιλητές, κυρίως αναφορικά με τις στάσεις τους. Προτιμήθηκε η μέθοδος της απλής παρατήρησης κυρίως για δύο λόγους: α. Λόγω της δεδομένης «ευαισθησίας» της περιοχής, ένα ερωτηματολόγιο για τη χρήση των επίμαχων τριών γλωσσών (ελληνικής, τουρκικής, πομακικής) αναπόφευκτα θα προκαλούσε καχυποψία, συμπεριλαμβανομένου και του γεγονότος ότι ακόμα και η αρχική παρουσία μας στο χωριό κινητοποίησε εικασίες, που εκφράστηκαν με ερωτήσεις του τύπου «είστε δημοσιογράφος του ελληνικού τύπου;»κ.α. και β.) γιατί θεωρήσαμε πως με την απλή παρατήρηση και συζήτηση σε δημόσιους χώρους (καφενείο) και, όπως εν συνεχεία εξελίχθηκε, σε ιδιωτικούς (οικία Πομάκου), η παρουσία μας γινόταν ακόμη πιο διακριτική, εξασφαλίζοντας με αυτόν τον τρόπο περισσότερη ελευθερία των ομιλητών.

Σκοπός της έρευνας είναι η εξέταση των περιστάσεων χρήσης της ελληνικής και της πομακικής γλώσσας στο δεδομένο χωροχρόνο, η εναλλαγή των κωδίκων (αυτό που στην αγγλική βιβλιογραφία απαντάται ως code-switching) καθώς και η αναζήτηση των παραγόντων αυτών που καθορίζουν τη χρήση του συγκεκριμένου κώδικα, στη συγκεκριμένη περίπτωση.

Οι επισκέψεις στο χωριό Μύκη πραγματοποιήθηκαν τον Ιούλιο του 2000. Η εποχή αυτή επιλέχθηκε για καθαρά πρακτικούς λόγους και είναι αλήθεια ότι

λόγω των γεωργικών εργασιών, μεγάλος αριθμός των κατοίκων βρισκόταν στην ύπαιθρο. Για το λόγο αυτό, η έρευνα περιορίστηκε στα πλαίσια της μικροκλίμακας. Θα μπορούσαμε έτσι να την αποκαλέσουμε μεθοδολογικά έρευνα μεμονωμένης περίπτωσης, που εντάσσεται στο είδος της έρευνας η οποία χαρακτηρίζεται ως διερευνητική, χαλαρά οργανωμένη, μελέτη ειδικών αποκαλυπτικών περιπτώσεων⁶².

Η ιδιαιτερότητα της μεμονωμένης περίπτωσης εντοπίζεται στο γεγονός ότι ο ερευνητής περιορίζεται στην περιγραφή καταστάσεων, αντικειμένων κ.τ.λ. (έχει, δηλαδή, καθαρά περιγραφικό χαρακτήρα), και παραιτείται από κάθε είδους ερμηνεία γενικότερων καταστάσεων, δηλαδή δεν επιχειρεί καμία γενίκευση αποτελεσμάτων.

Στη συνέχεια, θα παρατεθούν οι γλωσσικές συμπεριφορές που παρατηρήθηκαν σε συγκεκριμένους χώρους με τη μορφή «κοινοτητογράμματος» και θα παρουσιαστούν οι παράγοντες που διαμορφώνουν τις εκάστοτε γλωσσικές επιλογές των ομιλητών.

---

⁶². Φίλιας Β., «Εισαγωγή στη μεθοδολογία και τις τεχνικές των κοινωνικών ερευνών», Αθήνα 1977, σελ.27-30.

ν. Παρατηρούμενες γλωσσικές συμπεριφορές στην κοινότητα της Μύκης

Επαφή με την οικογένεια Μετζίτ Μετζίτ ,δάσκαλου και διευθυντή του μειονοτικού σχολείου του χωριού .

Η οικογένεια αποτελείται από τον πατέρα δάσκαλο ,τη μητέρα ,τα 2 παιδιά, 6 και 9 ετών.

Στη συγκεκριμένη συνάντηση λαμβάνει μέρος και η γιαγιά ως βοηθός στις γεωργικές εργασίες (πέραςμα φύλλων καπνού)

Παρατηρούμενες γλωσσικές συμπεριφορές :

Οι συνομιλίες λαμβάνουν χώρο στην αυλή και στο εσωτερικού του σπιτιού.

<u>Ομιλητής 1</u>	→	<u>Ομιλητής 2</u>	→	<u>Γλώσσα</u>
Δάσκαλος	→	Παιδιά	→	ελληνικά
Παιδιά	→	Δάσκαλος	→	ελληνικά
Δάσκαλος	→	Μητέρα	→	ελληνικά & πομάκικα
Μητέρα	→	Δάσκαλος	→	ελληνικά & πομάκικα
Μητέρα	→	Παιδιά	→	κυρίως πομάκικα
Παιδιά	→	Μητέρα	→	ελληνικά & πομάκικα
Δάσκαλος Μητέρα Παιδιά	→	Γιαγιά	→	πομάκικα

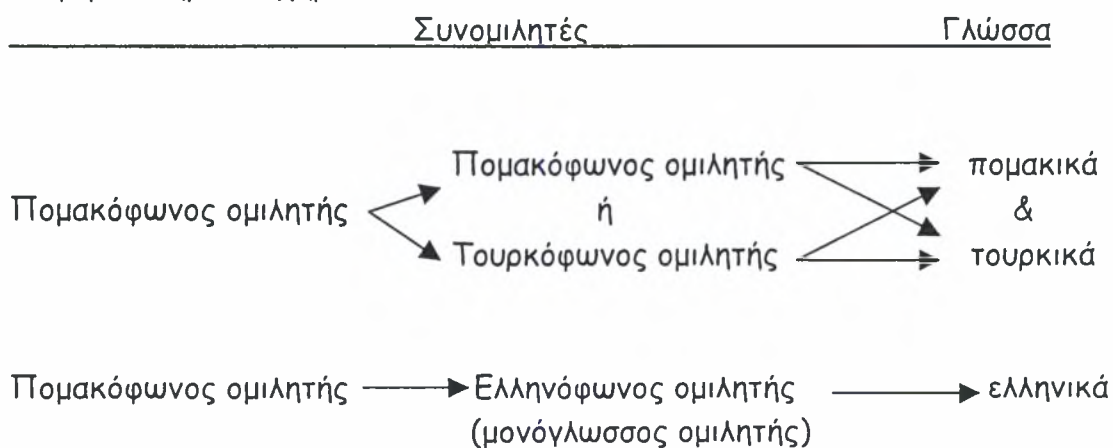
☞ Στη συζήτηση που είχαμε με το νεαρό Πομάκο Εκάν, φοιτητή του Παιδαγωγικού τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης της Φλώρινας, ειπώθηκαν τα εξής, που θα μπορούσαν, κατά τη γνώμη του συνομιλητή μας, να γενικευτούν, περιγράφοντας έτσι τη γλωσσική συμπεριφορά και τις επιλογές των συνομηλίκων του και γενικότερα των νεαρών Πομάκων: « Στο καφενείο του χωριού, όπου δουλεύω τις μέρες των διακοπών, που βρίσκομαι εδώ, χρησιμοποιώ αποκλειστικά την πομακική με τους πελάτες, που είναι κυρίως μεγάλης ηλικίας, το ίδιο και στο σπίτι με τους γονείς μου. Όταν βρίσκομαι έξω με τους φίλους μου μιλάμε πομάκικα αλλά και πολύ συχνά ελληνικά, κυρίως όταν βγαίνουμε στην πόλη της Ξάνθης και φυσικά όταν βρισκόμαστε με Έλληνες φίλους μας. Την τουρκική τη χρησιμοποιούμε ελάχιστα, σχεδόν μόνο όταν κάποιος απευθύνεται σε μας με αυτή(τη γλώσσα).» Έτσι, έχουμε το σύνθετο σχήμα:

Συνομιλητές	Γλώσσα
Πομακόφωνος νεαρός ομιλητής → Πομακόφωνοι μεγάλης ηλικίας → (πελάτες καφενείου-γονείς)	πομακική
Πομακόφωνος νεαρός ομιλητής → Πομακόφωνοι νεαροί ομιλητές → (φιλικό περιβάλλον)	πομακική & ελληνική
Πομακόφωνος νεαρός ομιλητής → Ελληνόφωνοι ομιλητές → (κυρίως σε αστικό περιβάλλον)	ελληνική
Πομακόφωνος νεαρός ομιλητής → Τουρκόφωνοι ομιλητές → (κοινωνικές σχέσεις-συναλλαγές)	τουρκική

Πολύ σημαντικό υπήρξε το σχόλιο και παράλληλα η διαπίστωση του συνομιλητή μας, σύμφωνα με την οποία, κάθε χωριό και κοινότητα παρουσιάζει διαφορετικές γλωσσικές επιλογές, οι οποίες είναι άμεσα συνυφασμένες με τη γεωγραφική θέση της εκάστοτε κοινότητας (όπως άλλωστε αναφέρθηκε και παραπάνω, π.β. σελ.21), την συλλογική και προσωπική αντίληψη περί εθνικής ταυτότητας, καθώς και με την αποδοχή ή μη της διαφορετικότητας, που επισημοποιεί ο αυτοπροσδιορισμός του ατόμου ως μέλος της μειονοτικής ομάδας των Πομάκων. (θα αναφερθούμε συγκεκριμένα παρακάτω).

Τη διαπίστωση αυτή ήρθε να επιβεβαιώσει μία σύντομη συζήτηση, που έτυχε να λάβει χώρα στο καφενείο με πελάτη, ο οποίος είναι κάτοικος του Εχίνου, μεγάλου σε έκταση και σε πληθυσμό χωριού, με σημαντικό αριθμό Τουρκογενών και με έντονη την παρουσία του τουρκικού στοιχείου(κατ' επέκταση και της χρήσης της Τουρκικής στην καθημερινή ζωή, εις βάρος της Πομακικής). Συγκεκριμένα, ο κ. Αμέτ μας είπε: «Ο νέος Πομάκος θα μιλήσει άφουγα ελληνικά σε μία Ελληνίδα, ενώ αντίστοιχα, θα μιλήσει άφουγα την Τουρκική σε μία Τουρκογενή. Η Πομακική είναι μία "παρδαλή" γλώσσα χωρίς γραφή, γι' αυτό και θ' αποφύγει τη χρήση της.»

Τέλος, μια επιπλέον εικόνα της πολυσύνθετης αυτής κοινωνιογλωσσολογικής κατάστασης, μας δίνουν τα λόγια του κ. Τζεμαλή. Μόνιμος κάτοικος της κοινότητας της Μύκης, ελεύθερος επαγγελματίας και πατέρας δύο παιδιών, ένα εκ των οποίων ετοιμάζεται να φύγει για σπουδές στην Τουρκία, εκμεταλλευόμενος τα προνόμια που δίνει το Τουρκικό κράτος στα νεαρά μέλη της ελληνικής μουσουλμανικής μειονότητας, στα πλαίσια αυτού που η ελληνική βιβλιογραφία { Χιδίογλου(1989), Μαγκριώτης(1994) } παρουσιάζει ως προπαγάνδα και προσπάθεια προσέγγισης της μειονότητας από την τουρκική πολιτική, μας είπε τα εξής: « Μέσα στο σπίτι μιλάμε κυρίως πομακικά, λιγότερο συχνά τουρκικά και καθόλου ελληνικά. Τα ελληνικά θα τα μιλήσουμε μόνο στους Έλληνες, που μιλάνε μόνο ελληνικά.» Έτσι, έχουμε το διαφοροποιημένο σχήμα:

Στηριζόμενοι στις παραπάνω παρατηρήσεις, μπορούμε να προβούμε σε κάποια συμπεράσματα αναφορικά με: α. το κατά πόσο απειλείται η Πομακική από γλωσσικό θάνατο στη δεδομένη κοινότητα⁶⁴, και β. τους παράγοντες αυτούς που, συνειδητά ή μη, διαμορφώνουν (ή/ και επιβάλλουν) τις εκάστοτε γλωσσικές επιλογές των ομιλητών.

δ. Γλωσσικός Θάνατος - Απειλείται η Πομακική;

Καταρχήν, πρέπει ν' αναφερθεί πως στη συγκεκριμένη κοινότητα (όπως και στις περισσότερες κοινότητες των ορεινών περιοχών της Ξάνθης), η κυριαρχία της πομακικής στο οικογενειακό περιβάλλον (μέσα στο σπίτι), αλλά και έξω απ' αυτό, ουσιαστικά δηλαδή στην καθημερινή ζωή, είναι μεγάλη και την καθιστά μια «ζωντανή» γλώσσα, που, όπως φαίνεται, ανταποκρίνεται επαρκώς στις επικοινωνιακές ανάγκες της συγκεκριμένης κοινωνίας. Ωστόσο, στα πλαίσια μιας τρίγλωσσης κοινότητας, και πόσο μάλλον μιας «μειονοτικής», η συχνή εναλλαγή των κωδίκων είναι αναπόφευκτη και σε μεγάλο βαθμό, επιβαλλόμενη από τις συνθήκες του περιβάλλοντος.

Λαμβάνοντας υπόψη και ότι τα πομακικά έχουν συγκαταλεχθεί στις γλώσσες με μέση βιωσιμότητα, στις γλώσσες, δηλαδή, που έχουν μέτριες πιθανότητες να οδηγηθούν στο φαινόμενο που ο κοινωνιογλωσσολογικός χώρος έχει ονομάσει γλωσσικό θάνατο, αντιλαμβανόμαστε πως υπάρχουν ακόμη δυνατότητες διατήρησης και ισχυροποίησης της, που θα αποτρέψουν οποιαδήποτε ροπή της προς τον αφανισμό.

Ο γλωσσικός θάνατος⁶⁵ είναι μια διαδικασία, η οποία εμφανίζεται σε περιπτώσεις επαφής γλωσσών, όπως η διγλωσσία. Στις περιπτώσεις αυτές, η κυρίαρχη γλώσσα (η γλώσσα κύρους) υπερισχύει και οδηγεί την δεύτερη γλώσσα (για π.χ, τη μειονοτική, γλώσσα θεωρητικά περιορισμένου κύρους) σε περιορισμό στη χρήση και κατ' επέκταση σε συρρίκνωση.

Η διαδικασία του γλωσσικού θανάτου είναι άμεσα συνυφασμένη με διάφορες παραμέτρους, όπως:

⁶⁴. Σαφώς και δεν μπορούμε να γενικεύσουμε τα συμπεράσματα και τις εκτιμήσεις της μικροέρευνας αυτής για την Πομακική γενικά, καθώς σε κάθε χωριό τα δεδομένα μεταβάλλονται ανάλογα με τις συνθήκες.

⁶⁵. Με τη διαδικασία του γλωσσικού θανάτου στην περίπτωση των Αρβανίτικων της Στερεάς, αναλυτικά έχει ασχοληθεί ο Τσιτσιπής Λουκάς με διάφορα άρθρα και δημοσιεύματα του. Π.β. τη διατριβή του «Language change and language death in Albanian speech communities in Greece: A sociolinguistic study.» University of Wisconsin, 1981.

α. δημογραφικοί παράγοντες⁶⁶, που αφορούν τον αριθμό των μελών της γλωσσικής μειονότητας και την γεωγραφική τους κατανομή: η αύξηση ή η μείωση του αριθμού των ομιλητών καθορίζει σε μεγάλο βαθμό το μέλλον της βιωσιμότητας της εν λόγω γλώσσας. Ανάλογα, η γεωγραφική κατανομή των μελών της γλωσσικής μειονότητας επιδρά στη διατήρηση ή μη της γλώσσας. Η μειονοτική ομάδα έχει πολλές περισσότερες πιθανότητες να διατηρήσει τη γλώσσα της, όταν τα μέλη της ζουν συγκεντρωμένα σε μια περιοχή.

Για τα Πομακικά, ισχύει σε μεγάλο βαθμό η συγκέντρωση των πομακόφωνων σε συγκεκριμένο γεωγραφικό χώρο και, χωρίς βέβαια να είμαστε κατηγορηματικοί αφού δεν έχουν υπάρξει μέχρι τώρα έρευνες και μετρήσεις, παρατηρείται μάλλον μια σταθερότητα στον αριθμό των ομιλητών.

β. η ιστορική πορεία της συγκεκριμένης γλωσσικής ομάδας, καθώς και η λειτουργία της γλώσσας ως σημείο της εθνοτικής ταυτότητας και ως συνδεδετικός κρίκος των μελών της ομάδας με την ξεχωριστή πολιτιστική ιστορία. Σύμφωνα με τη Holmes⁶⁷, όταν η γλώσσα θεωρείται ένα σημαντικό σύμβολο της εθνικής ταυτότητας, γενικά διατηρείται περισσότερο.

Για τους Πομάκους, μπορούμε να πούμε ότι η γλώσσα επιτελεί σε μεγάλο βαθμό αυτή τη λειτουργία και ουσιαστικά αποτελεί το σημαντικότερο διαφοροποιητικό στοιχείο τους από τις υπόλοιπες δύο ομαδώσεις της μουσουλμανικής μειονότητας και εξασφαλίζει την αυθυπαρξία και την ιδιαιτερότητά τους.

γ⁶⁸. ο βαθμός διατήρησης των γλωσσικών δεξιοτήτων των ομιλητών, οι οποίες συνοψίζονται στις εξής:

- i) η παραγωγή και (παθητική) κατανόηση γλωσσικών εκφορών
- ii) η προφορική και η γραπτή χρήση της γλώσσας
- iii) η φωνολογική και η γραμματική ικανότητα του ομιλητή
- iv) η χρήση των δύο επιπέδων λόγου: επίσημου και καθημερινού.

Οι επιμέρους παράγοντες τώρα, που συντελούν στη διατήρηση ή τη συρρίκνωση των ικανοτήτων των ομιλητών μιας γλώσσας, είναι:

1. Οι συνθήκες της γλωσσικής κατάκτησης.
2. Παράγοντες σχετικοί με τη χρήση της γλώσσας: συχνότητα, ευκαιρίες κ.τ.λ.
3. Οι στάσεις του ομιλητή απέναντι στη γλώσσα του.

Για να δούμε τώρα, έναν-έναν τους παράγοντες και τι συμβαίνει με την πομακική.

⁶⁶. Rene Appel & Pieter Muysken, " Language contact and bilingualism", Edward Arnold, London 1987, p.36

⁶⁷. Holmes J., "An introduction to Sociolinguistics", Longman, London and New York 1992, p.69

⁶⁸. Ανδρουλάκης Γ., «Η Κουτσοβλάχικη, μια μειονοτική γλώσσα σε συνεχή συρρίκνωση», Αθήνα 1989, σελ.36

1. Αναφορικά με τις συνθήκες της γλωσσικής κατάκτησης, στην περίπτωση των Πομάκων, αυτές είναι ιδιαίζουσες. Ο τυπικός τρόπος ολοκλήρωσης της γλωσσικής κατάκτησης δεν πραγματοποιείται μέσα στα πλαίσια της θεσμοθετημένης εκπαίδευσης, αφού η πομακική δε διδάσκεται στο σχολείο. Έτσι, είναι επόμενο να γίνεται ακόμη πιο σημαντικός ο ρόλος της οικογένειας και του στενού κοινωνικού περιβάλλοντος του παιδιού. Στη συγκεκριμένη κοινότητα, όπου τα πομακικά σε γενικές γραμμές κυριαρχούν, οι συνθήκες αποδεικνύονται σχετικά ευνοϊκές, αν εξαιρέσουμε βέβαια το γεγονός ότι η τουρκική υπερισχύει της πομακικής σε ένα σημαντικό κοινωνιογλωσσολογικό τομέα, τον τομέα της άσκησης των θρησκευτικών καθηκόντων μιας γλωσσικής ομάδας. Εκπαίδευση λοιπόν και θρησκεία παραγκωνίζουν την πομακική, η οποία όμως χρησιμοποιείται κατά κόρον στις υπόλοιπες πτυχές της καθημερινής ζωής.

2. Η επιλογή χρήσης μίας γλώσσας συνδέεται με κοινωνικούς παράγοντες. Για να χρησιμοποιήσει ένας ομιλητής τη συγκεκριμένη γλώσσα, πρέπει να έχει ευκαιρίες και κίνητρα να το κάνει. Η επιλογή και η χρήση της εκάστοτε γλώσσας, στη συγκεκριμένη, δεδομένη στιγμή, συνοδεύεται από μία πρακτική της αξία, ένα ουσιαστικό της αντίκρισμα. Ένας ομιλητής θα επιλέξει έναν συγκεκριμένο κώδικα όταν βρει κατάλληλες ευκαιρίες: όταν η γνώση αυτή του κώδικα και η χρήση της θα τον βοηθήσει να πετύχει ευχερέστερα ένα σκοπό του: να επιτύχει απλά και να βελτιώσει ποιοτικά την επικοινωνία του με τους άλλους ή ακόμα, σε πιο πρακτικό επίπεδο, να αποκομίσει ευκολότερα ανταλλάγματα σε διάφορων ειδών συναλλαγές κ.τ.λ. Αυτό ισχύει, όπως φαίνεται από τις παρατηρήσεις μας, και στα πομακικά, καθώς ο ομιλητής προσαρμόζει το λόγο του αφ' ενός ανάλογα με τον ομιλητή που έχει απέναντι του (ελληνικά στον ελληνόφωνο, τουρκικά στον τουρκόφωνο κ.ο.κ.), αφ' ετέρου με τον επιδιωκόμενο σκοπό της επικοινωνίας (π.χ, στις αρχές προκειμένου να επιτύχει το σκοπό του μιλούσε ελληνικά στον αστυνόμο, ενώ στις συνεννοήσεις που είχε με τον πομακόφωνο φίλο του ενώπιον των αρχών, προτίμησε την πομακική, προφανώς για να επιτύχει τον αποκλεισμό του μονόγλωσσου ομιλητή.)

Βασική έννοια αποτελεί και αυτή του κύρους, που περιβάλλει μια γλώσσα. Όσο πιο ανεπτυγμένο είναι το κύρος αυτό, τόσο ωθεί τον ομιλητή να χρησιμοποιεί τη γλώσσα. Σε καταστάσεις διγλωσσίας το κίνητρο αυτό του κύρους απουσιάζει συνήθως για τη γλώσσα που δεν αντιστοιχεί στην κυρίαρχη κοινωνική ομάδα και επομένως δεν διαθέτει κοινωνική προβολή.

Το «status» της γλώσσας λοιπόν είναι άμεσα σχετιζόμενο με το κοινωνικό «status», το οποίο με τη σειρά του, διαμορφώνει τις στάσεις των ομιλητών απέναντι στη γλώσσα. Το αυτό-αποδιδόμενο κύρος της γλώσσας μπορεί να είναι χαμηλό, ειδικά αν η μειονοτική ομάδα μιλάει μια διάλεκτο της γλώσσας. Δηλαδή, οι ομιλητές αναπτύσσουν αρνητική στάση απέναντι στον κώδικά τους,

αντικρίζοντας τον μόνο ως διάλεκτο και όχι ως πραγματική γλώσσα. Αυτό το αίσθημα γλωσσικής κατωτερότητας είναι ιδιαίτερα δυνατό σε περιπτώσεις που η μειονοτική γλώσσα δεν είναι συστηματοποιημένη, τυποποιημένη⁶⁹.

Το αίσθημα αυτό της γλωσσικής κατωτερότητας φαίνεται πολύ καθαρά στα λόγια του κ. Αμέτ (Πομάκου, κάτοικου Εχίνου), που χαρακτήρισε την πομακική «παρδαλή» γλώσσα. Ωστόσο, αυτή ήταν και η μόνη αρνητική στάση που εκφράστηκε από Πομάκο για τη μητρική γλώσσα. Οπότε, θα ήταν αυθαίρετο να γενικευτεί η άποψη αυτή ως γενικότερη στάση απέναντι στα Πομακικά.

Βέβαια, στη διαμόρφωση των στάσεων συνδράμουν και ψυχολογικοί παράγοντες, όπως η προσήλωση ή όχι του ατόμου στη παράδοση, τις αξίες και στην περίπτωση των Πομάκων, στη θρησκεία, και η τάση συμμόρφωσης ή διαφοροποίησης προς τη συμπεριφορά που επιδεικνύει η ευρύτερη ομάδα.

Γίνεται αντιληπτό, πάντα σε συνάρτηση με τις εκτιμήσεις από την παρατήρηση, ότι η Πομακική σε όλες τις παραπάνω παραμέτρους έχει να παρουσιάσει αν όχι θετικές, τουλάχιστον μη απογοητευτικές ενδείξεις, που την κρατάν μακριά ακόμα από το γλωσσικό θάνατο και αφήνουν περιθώρια για διατήρηση της γλώσσας και στο μέλλον.

---

⁶⁹. Rene Appel & Pieter Muysken, " Language contact and bilingualism", Edward Arnold, London 1987, p.34

ε. Παράγοντες που καθορίζουν τις συγκεκριμένες γλωσσικές επιλογές

Πιο ειδικά τώρα και περιοριζόμενοι στις γλωσσικές συμπεριφορές που καταγράψαμε στο συγκεκριμένο χωροχρονικό πλαίσιο, μπορούμε να επισημάνουμε τα εξής:

Μέσα στην κοινότητα, είναι εμφανής δύο τάσεις που είναι συναφείς με τη γενικότερη στάση ζωής των ατόμων και επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό την επιλογή γλωσσικού κώδικα σε διάφορες επικοινωνιακές περιστάσεις: Από τη μία, έχουμε τα άτομα, που επιδεικνύουν μια φανερά φιλελληνική στάση και κατ' επέκταση έχουν ανάλογη αντίληψη περί εθνικής συνείδησης, με αποτέλεσμα παράλληλα με τα πομακικά να χρησιμοποιούν σε μεγάλο βαθμό την ελληνική, και σε περιπτώσεις όπου η χρήση της δεν επιβάλλεται από τις περιστάσεις (για παράδειγμα, στο σπίτι ή στις στενές κοινωνικές τους σχέσεις). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο δάσκαλος που προαναφέρθηκε, του οποίου η στάση αυτή αντανακλάται τόσο στην προτίμηση της χρήσης της ελληνικής στην επικοινωνία με τα παιδιά του στην καθημερινή και ιδιωτική τους ζωή, όσο και στην επιλογή του να τα στείλει σ' ελληνικό σχολείο στην Ξάνθη (και όχι στο μειονοτικό του χωριού, όπου εκτελεί τα καθήκοντα του ως δάσκαλος.) Ανάλογη είναι και η στάση του νεαρού φοιτητή, η οποία όμως σίγουρα είναι άμεση σχετιζόμενη με το γεγονός ότι φοιτά σε ελληνικό πανεπιστήμιο.

Από την άλλη, έχουμε τα άτομα, που συναισθηματικά ρέπουν προς την τουρκική πλευρά, έχουν αναπτύξει φιλοτουρκική στάση και κατ' επέκταση ανάλογη αντίληψη για την εθνική τους ταυτότητα. Χαρακτηριστική είναι η άποψη που διατύπωσε ο κ. Αμέτ: «Τυπικά ανήκουμε στο ελληνικό κράτος αλλά ουσιαστικά στο τουρκικό έθνος.» Οι πεποίθηση αυτή αντανακλάται σαφώς και στις γλωσσικές επιλογές των ατόμων. Τα άτομα αυτά κατά βάση μιλούν την πομακική (καθώς είναι η μητρική τους γλώσσα), συχνά χρησιμοποιούν την τουρκική, ενώ η ελληνική χρησιμοποιείται λιγότερο συχνά, όχι τόσο ως επιλογή αλλά περισσότερο ως «επιβολή» από τις περιστάσεις, για την επικοινωνία με τους μονόγλωσσους ομιλητές της ελληνικής. (π.β. περίπτωση Αμέτ, Τζεμαλή)

Βέβαια, η παράμετρος της εθνικής συνείδησης δεν είναι ανεξάρτητη από αυτήν της θρησκείας, του βαθμού προσήλωσης σε αυτήν, της ηλικίας, της μόρφωσης και του φύλου.

Συγκεκριμένα, στην περίπτωση της μουσουλμανικής μειονότητας, η κατάσταση είναι ιδιόζουσα. Η ταύτιση της μουσουλμανικής θρησκείας με το τουρκικό κράτος και κατ' επέκταση με την τουρκική εθνική συνείδηση και ταυτότητα είναι μια παρανόηση που κάνει αισθητή την παρουσία της τόσο στους κόλπους της ίδιας της μειονότητας όσο και της ελληνικής κοινωνίας. Ο απλοϊκός συλλογισμός Μουσουλμάνος=Τούρκος, σε συνάρτηση πάντα με την απόλυτη προσκόλληση στο δόγμα, που αναπόφευκτα οδηγεί σε μονομέρεια και, σε

ακραίες αλλά ταυτόχρονα υπαρκτές περιπτώσεις, σε φανατισμό έχει επίδραση, συνειδητά ή μη, σε όλους τους τομείς, επομένως και στις γλωσσικές προτιμήσεις. Έτσι, ο φανατικός μουσουλμάνος θα προτιμήσει τη χρήση της τουρκικής γλώσσας, που μέσα σ' αυτά τα πλαίσια λειτουργεί αφ' ενός ως συνδεδετικός κρίκος με το Ισλάμ και ως στοιχείο ενδυνάμωσης της εθνικής του συνείδησης και αφ' ετέρου, ως προσδιοριστικό στοιχείο της διαφοροποίησης του από τον Έλληνα-Χριστιανό.

Οι παράμετροι ηλικία, μόρφωση και φύλο είναι αλληλεπιδρόμενοι και αλληλοεξαρτώμενοι σε μεγάλο βαθμό. Η ηλικία και το φύλο σε συγκεκριμένες κοινωνίες (σαν και την εν λόγω) είναι δείκτες που ορίζουν το βαθμό της προσλαμβανόμενης μόρφωσης, στα στενά πλαίσια της οργανωμένης και θεσμοθετημένης εκπαίδευσης. Είναι εύλογο οι Πομάκοι μεγάλης ηλικίας (και όχι μόνο), όχι μόνο να μη χρησιμοποιούν αλλά και να μη γνωρίζουν παρά μόνο στοιχειωδώς την ελληνική, αφού δεν έχουν πάει σχολείο λόγω συνθηκών (η εκπαίδευση για τα μέλη της μουσουλμανικής μειονότητας, κατά παρέκκλιση από το πλαίσιο της εκπαίδευσης, που ισχύει σε εθνικό επίπεδο, κατοχυρώθηκε νομικά με το Ν.Δ 3065 το 1954⁷⁰), επομένως αφού δεν την έχουν διδαχθεί. Επίσης, τα κορίτσια αποτελούν τον μικρότερο αριθμό των μαθητών στο σύνολό τους (για λόγους ευνόητους στις κλειστές, παραδοσιακές κοινωνίες). Γενικά, παρόλο που η ελληνική στατιστική εταιρεία δε δίνει στοιχεία ειδικά για το μορφωτικό επίπεδο των μουσουλμάνων, οι στατιστικές της επιτρέπουν να οδηγηθεί ο μελετητής στο συμπέρασμα ότι το μορφωτικό τους επίπεδο είναι χαμηλό, καθαυτό και ειδικότερα σε σύγκριση με τον ελληνόφωνο πληθυσμό της περιοχής. Σύμφωνα με τον Βακαλιό, επτά στους δέκα κατοίκους των περιοχών αυτών δεν ολοκλήρωσαν την 9χρονη υποχρεωτική εκπαίδευση, ενώ περισσότερο απ' όλους εκπαιδευτικά πλήττονται οι Πομάκοι λόγω της πληθυσμιακής τους κατανομής. Οι διάσπαρτοι μικροί οικισμοί στις δασώδεις περιοχές της Θράκης καθιστούν προβληματική τη φοίτηση τους στο Δημοτικό σχολείο, αφού είναι οι μαθητές αναγκασμένοι να διανύουν με τα πόδια μεγάλες αποστάσεις. Αν εξαιρέσουμε τις αντικειμενικές αυτές συνθήκες οι οποίες συναντώνται και σε άλλες ορεινές αγροτικές περιοχές της Ελλάδας, η κατάσταση για τη συγκεκριμένη ομάδα, επιβαρύνεται και από τον ουσιαστικό παράγοντα της τριγλωσσίας και αυτόν του διαφορετικού πολιτισμικού πλαισίου με το οποίο, ως επί των πλείστων, η εκπαίδευση αξιολογείται ως μη αναγκαία. Έτσι, τώρα γίνεται κατανοητή αλληλεξάρτηση των παραγόντων : η αντίληψη περί εθνικής ταυτότητας συνδέεται άμεσα με το βαθμό προσκόλλησης στη θρησκεία, ο οποίος με τη σειρά του κλιμακώνεται ανάλογα με την ηλικία (νεότεροι άνθρωποι συνήθως χαρακτηρίζονται από προοδευτικότητα, τάσεις

---

⁷⁰. Βακαλιός Θανάσης, «Το πρόβλημα της διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης στη Δ.Θράκη, Έρευνα», Gutenberg, Αθήνα 1997, σελ 40.

αμφισβήτησης κ.τ.λ)και τη μόρφωση(γενικά και ειδικά), η οποία σε μεγάλο βαθμό διαμορφώνεται με διαφορετικό τρόπο ανάλογα με το φύλο.

Έχοντας υπόψη τα παραπάνω, εύκολα εξηγείται το σχήμα στην οικογένεια του δασκάλου, όπου η γιαγιά χρησιμοποιεί αποκλειστικά την πομακική, η μητέρα την πομακική και λιγότερο την ελληνική (μάλλον λόγω της παρουσίας μας στο σπίτι) και αντίστοιχα, όλοι απευθύνονται στη γιαγιά μιλώντας αποκλειστικά την πομακική, χωρίς καθόλου να επηρεάζει το γεγονός της μονόγλωσσης ελληνόφωνης παρουσίας. Ανάλογα εξηγείται και η αποκλειστική χρήση της πομακικής από τους ηλικιωμένους θαμώνες του καφενείου, που τα ελληνικά τους περιορίστηκαν στο χαιρετισμό απέναντι μας.

Συμπερασματικά, και όπως καθίσταται εμφανές, ο ιδιάζων κοινωνιογλωσσολογικός χαρακτήρας της πομακικής μπορεί ν' αποβεί θετικός ή αρνητικός παράγοντας που θα καθορίσει τη βιωσιμότητά της, την οποία γι' αυτόν ακριβώς το λόγο, θεωρούμε μέσω πιθανοτήτων. Η κοινωνιογλωσσολογική πορεία ισχυροποίησης ή αποδυναμποίησης που θ' ακολουθήσει και ουσιαστικά θα καθορίσει τις πιθανότητες βιωσιμότητάς της, εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό τόσο από τη βούληση της πομακόφωνης γλωσσικής ομάδας, όσο και από την επίδραση των ποικίλων εξωτερικών παραγόντων. Το μέλλον της εξαρτάται από την προσοχή που θα δώσει στο παρών πρόβλημα η ελληνική πολιτεία. Ήδη από δική της ολιγωρία-ίσως και από στρεβλή αντίληψη της πραγματικότητας-τα πομακόπουλα διδάσκονται ως μητρική γλώσσα την Τουρκική, φέρνοντας τους εγγύτερα και σχεδόν ταυτίζοντας τους με τους τουρκόφωνους της Θράκης. Το σωστό και αναμενόμενο θα ήταν, σύμφωνα άλλωστε και με το Μπαμπινιώτη⁷¹, παράλληλα προς τα Ελληνικά να διδάσκονται και την πομακική από ντόπιους Έλληνες Πομάκους δασκάλους, με τη γλωσσολογική στήριξη που χρειάζεται μία προφορικά μόνο χρησιμοποιούμενη γλώσσα, όπως είναι τα Πομάκικα.

Ενθαρρυντικές και ελπιδοφόρες προσπάθειες γίνονται την τελευταία τετραετία για την επιστημονική καταγραφή της με την έκδοση πρώτων περιγραφών του λεξιλογίου και της δομής των Πομακικών στην Ελλάδα. Το πιο ελπιδοφόρο μήνυμα όμως φέρνει η συγγραφή του πρώτου πομακικού αναγνωστικού⁷² από

⁷¹. Μπαμπινιώτης Γ., «Γλωσσικά ανθρώπινα δικαιώματα», άρθρο στην εφημερίδα «Το Βήμα», 02/03/1997

⁷². Μουμίν Α.-Ομέρ Χ., «α β Πομάτσκου», αναγνωστικό της Πομακικής για τη Α΄ Δημοτικού, Θρακική Εταιρεία, Κομοτηνή 1997

δύο Έλληνες Πομάκους, τον εκπαιδευτικό κ. Μουμίν Αϊντίν και τον ερευνητή κ. Ομέρ Χαμδή (π.β παράρτημα, στο τέλος της εργασίας, ενδεικτικές σελίδες του αναγνωστικού.)

Οι δύο συγγραφείς, χρησιμοποιώντας αναγκαστικά το ελληνικό αλφάβητο, προχωρούν μεθοδικά μέσω των γραμμάτων-φθόγγων και μικρών αντίστοιχων κειμένων στη διδασκαλία της ανάγνωσης και της γραφής της Πομακικής, σ' ένα πρώτο επίπεδο. Σίγουρα υπάρχουν ατέλειες και περιθώρια τροποποίησης αυτής της πρώτης προσπάθειας, που θα φανούν κατά την εφαρμογή της στη διδακτική πράξη. Ωστόσο, η έκδοση του αναγνωστικού αυτού ανοίγει το δρόμο για τη διδασκαλία της πομακικής στο σχολείο(παράλληλα με τη διδασκαλία της ελληνικής), εξασφαλίζοντας έτσι «το δικαίωμα έκφρασης μέσω της μητρικής γλώσσας (και στο σχολείο), ένα από τα πιο βασικά ανθρώπινα δικαιώματα, αφού η γλωσσική έκφραση είναι κατεξοχήν χαρακτηριστικό της ελευθερίας, της προσωπικότητας και της βαθύτερης υπόστασης του ανθρώπου.»⁷³

---

⁷³. Μπαμπινιώτης Γ., ό.π.

3ο μέρος

3.1. Η επαφή των γλωσσών- language contact

Η επιρροή της ελληνικής γλώσσας, πάνω στην Τομακική είναι δεδομένη, αφού η ελληνική είναι μία από τις γλώσσες, που μέσα στο τρίγλωσσο αυτό περιβάλλον, βρίσκεται σε συνεχή επαφή με την Τομακική. (ανάλογη είναι και η επαφή της με την τουρκική.)

Στις περισσότερες δίγλωσσες ή πολύγλωσσες κοινότητες, η επαφή των διαφορετικών γλωσσών διαφορετικού κύρους - "status", οδηγεί πολύ συχνά, αν όχι πάντα, σε βαθμιαία εισχώρηση στοιχείων της μίας γλώσσας(αυτής με το υψηλό κύρος, συνήθως γλώσσα της πλειοψηφίας) στην άλλη (χαμηλού κύρους, εν προκειμένω τη «μειονοτική») συνήθως μέσα από τη διαδικασία του γλωσσικού δανεισμού.

Σύμφωνα με τους Appel & Muysken⁷⁴, ο δανεισμός μπορεί εν δυνάμει να λάβει χώρα:

- 1.) μέσω της βαθμιαίας σύγκλισης λόγω παρατεταμένης συνύπαρξης
- 2.) μέσω της πολιτισμικής επίδρασης
- 3.) μέσω της εκμάθησης της μίας γλώσσας, ως δεύτερης
- 4.) μέσω της μίμησης των γλωσσικών προτύπων της γλώσσας με το υψηλότερο κύρος.

Στην πρώτη περίπτωση, είναι η κατάσταση όπου διάφορες γλώσσες που μιλιούνται στην ίδια περιοχή και από τους ίδιους ανθρώπους για πολύ καιρό, εμφανίζουν τάση σύγκλισης. Η σύγκλιση αυτή είναι περισσότερο εμφανής στο φωνητικό επίπεδο: το σύστημα των ήχων της γλώσσας τείνει να γίνεται όλο και περισσότερο όμοιο, χωρίς καθαρή κατεύθυνση προς μία φορά. Είναι εύλογο το ερώτημα, γιατί η σύγκλιση λαμβάνει χώρα. Ίσως λόγο της απλής εγγύτητας των γλωσσών ή της τάσης που παρουσιάζει ένας μεγάλος πληθυσμός, που μιλά δύο γλώσσες, να χρησιμοποιεί τις ίδιες δομές και στις δύο.

Η πολιτισμική επίδραση είναι ένας πολύ σημαντικός παράγοντας στη διαδικασία του δανεισμού και πιο συγκεκριμένα, του λεξικού δανεισμού. Εδώ πρέπει να αναφερθεί η διάκριση μεταξύ των λέξεων, οι οποίες έχουν εισαχθεί τυχαία(οπότε μιλάμε για λεξική παρεμβολή) και των λέξεων, οι οποίες εντάσσονται ολοκληρωτικά στη γλώσσα παραλαβή-υποδοχής (οπότε μιλάμε για δανεισμό).

Δεν πρέπει να ξεχνάμε και το γεγονός, ότι μια λέξη μπορεί να αναπαράγεται σχεδόν ασυνείδητα από τον ομιλητή, λόγω εντατικής διγλωσσίας (π.χ, δίγλωσσο εκπαιδευτικό σύστημα).

---

⁷⁴. Rene Appel & Pieter Muysken, " Language contact and bilingualism", Edward Arnold, London 1987, p.153-158

Στο τρίτο μέρος της εργασίας, το επίκεντρο του ενδιαφέροντος βρίσκεται στην ίδια την πομακική γλώσσα, και ειδικότερα σ' ένα από τα επίπεδα ανάλυσης της, το Λεξικό ή Λεξιλόγιο. Έτσι, μετά από την επιτόπια έρευνα μας και τα συμπεράσματα για το πώς έχει η κατάσταση σε πραγματικές συνθήκες (έρευνα *in vivo*), θελήσαμε να δούμε την επίδραση της ελληνικής όπως απεικονίζεται μέσα από το λεξικό, με μια έρευνα «*in vitro*», μια έρευνα δηλαδή περιορισμένη στην προσεκτική εξέταση του λεξικού, προσπαθώντας με τον τρόπο αυτό, με τις δύο διαφορετικές αυτές μεθοδολογικά έρευνες, να προσεγγίσουμε το θέμα σφαιρικά, πρακτικά-ζωντανά και θεωρητικά (μέσα από το λεξικό).

3.2 Η επίδραση της Ελληνικής γλώσσας στην Πομακική

Όπως έχει προαναφερθεί, η γλώσσα των Πομάκων (πομάχτσκου *romahitsku* πομακικά) είναι ένα τοπικό γλωσσικό ιδίωμα, δημιούργημα της συγχώνευσης γλωσσικών στοιχείων της σλαβικής, της τουρκικής και της ελληνικής γλώσσας⁷⁵.

Σύμφωνα με το λεξικό του Θεοχαρίδη, οι λέξεις(δάνεια) της τουρκικής γλώσσας είναι στοιχεία στην πομακική, που ενσωματώθηκαν στη διάρκεια της μακράιωνης τουρκικής κατοχής και αποτελούν κατά μεγάλο μέρος:

- 1.) Θρησκευτικούς όρους και ονόματα(προερχόμενα βασικά από την αραβική γλώσσα), για παράδειγμα: Αλλάχ(Allah), Μοαμέτ(Μοαμετ) Μωάμεθ, Κουράν(Kuran) Κοράνι κ.α.
- 2.) Βαφτιστικά και οικογενειακά ονόματα των Πομάκων.
- 3.) Γλώσσα της ηθικής και θρησκευτικής διδασκαλίας, π.χ: ντιβό ή ντουά(divo, dua) δέηση, ευλογία, ευχή, ντιν(din) θρησκεία, θεολογία, ιμάμ(imam) ιερέας, μεντρεσέ(medrese) ιεροδιδασκαλείο, τζουμαγό (tzumao)τζαμί, ναός κ.α
- 4.) Γλώσσα της διοίκησης, π.χ: μιουντούρ(miudur) διευθυντής, προϊστάμενος, πασό(paso) διοικητής, χιουκιουμέτ(hiukiumet) κράτος, κουρουτζί(kurutzi) αγροφύλακας κ.α
- 5.) Γλώσσα των δικαστηρίων, π.χ: χακ(hak)δίκαιο, χακλί(hakli) δίκαιος, μεχκεμό(mehkemo) δικαστήριο, χεκίμιν(hekimin) δικαστής κ.α
- 6.) Γλώσσα του στρατού, π.χ: χασκέρ(hasker) στρατός και στρατιώτης, χασκέρτσκι(haskertski) στρατιωτικός κ.α

Δάνεια της τουρκικής γλώσσας στην πομακική είναι και οι αριθμοί από το πέντε και πάνω. Τελευταία, χάρη στη συστηματική διδασκαλία της τουρκικής γλώσσας στα Πομάκικα σχολεία, εισάγονται κι άλλες τουρκικές λέξεις και

⁷⁵. π.β. Θεοχαρίδης Π., «Πομάκοι, οι Μουσουλμάνοι της Ροδόπης»(ιστορία, καταγωγή, γλώσσα, θρησκεία, λαογραφικά), έκδοση Πολιτιστικού Αναπτυξιακού Κέντρου Θράκης, 1995, σελ.83

φυσικά εκτός των άλλων και λέξεις της εκπαίδευσης: **χαρφ**(harf) γράμμα, **σιες**(sies) φθόγγος, **ντιερς**(diers) μάθημα, **κιτάπ**(kitap) βιβλίο κ.α

Αναφορικά τώρα με την επίδραση της ελληνικής, είναι αλήθεια ότι αυτή, όπως παρουσιάζεται μέσα από την ελληνική βιβλιογραφία, είναι μεγάλη, σε βαθμό που να τη θεωρούν πρώτη γλώσσα των Πομάκων(!).

Ποια είναι πραγματικά η επίδραση της ελληνικής; Οι απόψεις, έτσι όπως παρουσιάζονται, αφήνουν περιθώρια αμφισβήτησης, καθώς σε μεγάλο βαθμό χαρακτηρίζονται από ασάφεια, έλλειψη επιχειρηματολογίας με συγκεκριμένα στοιχεία και απόλυτης αντικειμενικότητας, για ευνόητους λόγους.(ανάλογους μ' αυτούς που αναφέρθηκαν στο 1^ο μέρος της εργασίας, στην κριτική της ελληνικής βιβλιογραφίας για το ζήτημα της καταγωγής των Πομάκων, σελ. 12.) Συγκεκριμένα:

Ο Μαγκριώτης αναφέρει: «Στη γλώσσα των Πομάκων υπάρχουν *λίγες* τούρκικες λέξεις που είναι συνέπεια της τουρκικής κατακτήσεως. Υπάρχει όμως στη γλώσσα τους *πληθώρα* ελληνικών λέξεων, είτε αυτούσιες είτε με μικρές παραλλαγές [...] Το αξιοσημείωτο και εκ πρώτης άποψης παράξενο είναι ότι αρκετές από τις ελληνικές λέξεις που περιέχονται στη γλώσσα των Ροδοπαίων είναι αρχαιοπρεπείς, άλλες πάλι δεν συναντώνται καν στην ομιλούμενη νεοελληνική γιατί προέρχονται από την αρχαία ή μεσαιωνική ελληνική και έχουν αντικατασταθεί στη νεοελληνική με άλλες. Το γεγονός αυτό αποδεικνύει ότι δεν είναι λέξεις που εισήχθησαν υπό μορφή δανείου, αλλά παρέμειναν σ' αυτήν από τότε που η εν χρήσει γλώσσα τους ήταν η *μεσαιωνική Ελληνική* και υπέστησαν μικροαλλαγές[...]. Το μεγαλύτερο ποσοστό των ελληνικών λέξεων που παρέμειναν στην πομακική διάλεκτο, είναι ρήματα. Επειδή, το ρήμα επιτελεί την πιο βασική λειτουργία στη γλώσσα, το γεγονός αυτό της διατηρήσεως μεγάλου αριθμού ρημάτων έχει μεγάλη σημασία.»⁷⁶

Ο Χιδίρογλου αναφέρει σχετικά: « Η γλώσσα των Πομάκων υπολογίζεται ότι περιέχει βουλγάρικες λέξεις σε ποσοστό πάνω από 50%, που αποτελούνται ως επί το πλείστον από ουσιαστικά για τη δήλωση αντικειμένων, ένα αρκετό μεγάλο ποσοστό ελληνικών λέξεων που δηλώνουν *ιδίως ρήματα* και 15% περίπου τουρκικές λέξεις[...]. Επειδή, καθώς είναι γνωστό, το ρήμα επιτελεί μέσα στη γλώσσα μια από τις πιο βασικές λειτουργίες, έχει μεγάλη σημασία ότι τα ελληνικά δεν περιορίζονται μόνο σε ουσιαστικά, που θα μπορούσαν να θεωρηθούν απλά δάνεια, αλλά περιέχουν και μεγάλο βαθμό ρημάτων.»⁷⁷

Και η άποψη του Θεοχαρίδη: «Οι ελληνικές λέξεις βρίσκονται στη βάση, στα θεμέλια της πομακικής, Αποτελούν συνήθως τις ρίζες πομακικών λέξεων και

⁷⁶. Μαγκριώτης Ι., «Πομάκοι ή Ροδοπαίοι, οι Έλληνες Μουσουλμάνοι», Εκδόσεις Πελασγός, ...1994, σελ.52-53.

⁷⁷. Χιδίρογλου Παύλος, «Οι Έλληνες Πομάκοι και η σχέση τους με την Τουρκία», Ηρόδοτος ,III Έκδοση, Αθήνα 1989, σελ.20

έχουν προσαρμοστεί στη γραμματική της πομακικής γλώσσας [...]. Δεν αποτελούν δάνεια της ελληνικής, αλλά είναι απομεινάρια της αρχαίας και βυζαντινής ελληνικής, της πρώτης δηλ. γλώσσας των Πομάκων πριν δεχτούν αυτοί τις γλωσσικές επιδράσεις των σλαβοβούλγαρων στο τέλος της πρώτης και τις αρχές της δεύτερης χιλιετίας κυρίως.»⁷⁸

Επειδή, οι απόψεις αυτές με τον τρόπο που είναι διατυπωμένες, φανερώνουν έναν υποβόσκοντα εθνοκεντρισμό, ο οποίος είναι μάλλον αναμενόμενος σε ζητήματα τέτοιας εθνικής ευαισθησίας και σημασίας, όπως το συγκεκριμένο, αποφασίσαμε και εμείς από την πλευρά μας να ερευνήσουμε μέσα από το λεξικό του Θεοχαρίδη, την επίδραση της ελληνικής στην Πομακική, με τον εντοπισμό και την καταμέτρηση των ελληνικών λέξεων που είτε χρησιμοποιούνται από την πομακική αυτούσιες είτε βρίσκονται στη ρίζα των πομακικών λέξεων και έχουν υποστεί αλλοιώσεις κατά τη διαδικασία της γραμματικής τους προσαρμογής στην πομακική.

Δυστυχώς, για λόγους πρακτικούς, δεν μπορούμε να κάνουμε ανάλογη έρευνα για την επίδραση της τουρκικής, έρευνα που σίγουρα θα ήταν ενδιαφέρουσα και διαφωτιστική και θα εξασφάλιζε μια σφαιρικότερη προσέγγιση του θέματος.

---

⁷⁸. Θεοχαρίδης Π, «Πομακοελληνικό Λεξικό-Πομαχτακού-Ουρουμτακού Λεξικό», Εκδόσεις Αίγειρος, Θεσσαλονίκη 1996, σελ.10

3.3 Το Λεξικό του Θεοχαρίδη

Ο Θεοχαρίδης, γνωστός για το ιδιαίτερο ενδιαφέρον τους για τους Πομάκους, παρουσιάζει ένα λεξικό που περιλαμβάνει 26.000 λέξεις της σύγχρονης πομακικής γλώσσας με σκοπό, όπως ο ίδιος αναφέρει, την γνωριμία των Πομάκων με τη γλώσσα τους και την καλύτερη εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας. Απώτερος σκοπός του είναι, όπως φαίνεται άλλωστε από την εισαγωγή του, να δείξει τη σημαντική επίδραση της Ελληνικής στην Πομακική και κατ' επέκταση τη συγγένεια Ελλήνων και Πομάκων.

Σε κάθε λήμμα, ο συγγραφέας παραθέτει:

1. την απόδοση της λέξης με ελληνική γραφή, σύμφωνα με την οποία γίνεται και η κατάταξη της αλφαβητικά
2. την λατινική γραφή του τύπου, με βάση την προφορική απόδοση
3. το μέρος του λόγου που ανήκει ο τύπος
4. αν είναι ουσιαστικό, το γένος και τον τύπο της ονομαστικής πληθυντικού
5. αν είναι άρθρο, επίθετο, αντωνυμία, μετοχή τα τρία γένη και την κατάληξη ονομαστικής πληθυντικού
6. αν είναι ρήμα, το β' πρόσωπο ενεστώτα οριστικής, αόριστο, ενεργητική & παθητική μετοχή
7. την ερμηνεία της λέξης στα ελληνικά
8. (στις περισσότερες λέξεις) φράση, όπου «ζωντανεύει» η λέξη και διαπιστώνεται η δομή της πομακικής.

Η προσπάθεια του Θεοχαρίδη, σίγουρα είναι αξιόλογη και αποτελεί ένα πρώτο βήμα για την καταγραφή και ρύθμιση της πομακικής, μιας γλώσσας που μέχρι σήμερα δεν έχει παρουσιάσει γραπτή μορφή.

Ωστόσο, δεν πρέπει να παραβλέψουμε το γεγονός ότι οι λέξεις που παρουσιάζονται είναι μερικές φορές τέτοιες ώστε να εξυπηρετούν τις αρχικές του προθέσεις. Στο Λεξικό περιλαμβάνονται και λέξεις λόγιες (της ελληνικής φυσικά γλώσσας), μάλλον σπάνιες για τους Πομάκους ομιλητές, που όμως ενισχύουν την παρουσία του ελληνικού στοιχείου και κατ' επέκταση απόψεις που θέλουν τη μεσαιωνική ελληνική ως πρώτη γλώσσα των Πομάκων.

3.4 Τα αποτελέσματα της έρευνας

Αφού μελετήσαμε το Πομακοελληνικό Λεξικό, καταλήξαμε στα εξής αριθμητικά δεδομένα:

Στις 26000 πομακικές λέξεις που περιλαμβάνονται, οι 1110 περίπου, (αφήνοντας κάποια περιθώρια μικρής απόκλισης από τον αριθμό αυτό), είναι ελληνικής ρίζας. Εδώ πρέπει να σημειώσουμε ότι στον αριθμό αυτό συμπεριλαμβάνονται μόνο οι λέξεις που είναι απόλυτα ελληνικές και όχι, για παράδειγμα, αυτές που υπάρχουν μεν στο ελληνικό λεξιλόγιο, αλλά αποτελούν δάνεια, έχουν δηλαδή ξενική ρίζα και καταγωγή και απλά έχουν προσαρμοστεί στην ελληνική. (για παράδειγμα, δεν υπολογίσαμε στον αριθμό αυτό λέξεις, που υπάρχουν στο πομακικό λεξικό, οι οποίες, αν και φαίνονται ελληνικές, αποτελούν δάνεια από διάφορες γλώσσες, όπως: καμπάνα(λατινική), κάδρο(ιταλική), καπάκι(τούρκικη), μπλούζα(γαλλική), Νοέμβριος(λατινική), ρούχο(σλαβική) κ.α. ανάλογες.)

Πέρα από την ποσοτική αυτή καταμέτρηση, σε μια δεύτερη φάση, εξετάσαμε τις λέξεις αυτές «ποιοτικά», αναφορικά, δηλ. με το μέρος του λόγου που καθεμιά είναι και έχουμε τα εξής αποτελέσματα:

Σύνολο ελληνικών λέξεων	1110
Ουσιαστικά	906
Ρήματα	144
Άλλα μέρη του λόγου (κυρίως επίθετα, μετοχές, επιρρήματα, σύνδεσμοι)	60

Μια ποσοστιαία (επί τοις εκατό %) περιγραφή των ανωτέρω αποτελεσμάτων, μας δίνει τα εξής στοιχεία:

Ποσοστό%(κατά προσέγγιση)

Το σύνολο των ελληνικών λέξεων στο Πομακικό Λεξικό	4,2 %
Τα ουσιαστικά στο σύνολο των Ελληνικών λέξεων	81,6 %
Τα ρήματα στο σύνολο των Ελληνικών λέξεων	13 %
Τα άλλα μέρη του λόγου στο σύνολο των Ελληνικών λέξεων	5,4 %

Ο κατάλογος των ελληνικών λέξεων, που βρέθηκαν στο Πομακοελληνικό λεξικό,

παράτιθεται στο παράρτημα, στο τέλος της εργασίας.

Οι λέξεις αποδίδονται με την ελληνική γραφή, αλφάβητο(όπως άλλωστε και στο λεξικό) και η παράθεση τους γίνεται με αλφαβητική σειρά.

Συμπερασματικά, βασιζόμενοι στα παραπάνω στοιχεία μπορούμε να πούμε ότι η επίδραση της ελληνικής στην πομακική βρίσκεται μέσα σε λογικά πλαίσια και είναι απολύτως φυσιολογική και δικαιολογημένη, λόγω του διγλωσσικού περιβάλλοντος, που έχει ως συνέπεια την επαφή των γλωσσών και κατ' επέκταση, την επίδραση της μίας γλώσσας πάνω στην άλλη.

Επομένως, οι απόψεις που υποστηρίζουν πως η πρώτη γλώσσα των Πομάκων ήταν η αρχαία και η βυζαντινή ελληνική, μπορούν να χαρακτηριστούν κάπως υπερβολικές και σε μεγάλο ποσοστό επηρεασμένες από την προσπάθεια απόδειξης της ελληνικής καταγωγής αυτού του λαού. Άλλωστε, το επιχείρημα πάνω στο οποίο στηρίζονται οι πεποιθήσεις αυτές, σύμφωνα με το οποίο τα ρήματα που επιτελούν την πιο βασική λειτουργία στη γλώσσα αποτελούν το μεγαλύτερο ποσοστό ελληνικών λέξεων στην πομακική, εξασθενεί μπροστά στα παραπάνω αριθμητικά δεδομένα, όπου αποκαλύπτουν σαφές ποσοστιαίο προβάδισμα στα ουσιαστικά.

3.5 Επίλογος

Οι Πομάκοι, Έλληνες πολίτες, είναι αδιαμφισβήτητα φορείς μιας ιδιαίτερης και μοναδικής πολιτιστικής ιστορίας και κληρονομιάς, που αντανακλάται και στη χρήση του δικού τους γλωσσικού κώδικα, της πομακικής γλώσσας. Αυτό που προέχει, δεν είναι τόσο η προσπάθεια ν' αποδειχτεί η ελληνική ή μη καταγωγή τους από τις διάφορες πλευρές, που καθεμιά και ανάλογα με τα συμφέροντα της, επιδεικνύει σφετεριστικές και αφομοιωτικές τάσεις, αλλά η προσπάθεια διατήρησης του τοπικού-εθνοτικού πομακικού πολιτισμού και γενικότερα της ξεχωριστής αυτής παρουσίας στο μέλλον.

Γι' αυτό, παράλληλα με τη διδασκαλία της ελληνικής, που είναι η επίσημη γλώσσα του κράτους, του οποίου είναι πολίτες και είναι αναμφισβήτητα απαραίτητη η γνώση της για πολλούς λόγους, θα ήταν σωστό να διδάσκονται και τη μητρική τους, (βέβαια, αυτό προϋποθέτει την τυποποίηση(ρύθμιση) της πομακικής και όλη την υποστήριξη που χρειάζεται μια γλώσσα προφορικής παράδοσης), έτσι ώστε ν' πολλαπλασιαστούν οι πιθανότητες βιωσιμότητας της και, παράλληλα, να μειωθούν οι πιθανότητες συρρίκνωσης της, που θα οδηγήσουν βαθμιαία σε γλωσσικό αλλά και γενικότερα, σε «πολιτιστικό» θάνατο.

Είναι πλούτος για μια χώρα, όταν πολίτες της παράλληλα με την επίσημη γλώσσα, εν προκειμένω την Ελληνική, γνωρίζουν και μιαν άλλη, που έχει προφορικά επιβιώσει μέσα στο χρόνο. Η γνώση των γλωσσικών αυτών μορφών όχι μόνο δεν αποτελεί «απειλή» για την εθνική γλώσσα, αλλά αποτελεί τμήμα της γλωσσικής ιστορίας του κράτους μας, που πρέπει να μελετάται επιστημονικά και ν' αντιμετωπίζεται σωστά.

Μόνον έτσι, θα επιτευχθεί η ενίσχυση της αυτοπεποίθησης του ιδιαίτερου πολιτιστικού χαρακτήρα της ομάδας και της γλωσσικής αυτοεκτίμησης των ομιλητών, και ο απεγκλωβισμός από καταστάσεις που πιθανόν καθιστούν επιρρεπείς τους ομιλητές ως ομάδα, στις διάφορες διεκδικητικές και αφομοιωτικές προσεγγίσεις.

Παράρτημα

⇒ Πίνακας αντιπαραβολής των ανθρωπολογικών χαρακτηριστικών Πομάκων και Τούρκων

⇒ Κατάλογος των ελληνικών λέξεων που εντοπίστηκαν στο Πομακικό Λεξικό

⇒ Ενδεικτικές σελίδες του Πομακικού αναγνωστικού των Μουμίν Αϊντίν & Ομέρ Χαμδη

Συμπέρασμα
ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Χαρακτηριστά	Πομάκοι-Ροδοπαῖοι	Τουῦρκοι
Χρῶμα Προσώπου	Καστανό, Ξανθό, Κοκκινωπό	Σκοῦρο Καστανό- σταχτί
" Ματιῶν	Καστανό, Γκρίζο	Μαῦρο
" Μαλλιῶν	Καστανό, Ξανθό, Κόκκινο	Μαῦρο
Ανάστημα	Κανονικό, Ὑψηλότερο συνήθους	Χαμηλό- τερο συ- νήθους
Κεφάλι	Επίμηκες, Οβάλ, δολιχο- κέφαλοι	στρογγυλό
Μῆλα παρειῶν	Κανονικά	Προτε- ταμένα
Πόδια	"	Κοντά, στραβά
Μάτια	"	Σχιστά
Κόγχη ματιῶν	βαθουλωμένη ὅπως τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου	Ἄδιόρατος

Τελικό Συμπέρασμα
ΚΥΡΙΕΣ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΠΟΜΑΚΩΝ - ΤΟΥΡΚΩΝ

1. Τά Ἄνθρωπολογικά Χαρακτηριστικά τους
2. Ὁ τόπος τῆς διαμονῆς τους
3. Ὁ τύπος τῶν σπιτιῶν τους
4. Τά ἦθη καί τά ἔθιμά τους
5. Ἡ παραδοσιακή φορεσιά τους
6. Τά τραγούδια τους
7. Ἡ παράδοση που διετήρησε τήν ἀνάμνηση τῆς καταγω-

A

1. αβλίγια=αυλή
2. αγκονίγια=αγωνία
3. αγκορίντα=αγουρίδα
4. αγκριπνίγια=αγρυπνία
5. αγκρονόμ=αγρονόμος
6. αγκρονομίγια=αγρονομία
7. αέριγε=αέριο
8. αερογραφίγια=αερογρᾶφια
9. αερολίτ=αερόλιθος
10. αερολόγκιγια=αερολογία
11. αεροντρόμιε=αεροδρόμιο
12. αεροπλάν=αεροπλάνο
13. αζβέστ=ασβέστης
14. ακαντέμιγια=ακαδημία
15. ακρίντα=ακρίδα
16. ακρομπάτ=ακροβάτης
17. ακσιόμα=αξίωμα
18. αλά=αλλά
19. αλιφίγια=αλοιφή
20. άλφα=άλφα
21. αλφαβίτ=αλφαβήτα
22. αλφαντιάσαβομ=αλφαδιάζω
23. αλφάντιε=αλφάδ
24. αμαρτίγια=αμαρτία
25. αμαρτίσαμ=αμαρτάνω
26. αμίαντ=αμίαντος
27. αμιγκνταλίτ=αμυγδαλίτιδα
28. αμνισίγια=αμνησία
29. αμνιστίγια=αμνηστεία
30. αμόν=αμόνι
31. αμπελογκραφίγια=αμπελογραφία
32. αμπολιάσβαμ=εμβολιάζω
33. αμπόλιγια=εμβόλιο
34. αμπρόζιγια=αμβροσία
35. αμφίμπιγια=αμφίβιο
36. αμφιτεάτρ=αμφιθέατρο
37. άμφορ=αμφορέας
38. ανάλιζα=ανάλυση
39. αναλόγκιγια=αναλογία
40. αναλογκίζμ=αναλογισμός
41. ανάνγκι=ανάγκη
42. ανάρχιγια=αναρχία
43. ανάτεμα=ανάθεμα
44. ανατεματίσβαμ=αναθεματίζω
45. ανατόμιγια=ανατομία
46. αναχρονίζμ=αναχρονισμός
47. αναχτάρ=ανοιχτήρι
48. ανγκάλ=αγκαλιά
49. ανγκαλιάσαμ=αγκαλιάζω
50. άνγκελ=άγγελος
51. ανγκινάρ=αγκινάρα
52. ανγκιολογκίγια=αγγειολογία
53. ανεγκνόντ=ανέκδοτο
54. ανεμίγια=αναιμία
55. ανεμομέτρ=ανεμόμετρο
56. ανεμοσκόπ=ανεμοσκόπιο
57. ανεστέζιγια=αναισθησία
58. άνιτο=άνιθος
59. ανομάλιγια=ανωμαλία
60. ανονίμ=ανώνυμος
61. ανοργκάνιτσεν-α-ο=ανόργανος-η-ο
62. ανταφκονίσμ=ανταγωνισμός
63. αντάρτ=ανταρτης
64. άντια=άδεια
65. αντιάσαμ=αδειάζω
66. αντικίγια=αδικία
67. αντικίσαμ=αδικώ
68. αντίντοτ=αντίδοτο
69. αντιπάτιγια=αντιπάθεια
70. αντίποντι=αντίποδες
71. αντιστρόφα=αντιστροφή
72. αντιτέζα=αντίθεση
73. αντιφράζα=αντίφαση
74. αντίχριστ=αντίχριστος
75. άντρακς=άνθρακας
76. αντρακίτ=ανθρακίτης
77. αντροπολόγκιγια=ανθρωπολογία
78. απάτιγια=απάθεια
79. απολογκία=απολογία
80. αποπλέκσιγια=αποπληξία

81. αποσταζία=αποστασία
 82. αποστάτ=αποστάτης
 83. αποστέμα=απόστημα
 84. απόστολ=απόστολος
 85. αποστρόφ=απόστροφος
 86. αποτέλεσμα=αποτέλεσμα
 87. αποτέμα=απόθεμα
 88. αποτίκ=αποθήκη
 89. αποφτέγκμα=απόφθεγμα
 90. απσίντα=αψίδα
 91. αρεομέτρ=αραιόμετρο
 92. αργκάζβαμ=εργάζομαι
 93. αργκίσαβομ=αργώ
 94. αργκονάβτ=αργοναύτης
 95. αρέσβαμ=αρέσω
 96. αριστικράτιγια=αριστοκρατία
 97. αριτμέτικα=αριθμητική
 98. αρνίσβαμ=αρνούμαι
 99. άρομα=άρωμα
 100. αρτερίγια=αρτηρία
 101. άρτο=άρτος
 102. αρχανγκέλ=αρχάγγελος
 103. αρχεολογκίγια=αρχαιολογία
 104. αρχιστράτιγκ=αρχιστράτηγος
 105. αρχιτέκτ=αρχιτέκτων
 106. ασκίτ=ασκητής
 107. ασπίντα=ασπίδα
 108. ασπирίν=ασπιρίνη
 109. αστακόσ=αστακός
 110. αστερόνιτ=αστεροειδής
 111. αστικά=αστικό
 112. αστινóm=αστυνόμος
 113. άσμμα=άσθμα
 114. αστράγκαλ=αστράγαλος
 115. αστρολόγκιγια=αστρολογία
 116. αστρονόμιγια=αστρονομία
 117. ασφάλια=ασφάλεια
 118. ασφάλτο=άσφαλτος
 119. άτσαλ-α-ο=άτσαλος-η-ο
 120. ατειζμ=αθεισμός
 121. ατλιτίς=αθλητής

122. ατμοσφέρα=ατμόσφαιρα
 123. άτομ=άτομο
 124. ατομίζμ=ατομισμός
 125. ατονίγια=ατονία
 126. αφερέζα=αφαίρεση
 127. αφορέσβαμ=αφορίζω
 128. αφορέσβανιε=αφορισμό
 129. αφορμίσαμ=αφορμίζω
 130. αφτοματ=αυτόματο
 131. αφτονόμιγια=αυτονομα
 132. αχταπόντ=χταπόδια

B

133. βαγκόν=βαγόνι
 134. βάζο=βάζο
 135. βαλβίντα=βαλβίδα
 136. βαλίτσα=βαλίτσα
 137. βαλσαμόσβαμ=βαλσαμώνω
 138. βάлта=βάλτος
 139. βάνα=βάνα
 140. βανίλια=βανίλια
 141. βαπόρ=βαπόρι
 142. βάψιγια=βάψιμο
 143. βάρβαριν-α-ο=βάρβαρος
 144. βαρέλα=βαρέλι
 145. βάρκα=βάρκα
 146. βασιλιάς=βασιλιάς
 147. βασιλιάσκι-α-ο=βασιλικός
 148. βάτα=βάτος
 149. βατμό=βαθμός
 150. βαφτιζλίκ=βάπτισμα
 151. βέρα=βέρα
 152. βιάσαμ=βιάζω
 153. βιάσανιε=βία
 154. βιβόλ=βουβάλι
 155. βίκα=βίκος
 156. βίντα=βίδα
 157. βιολόγκιγια=βιολογία
 158. βίσανα=βύσσινο
 159. βιταμίν=βιταμίνη

160. βιτρίνα=βιτρίνα
 161. βλαστάρ-βλαστάρι
 162. βλίμα=βλήμα
 163. βλογκίσαμ=ευλογώ
 164. βόλτα=βόλτα
 165. βόταν=βοτάνι
 166. βρις=βρύση
 167. βρόμα=βρώμα
 168. βρόμισαβ=βρωμίζω
- Γ**
169. γέλα=έλα
 170. γελέκ=γιλέκο
 171. για=για(προθ)
 172. γιακά=γιακάς
 173. γιαπίγιε=γιαπί
 174. γιασεμίν=γιασεμί
 175. γιεφτίνια=φθήνεια
 176. γίπσου=γύψος
 177. γκάζα=γάζα
 178. γκαλβανοπλάστικα=γαλβανοπλαστική
 179. γκανόσαν=γανωμένος
 180. γκαργκάρα=γαργάρα
 181. γκαρίσαμ=γκαρίζω
 182. γκενεολόγκιγια=γενεολογία
 183. γκενέτικα=γενετική
 184. γκεογκράφιγια=γεωγραφία
 185. γκεοπόνιγια=γεωπονία
 186. γκεοπόνιν=γεωπόνος
 187. γκεράν=γερανός
 188. γκερανός=γερανός
 189. γκερεν=γεράνι
 190. γκερόι=ήρωας
 191. γκερόινα=ηρωίδα
 192. γκίγκαντ=γίγαντας
 193. γκιμνάζιγια=γυμνάσιο
 194. γκιμνάστικα=γυμναστική
 195. γκινεκολόγκιγια=γυναικολογία
 196. γκιτάρα=κιθάρα
 197. γκλικάνισο=γλυκάνισος
 198. γκλίπτικα=γλυπτική
 199. γκλιτσερίν=γλυκερίνη
200. γκνόμ=γνώμη
 201. γκονίγια=γωνία
 202. γκόπα=γόπα
 203. γκούνα=γούνα
 204. γκουνιά=γωνιά
 205. γκουρίλα=γορίλα
 206. γκουρίντα=αγουρίδα
 207. γκραμάτιο=γραμμάτιο
 208. γκρανάζ=γρανάζι
 209. γκράσα=γράσο
 210. γκραφίγιε=γραφείο
 211. γκριπ=γρίππη
 212. γραφίο=γραμματεία,γραφείο
 213. γουντί=γουδί
- Ε**
214. εβαγκελίγιε=ευαγγέλιο
 215. εβαγκελίστ=ευαγγελιστής
 216. εβνούχ=ευνούχος
 217. εγκίντα=αιγίδα
 218. εγκίστρα=άγκιστρο
 219. εκλεκτίκ=εκλεκτικός
 220. εκλόγκα=εκλογή
 221. εκονόμ=οικονόμος
 222. εκονομόγια=οικονομία
 223. εκσάμετρ=εξάμετρο
 224. ελαστίτσεσκι-α-ο=ελαστικός
 225. ηλεκτρικτσίγιν=ηλεκτρολόγος
 226. ηλεκτροσκόπ=ηλεκτροσκόπιο
 227. ηλεκτροφόρ=ηλεκτροφόρος
 228. ελικοπτέρ=ελικόπτερο
 229. Ελλάντα=Ελλάδα
 230. Έλιν=Έλληνας
 231. ελινίσμ=ελληνισμός
 232. εμβόλιε=εμβόλιο
 233. εμοροίντ=αιμορροΐδα
 234. εμπιρίκ=εμπειρικός
 235. εμπλέμα=έμβλημα
 236. ενέργκιγια=ενέργεια
 237. ενεργκίτσεν-α-ο=ενεργητικός
 238. ένια=έννοια
 239. εννό=ένα

240. ενορίγια=ενορία
 241. εντσικλοπέντια=εγκυκλοπαίδεια
 242. εντίμεμα=ενθύμημα
 243. επανάστασι=επανάσταση
 244. επατίτ=ηπατίτιδα
 245. επιγκράμα=επίγραμμα
 246. επιγκράφ=επιγραφή
 247. επιζόντ=επεισόδιο
 248. επιλέψιγια=επιληψία
 249. επιντέμιγια=επιδημία
 250. επιτέτ=επίθετο
 251. επίτροπ=επίτροπος
 252. επόχα=εποχή
 253. έργκα=έργο
 254. εργκέν=εργένης
 255. έρες=αίρεση
 256. ερετίκ=αιρετικός
 257. ερμίγια=ερμηιά
 258. ερόι=ήρωας
 259. έτικα=ηθική
 260. έτιρ=αιθέρας
 261. εφκερίγε=ευκαιρία
 262. εφκίγια=ευχή
 263. εφκίσαμ=εύχομαι
 264. έφορ=έφορος
 265. εφτίς=ευθύς
 266. εχινόκοκ=εχινόκοκκος
 267. εχίντνα=έχιδνα
 268. εχό=ηχώ

Z

269. ζάλις=ζαλάδα
 270. ζαλίσβαμ=ζαλίζομαι
 271. ζαλίσβανιε=ζάλισμα
 272. ζατό=γί'αυτό
 273. ζάχαρ=ζάχαρη
 274. ζαχαρόσβαμ=ζαχαρώνω
 275. ζγκάρα=σχάρα
 276. ζεβγκάρ=ζευγάρι
 277. ζεφίρ=ζεφύρος

278. ζίλια=ζήλια
 279. ζίλιαρ=ζηλιάρης
 280. ζιλιόσβαμ=ζηλεύω
 281. ζιουμπιούλ=ζουμπούλι
 282. ζίτο=ζήτω!
 283. ζογκράφ=ζωγράφος
 284. ζογκραφίγια=ζωγραφία
 285. ζογκραφίσβαμ=ζωγραφίζω
 286. ζόντιγια=ζώδιο
 287. ζοολόγκ=ζωολόγος
 288. ζοολογκία=ζωολογία

I

289. ιγκούμεν-α-ο=ηγούμενος-η-ο
 290. ιγκρασία=υγρασία
 291. ιεραρχίγια=ιεραρχία
 292. ιερογκλίφ=ιερόγλυφο
 293. ικόνα=εικόνα
 294. ικονομίγια=οικονομία
 295. ικονομίσβαμ=οικονομώ
 296. ικονομίστ=οικονόμος
 297. ιντεάλ=ιδεώδες
 298. ιντεαλίζμ=ιδεαλισμός
 299. ιντέια=ιδέα
 300. ιντεολόγκ=ιδεολόγος
 301. ιντεολογκίγια=ιδεολογία
 302. ιντιάνιν-ινδιάνος
 303. ιντιλίγια=ειδύλλιο
 304. ιντιοπάτιγια=ιδιοπάθεια
 305. ιντιότ=ιδιώτης
 306. ιντιοτίζμ=ιδιωτισμός
 307. ίντολ=είδωλο
 308. ιόντιε=ιώδιο
 309. ιποκρίτ=υποκριτής
 310. ιποτέκα=υποθήκη
 311. ίπσομα=ύψωμα
 312. ιργκάτιν=εργάτης
 313. ιροίν=ηρωίνη

314. ιρόνιγια=ειρωνία
 315. ισαγκελέας=εισαγγελέας
 316. ισαγκελία=εισαγγελία
 317. ισιχίσαμ=ησυχάζω
 318. ιστέρικα=υστερία
 319. ιστόριγια=ιστορία
 320. ιστορικό=ιστορικός
 321. ιστορικά=διήγηση
 322. ιχνογκράφιγια=ιχνογραφία
 323. ίχο=ήχος

Κ

324. καβούκ=καβούκι
 325. κάγκελα=κάγκελο
 326. καζάν=καζάνι
 327. καϊκ=καϊκι
 328. καιμένιο=καημένος
 329. κάκα=κακά
 330. καλάμ=καλάμι
 331. καλαμάκι=καλαμάκι
 332. καλαμίσαμ=καλαμίζω
 333. καλέσβαμ=καλώ
 334. καλεσάρ=καλεστής
 335. καλογέρ=καλόγερος
 336. καλογκερίτσα=καλόγρια
 337. καλόντιε=καλώδιο
 338. καλουπόσαν=καλουπωμένος
 339. καλουπόσβαν=καλουπώνω
 340. καλουπόσβανιε=καλούπωμα
 341. καμαρόσβαμ=καμαρώνω
 342. καμελοπάρντ=καμηλοπάρδαλη
 343. καμίλα=καμήλα
 344. καμιλάρ=καμιλιέρης
 345. καμπουριάσαν=καμπουριασμένος
 346. καμπουριάσβαμ=καμπουριάζω
 347. καμπούριν=καμπούρης
 348. κανιέλα=κανέλλα
 349. κάνον=κανόνας
 350. κάντε=κάδος
 351. καπετάν=καπετάνιος
 352. καπιτάν=καπετάνιος
 353. καπιτάνκα=καπετάνισσα
 354. καράβ=καράβι
 355. караβίνта=καραβίδα
 356. κάργκα=κάργα
 357. καρκίνου=καρκίνος
 358. καρφίτσα=καρφίτσα
 359. καρφόσβαμ=καρφώνω
 360. κασάπιν=χασάπης
 361. κάσταν=κάστανο
 362. κάστορ=κάστορας
 363. κατσαβίνта=κατσαβίδι
 364. κατσιβίνта=κατσαβίδι
 365. καταλέπσιγια=καταληψία
 366. καταλόγκ=κατάλογος
 367. κανταντίσοβαμ=καταντώ
 368. καταπλάζμα=κατάπλασμα
 369. κατάρα=κατάρρα
 370. καταρόσαμ=καταριέμαι
 371. καταστροφή=καταστροφή
 372. καταράκτ=καταρράκτης
 373. κατόι=κατώγι
 374. κατολίκ=καθολικό
 375. κατόπτρικта=κατοπτρική
 376. καφενίγια=καφενείο
 377. κεντίσαβομ=κεντώ
 378. κέντρο=κέδρος
 379. κεραμίνт=κεραμίδι
 380. κεραμιντόσαμ=κεραμιδώνω
 381. κεράσαμ=κερνώνω
 382. κεράσμο=κέρασμα
 383. κερέγε=κεραία
 384. κερντόσβαμ=κερδίζω
 385. κέφαλ=κέφαλος(ψάρι)
 386. κιβότ=κιβώτιο
 387. κιλίντρο=κύλινδρος
 388. κιλομέτρου=χιλιόμετρο
 389. κιμπάλ=κύμβαλο
 390. κιπαρίς=κυπαρίσι
 391. κира=κυρά
 392. κλίμαт=κλίμα

393. κλίνικα=κλινική
 394. κλινταρίτσα=κλειδαριά
 395. κλιρονόμ=κληρονόμος
 396. κλιτίρα=κλητήρας
 397. κλίτορ=κλειτορίδα
 398. κλοβιάσαμ=κλουβιάζω
 399. κλοβίγια=κλουβί
 400. κλον=κλώνος
 401. κλότσα=κλοτσιά
 402. κόκαλ=κόκκαλο
 403. κοκαλέσβαμ=κοκκαλιάζω
 404. κόκαλεστ=κοκκαλιάρης
 405. κολάσαμ=κολάζω
 406. κολόνα=κολώνα
 407. κόλουρ=κουλούρα
 408. κόμα=κόμμα
 409. κομάτ=κομματί
 410. κοματιάσαμ=κομματιάζω
 411. κομέντια=κωμωδία
 412. κομέτα=κομήτης
 413. κοντάκ=κοντάκιο
 414. κονοίντ=κωνοειδής
 415. κόνους=κώνος
 416. κόνουπ=κουνούπι
 417. κοντί=κοντύλι
 418. κόπελ=αγόρι
 419. κορμόν=κορμός
 420. κοσμογκόνιγια=κοσμογονία
 421. κουκουβίτσα=κουκουβάγια
 422. κουλιός=κολιός
 423. κουνουπίντι=κουνουπίδι
 424. κουρντίσβαμ=κουρδίζω
 425. κουφάρ=κουφάρι
 426. κράνα=κράνος
 427. κράσις=κράση
 428. κρεμάστρα=κρεμάστρα
 429. κρεμνίσαμ=κρημνίζω
 430. κρίγεμ=κρύβω
 431. κρίζα=κρίση
 432. κρίν=κρίνος
 433. κριστάλ=κρύσταλο
 434. κρίτικα=κριτική
 435. κρόκο=κρόκος
 436. κρομίντ=κρεμμύδι
 437. κροτάλ=κροταλίας
 438. κσιλογκράφ=ξυλογράφος
 439. κσιλογκραφίγια=ξυλογραφία
- △
440. λαβόσαμ=λαβώνω
 441. λαγκαρίσαμ=λαγαρίζω
 442. λαγκίνα=λαγήνα
 443. λακονίζμ=λακωνισμός
 444. λαμαρινα=λαμαρίνα
 445. λαμίγια=λάμια
 446. λάμπα=λάμπα
 447. λάμπαμ=λάμπω
 448. λαμπάντα=λαμπάδα
 449. λαμπιρίνα=λαβύρινθος
 450. λαστίκ(α)=λάστιχο
 451. λαστίτσεν=λαστιχένιος
 452. λάτο=λάθος
 453. λαχίγε=λαχείο
 454. λάχνα=λάχανο
 455. λάχταρ=λαχτάρα
 456. λαχταρίσαμ=λαχταρίζω
 457. λείλέκ=λέλεκας
 458. λεκσικογκραφίγια=λεξικογραφία
 459. λεκσικόν=λεξικό
 460. λεμά=ταλαιμά
 461. λεμαρίγια=λαιμαργία
 462. λεμόν=λεμόνι
 463. λεπίντα=λεπίδα
 464. λέπρα=λέπρα
 465. λετάργια=λήθαργος
 466. λεφουρία=λεωφορείο
 467. λέφτερ=ελεύθερος
 468. λεφτερίγια=ελευθερία
 469. λεφτερούβαμ=ελευθερώνω
 470. λιβάντ=λιβάδι
 471. λίγκντα=λίγδα

472. λιέπ= λέπι
 473. λίμα= λίμα
 474. λιμάν= λιμάνι
 475. λίμο= λοιμός
 476. λιμόν= λεμόνι
 477. λινάρ= λινάρι
 478. λίπασμα= λίπασμα
 479. λιπίντα= λεπίδα
 480. λίπσα= έλλειψη
 481. λίπσουβαμ= λείπω
 482. λιρίκ= λυρικός
 483. λισίντα= αλυσίδα
 484. λιτάνιγια= λιτανεία
 485. λιτουργκίγια= λειτουργία
 486. λίχναρ= λυχνάρι
 487. λόγκικα= λογική
 488. λοπίντα= λεπίδα
 489. λοτό= λωτός

M

490. μαβζολέι= μαυσωλείο
 491. μαγκάν= μαγκάνι
 492. μαγκέπσαμ= μαγεύω
 493. μάγκερα= μάγειρας
 494. μαγκίγια= μαγεία
 495. μαγκεσνίτσα= μάγισσα
 496. μάγκιόβαν= μαγεμένος
 497. μαγκνίτ= μαγνήτης
 498. μαγκνιτίσβανιε= μαγνητισμός
 499. μαγκνιτόφονο= μαγνητόφωνο
 500. μακάρ= μακάρι
 501. μακάριε= μακαρία
 502. μαλακίγιε= μαλακία
 503. μαλάκσοβαμ= μαλάσσω
 504. μαναστίρ= μοναστήρι
 505. μανίγια= μανία
 506. μανιτάρ= μανιτάρι
 507. μαντλόσαμ= μανταλώνω
 508. μαντίγια= μανδύας
 509. μαντρόσαμ= μαντρώνω
 510. μαραγκός= μαραγκός
 511. μαργκαριτάρ= μαργαριτάρι
 512. μάρμαρ= μάρμαρο
 513. μαρμαρόσαμ= μαρμαρώνω
 514. μάρτιρ= μάρτυρας
 515. μαρτιρίσβαμ= μαρτυρώ
 516. μαρτόριγια= μαρτυρία
 517. μάσκαλ= μασχάλη
 518. μαστίκα= μαστίχα
 519. ματεμάτικα= μαθηματικά
 520. μέλαν= μελάνι
 521. μελανόσαμ= μελανώνω
 522. μελανχόλιγια= μελαγχολία
 523. μελαγχολίκ= μελαγχολικός
 524. μελόντιγια= μελωδία
 525. μένγκεμιε= μέγγενη
 526. μορφίν= μορφίνη
 527. μόσκαρ= μοσχάρι
 528. μούζα= μούσα
 529. μουκέτα= μοκέτα
 530. μούρα= μούρο
 531. μουστάκ= μουστάκι
 532. μούχλα= μούχλα
 533. μουχλιάσβαμ= μουχλιάζω
 534. μπαρμπάρ= βάρβαρος
 535. μπαρομέτρ= βαρόμετρο
 536. μπιμπλίγια= βιβλία
 537. μπιμπλιογκράφικα= βιβλιογραφία
 538. μπιμπλιομανίγια= βιβλιομανία
 539. μπιμπλιοτέκα= βιβλιοθήκη
 540. μπιογκράφιγια= βιογραφία
 541. μερουντίγια= μυρωδιά
 542. μεσίτ= μεσίτης
 543. μετάλ= μέταλλο
 544. μεταλούργκιγια= μεταλλουργία
 545. μετάνιε= μετάνοια
 546. μεταφύσικα= μεταφυσική
 547. μεταφορά= μεταφορά
 548. μετεόρ= μετέωρο
 549. μετεοριλίτ= μετεωρόλιθος
 550. μετεορολόγκιγια= μετεωρολογία

551. μετονίμια= μετωνυμία
 552. μετόντα= μέθοδος
 553. μετόχ= μετόχι
 554. μετρολόγια= μετρολογία
 555. μέτρο= μέτρο
 556. μηχανικά= μηχανική
 557. μιστήριο= μυστήριο
 558. μιάζαμ= μοιάζω
 559. μιάζμ= μιάσμα
 560. μιάσοβαμ= μοιάζω
 561. μιγκάφουνο= μεγάφωνο
 562. μικρομπιολόγια= μικροβιολογία
 563. μικροοργανίζμ= μικροοργανισμός
 564. μικροσκόπ= μικροσκόπιο
 565. μιλίσα= μηλαράκι
 566. μίνισι= μήνυση
 567. μίντι= μύδι
 568. μίρα= τα μύρα
 569. μιράσαμ= μοιράζω
 570. μίριμα= μύρισμα
 571. μίρισαμ= μυρίζω
 572. μιροντίγια= μυρωδιά
 573. μιστός= μισθός
 574. μιτολόγια= μυθολογία
 575. μίτρα= μήτρα
 576. μιτροπολία= μητρόπολη
 577. μιτροπολίτ= μητροπολίτης
 578. μόλινσι= μόλυνση
 579. μολόχα= μολόχα
 580. μονάρχ= μονάρχης
 581. μοναχίνια= μοναχή
 582. μονάσιαμ= μονοιάζω
 583. μονογαμία= μονογαμία
 584. μονογράμ= μονόγραμμα
 585. μονογραφία= μονογραφία
 586. μολολόγκ= μολολόγος
 587. μονοπόλ= μονοπώλιο
 588. μονοτόνια= μονοτονία
- N**
589. νάρκα= νάρκη
590. νάρτακο= νάρθηκας
 591. νάτεμα= ανάθεμα
 592. νατεμίβασμ= αναθεματίζω
 593. νεκρολόγια= νεκρολογία
 594. νεκροπάτια= νεκροπάθεια
 595. νέκταρ= νέκταρ
 596. νεφρίτ= νεφρίτης
 597. νιέφτ= νέφτι
 598. νικοκίρ= νοικοκύρης
 599. νίμφα= νύμφη
 600. νιούμερο= νούμερο, αριθμός
 601. νιροχίτ= νεροχύτης
 602. ντασκάλ= δάσκαλος
 603. ντασκαλίτσα= δασκάλα
 604. ντεκαγκράμ= δεκάγραμμο
 605. ντελφίν= δελφίνι
 606. ντεμαγκόγκ= δημαγωγός
 607. ντεμοκράτ= δημοκράτης
 608. ντεμοκράτσια= δημοκρατία
 609. ντζιβγκάρ= ζευγάρι
 610. ντζιβγκαρόσβαμ= ζευγαρώνω
 611. ντεσποτίζμ= δεσποτισμός
 612. ντιάλεκτ= διάλεκτος
 613. ντιάμετρ= διάμετρος
 614. ντιάντεμα= διάδημα
 615. ντιαφράγμα= διάφραγμα
 616. ντίετα= δίαιτα
 617. ντικάρα= δεκάρα
 618. ντιμιρία= διμοιρία
 619. ντιναμόμετρ= δυναμόμετρο
 620. ντινάστια= δυναστεία
 621. ντιντάκτικα= διδακτική
 622. ντιορατίκ= διορατικός
 623. ντιόσμο= δυόσμος
 624. ντίπλα= δίπλα
 625. ντιπλόμα= δίπλωμα
 626. ντιπλομάτσια= διπλωματία
 627. ντιπλόσαμ= διπλώνω
 628. ντοκιμάζβαμ= δοκιμάζω
 629. ντοκιμία= δοκιμή
 630. ντουκάρ= δοκάρι

631. ντράκο= δράκος
 632. ντράμα= δράμα
 633. ντραματούργκ= δραματοουργός
 634. ντρετολόγκιγια= δεντρολογία

Ο

635. όαζις= όαση
 636. οκσίγια= οξεία
 637. οκταέντρ= οκτάεδρο
 638. οκτοπόντ= χταπόδι
 639. ολιγκαρχίγια= ολιγαρχία
 640. ομιάσαμ= ομοιάζω
 641. ομονίμ= ομώνυμος
 642. όνικς= νύχι
 643. οπιστίγε= οπίσθια
 644. όπτικα= οπτική
 645. οργκανίζμ= οργανισμός
 646. οργκίγια= όριο
 647. ορίζ=ρύζι
 648. ορίζμο= ορισμός
 649. ορίζεν= ρύζινος
 650. ορίσβαμ= ορίζω
 651. ορίσμο=ορισμός
 652. ορκέστρ= ορχήστρα
 653. ορνιτολόγκιγια= ορνιθολογία
 654. οροσκόπ= οροσκόπιο
 655. ορτογκράφιγια= ορθογραφία
 656. ορτοπέντιγια =ορθοπεδία
 657. ορχίστρα= ορχήστρα
 658. οστεολόγκιγια= οστεολογία
 659. ότι= ότι
 660. ουμιρίσβαμ= μυρίζω
 661. ουντός= οδός
 662. ουράν= ουρανός
 663. ουτοπίγια= ουτοπία

Π

664. παγκούρ= παγούρι
 665. παγκουτό= παγωτό

666. παλεογκραφίγια= παλαιογραφία
 667. παλαμίντα= παλαμίδα
 668. παλαμίσαμ= παλαμίζω
 669. παλεοτερέι= παλαιοθηρίο
 670. παλικάρ= παλικάρι
 671. παναγίρ= πανηγύρι
 672. Παναγκίγια= Παναγία
 673. πανακίντα= πινακίδα
 674. πανεγκιρίκ= πανηγυρικός
 675. πανίκα= πανικός
 676. πανόραμα= πανόραμα
 677. πανούκλα= πανούκλα
 678. πανταχούσα= πανταχούσα
 679. πάντεον= πάνθεον
 680. πάντερ= πάνθηρας
 681. παντογκράφ= παντογράφος
 682. παντομίμα= παντομίμα
 683. παπάς= παππάς
 684. παπαντίγια= παππαδιά
 685. παραγράφ= παράγραφος
 686. παραλέλ= παράλληλος
 687. παραλελόγκραμ= παραλληλόγραμμο
 688. παραλελοπίπεντ= παραλληλεπίπεδο
 689. παραλιζίραμ= παραλύω
 690. παραλιτίκ= παραλυτικός
 691. παραλογκίσμ= παραλογισμός
 692. παραμάνα= παραμάνα
 693. παραμπόλα= παραβολή
 694. παραντόκς= παράδοξο
 695. παράπονο= παράπονο
 696. παραστάς= παράσταση
 697. παρέλασι= παρέλαση
 698. παρεμίγια= παροιμία
 699. παριγκόριε= παρηγοριά
 700. παριγκορίσαμ= παρηγορώ
 701. Παρίσι= Παρίσι
 702. παροκσίζμ= παροξυσμός
 703. παρόντιγια= παρωδία
 704. πασπαλίσαμ=πασπαλίζω
 705. πάστρα= πάστρα
 706. πατερίτσα= πατερίτσα

707. πάτιμα= πάθημα
 708. πατογκένεν= παθογενής
 709. πατολόγκιγια= παθολογία
 710. πάτομα= πάτωμα
 711. πατριάρχ= πατριάρχης
 712. πατριότ= πατριώτης
 713. πατριότιζμ= πατριωτισμός
 714. πεζούλ= πεζούλι
 715. πενταγκόγκικα= παιδαγωγική
 716. πενταγκογκίσεσκι= παιδαγωγικός
 717. πένταλ= πετάλι
 718. πέντιλι= πέδιλο
 719. πεπόν= πεπόνι
 720. περγκαμέντ= περγαμινή
 721. περιγκέι= περίγειος
 722. περιμέτρ= περίμετρος
 723. περιντρίμ= περίδρομος
 724. περιόντ= περίοδος
 725. περιπατίσαμ= περπατώ
 726. περίπολι= περίπολος
 727. περίπτερο= περίπτερο
 728. περιπτεράτζι= περιπτεράς
 729. περιφερίγια= περιφέρεια
 730. περιφράζα= περίφραση
 731. πέρκα= πέρκα
 732. περόν= πιρούνι
 733. περονιάσαμ= περονιάζω
 734. περφίρα= πορφύρα
 735. πέταλο= πέταλο
 736. πεταλόσοβαμ= πεταλώνω
 737. πετρογκράφιγια= πετρογραφία
 738. πέφκο= πεύκο
 739. πιστόλ= πιστόλι
 740. πιάνο= πιάνο
 741. πίζμα= πεάσμα
 742. πιλέφα= πιλάφι
 743. πίμα= ποίημα
 744. πινακόντ= πινακωτή
 745. πιπέρ= πιπέρι
 746. πίραβλου= πύραυλος
 747. πιραμίντα= πυραμίδα
 748. πιράτ= πειρατής
 749. πιρομέτρ= πυρόμετρο
 750. πιροστίγια= πυροστιά
 751. πίσσα= πίσσα
 752. πιτροπίγια= επιτροπή
 753. πλάστικα= πλαστική
 754. πλάκα= πλάκα
 755. πλακάκι= πλακάκι
 756. πλακόσαμ= πλακώνω
 757. πλανέτα= πλανήτης
 758. πλάταν= πλάτανος
 759. πλατίγιε= πλατεία
 760. πλέβριτ= πλευρίτης
 761. πλευριτόσαμ= πλευριτώνω
 762. πλέγκμα= πλέγμα
 763. πλεκσούντα= πλεξούδα
 764. πλεμόν= πλεμόνι
 765. πλεονάζμ= πλεονασμός
 766. πλιντίριε= πλυντήριο
 767. πλούτισαμ= πλουτίζω
 768. πνεβματίκ-α-ο= πνευματικός-ή-ό
 769. ποέμα= ποίημα
 770. πόλαρ= πουλάρι
 771. πολιγκάμιγια= πολυγαμία
 772. πολιγκόν= πολύγωνο
 773. πολιέντρ= πολύεδρο
 774. πολιλίε= πολυέλαιος
 775. πολίτικα= πολιτική
 776. πορτοκαλάντα= πορτοκαλάδα
 777. ποτίρ= ποτήρι
 778. πουρνάρ= πουρνάρι
 779. πράκτικα= πρακτική
 780. πρακτορίγιε= πρακτορείο
 781.πραματίγια=πραμάτεια
 782. πρίζμα= πρίσμα
 783. πρίκα= προικοσύμφωνο
 784. πρίκε= προίκα
 785. πρικιό= προίκα
 786. πρικίσοσαμ= προικίζω
 787. πρίον= πριόνι
 788. πριονίσαμ= πριονίζω

789. πρόβλημα= πρόβλημα
 790. προγράμα= πρόγραμμα
 791. πρόζιμ= προζύμι
 792. προκόπσανικ-α-ο= προκομμένος-η-ο
 793. προκόπσουβαμ= προκόβω
 794. προοντέπσαμ= προοδεύω
 795. προπόνησι= προπόνηση
 796. προσκέφαλ= προσκέφαλο
 797. πρόσοπς= πρόσοψη
 798. προστάγκια= προσταγή
 799. προτοιερέι= πρωτοϊερέας
 800. προτοκόλ= πρωτόκολλο
 801. προτοκολίβαμ= πρωτοκολλώ
 802. προτοτίπ= πρωτότυπο
 803. προκοπτσουβάν= προκόβω
 804. πσάλαμ= ψάλλω
 805. πσαλτ= ψάλτης
 806. πσαλτίρ= ψαλτήρι
 807. πσεβντονίμ= ψευδώνυμο
 808. πσιγκίγε= ψυγείο
 809. πσιχίτσεσκι-α-ο= ψυχικός-ή-ό
 810. πσιχολόγκιγια= ψυχολογία

P

811. ραβόνα= αρραβώνας
 812. ραβονίσβαμ=αρραβωνιάζω
 813. ραχιτίσμ= ραχιτισμός
 814. ρέβμα= ρεύμα
 815. ρεβματίζιμ= ρευματισμός
 816. ρέμα= ροή
 817. ριγκάν= ρίγανη
 818. ριζ= ρύζι
 819. ριπάνια= ρεπάνι
 820. ρίτμα= ρυθμός
 821. ροκάν= ροκάνι
 822. ρομπ= ρόμβος

Σ

823. σακούλ= σακούλα
 824. σαμάρ= σαμάρι

825. σαμαρόσαμ= σαμαρώνω
 826. σαμαρόσαβαμ= σαμαρώνω
 827. σάρκα= σάρκα
 828. σαρκάζιμ= σαρκασμός
 829. σαρκόσαμ= σαρκάζω
 830. σαρκοφάγκ= σαρκοφάγος
 831. σαρντέλα= σαρδέλα
 832. σατράπ= σατράπης
 833. σγκοραφίσαμ= ζωγραφίζω
 834. σγκούρια= σκουριά
 835. σελίν= σελήνη
 836. σέλινο= σέλινο
 837. σέντον= σεντόνι
 838. σίγκουρ-α-ο= σίγουρος-η-ο
 839. σιρά= σειρά
 840. σίμβολ= σύμβολο
 841. σιμέα= σημαία
 842. σιμέτριγια= συμμετρία
 843. σιμπλέκτι= συμπλέκτης
 844. σιμπάτιγια= συμπάθεια
 845. σιμπτόμ= σύμπτωμα
 846. σιμφόνιγια= συμφωνία
 847. σιναγκόγκα= συναγωγή
 848. σίναρ= σύνορο
 849. σινγκαλόσβαμ = συγκαλώ
 850. σινεχίσαβομ= συνεχίζω
 851. σινονίμ= συνώνυμος
 852. συνονιμίγια= συνωνυμία
 853. σίνορ= σύνορο
 854. σιντερόσαβομ= σιδερώνω
 855. σιντερόσαβανιε= σιδέρωμα
 856. σιντριβάν= σιντριβάνι
 857. σινχρονίζιμ= συγχρονισμός
 858. σιρίγκα= σύριγγα
 859. σιρί= σειρά
 860. σιρίτσα= γραμμούλα
 861. σιρτάρ= συρτάρι
 862. σιστέμα= σύστημα
 863. σιχάζοβαμ= ησυχάζω
 864. σκαλίσαμ= σκαλίζω
 865. σκαλόσαμ= σκαλώνω

866. σκαντάλ= σκάνδαλο
 867. σκαπάν= σκαπάνη
 868. σκάρα= σχάρα
 869. σκαρφόσαμ= σκαρφίζομαι
 870. σκελέτ= σκελετός
 871. σκέπτικ-α-ο= σκεπτικός
 872. σκιάσαμ= σκιάζω
 873. σκιλίντα= σκελίδα
 874. σκίνιγια= σκηνή
 875. σκιπτρ= σκήπτρο
 876. σκιτ= σκήτη
 877. σκιτέπσαμ= ασκητεύω
 878. σκόλιο= σχολείο
 879. σκοντάπσοβαμ= σκοντάφτω
 880. σκοντάπσαβομ= σκοντάφτω
 881. σκοπός= φρουρός
 882. σκοπόσβαμ= σκοπεύω
 883. σκόρπιγια= σκορπιός
 884. σκουπός= σκοπός
 885. σκούργια= σκουριά
 886. σκουριάσαμ= σκουριάζω
 887. σντάντιο= στάδιο ,γήπεδο
 888. σολίνα= σωλήνας
 889. σόρο= σωρός
 890. σουλίνα= σωληνάριο
 891. σουφού= σοφός
 892. σοφίζμ= σόφισμα
 893. σοφίστ= σοφιστής
 894. σπάζμα= σπασμός
 895. σπάργκαν= σπάργανο
 896. σπατίγια= σπαθί
 897. σπίλινα= σπλήνα
 898. σπλίνα= σπλήνα
 899. σποραντίσεσκι-α-ο= σποραδικός
 900. σταβρός= σταυρός
 901. στάλα= στάλα
 902. σταλαγκμίτ= σταλαγμίτης
 903. σταλακτίτ= σταλακτίτης
 904. στάμνα= στάμνα
 905. στάσι= στάση
 906. σταφιλάκ= σταφυλάκι
 907. σταφίντα= σταφίδα
 908. στενογκράφ= στενογράφος
 909. στενογκράφιγια= στενογραφία
 910. στεφάν= στεφάνι
 911. στίβα= στοίβα
 912. στιβάσουγιαμ= στοιβιάζω
 913. στιβόβασμ= στοιβάζω
 914. στιμόν= στημόνι
 915. στιχ= στίχος
 916. στιχίγια= στοιχείο
 917. στολίσαμ= στολίζω
 918. στομάχ= στομάχι
 919. στόμνα= στάμνα
 920. στορίγια= ιστορία
 921. στόχου= στόχαστρο
 922. στρατεγκέμα= στρατήγημα
 923. στρατέγκιγια= στρατηγία
 924. στρατέγκικ-α-ο= στρατηγικός
 925. στρέβλαμ= στρεβλώνω
 926. στρίντα= στρείδι
 927. στρόσαμ= στρώνω
 928. σφάνγκαρ= σφουγγάρι
 929. σφίνα= σφήνα
 930. σφινόσαμ= σφηνώνω
 931. σφίρεμ=σφυρώ
 932. σφουνγκαρίσαμ= σφουγγαρίζω
 933. σχέμα= σχήμα
 934. σχολάστικα =σχολαστική
- Τ
935. ταγκάρ= ταγάρι
 936. τακς= τάξη
 937. τακούν= τακούνι
 938. τακσιντιότ= ταξιδιώτης
 939. τάκτικα= τακτική
 940. τάμα= θαύμα
 941. ταματουργκία= θαυματουργία
 942. ταμπόσαμ= θαμπώνω
 943. ταφτότιτα =ταυτότητα
 944. ταχίτιτα= ταχύτητα

945. τεάτρου= θέατρο
 946. τέγετρο= θέατρο
 947. τελεγράμα= τηλεγράφημα
 948. τελεγκράφ= τηλεγράφος
 949. τελεόραση= τηλεόραση
 950. τελεσκόπ= τηλεσκόπιο
 951. τελεφόν= τηλέφωνο
 952. τελιγκράφ= τηλεγράφημα
 953. τελιόραση= τηλεόραση
 954. τεμέλ= θεμέλιο
 955. τεμελόσβαμ= θεμελιώνω
 956. τεμίαμ= θυμίαμα
 957. τεογκόνιγια= θεογονία
 958. τεοκράτ =θεοκράτης
 959. τεόρεμα= θεώρημα
 960. τεορέτικ-α-ο= θεωρητικός-ή-ό
 961. τεορίγια= θεωρία
 962. τεορίσαβαμ= θεωρώ
 963. τεορισάβανιε= θεώρηση
 964. τεραπέβτικα= θεραπευτική
 965. τερμομέτρου= θερμόμετρο
 966. τερμοσίφονο= θερμοσίφωνα
 967. τετράντιο= τετράδιο
 968. τιγκάν= τηγάνι
 969. τιγκανίσαμ= τηγανίζω
 970. τιγκανίτσα= τηγανίτα
 971. τίγκρε= τίγρης
 972. τιμάρ= θυμάρι
 973. τιμιάσαμ= θυμιάζω
 974. τίμιγια= τιμή
 975. τιμίσσαμ= τιμώ
 976. τιπίκ= τυπικό
 977. τιπόσβαμ= τυπώνω
 978. τιράνιν= τύραννος
 979. τιρανίσαμ= τυραννώ
 980. τιρανίτσεσκι= τυραννικός-ή-ό
 981. τιφόν= τυφώνας
 982. τοπογκράφιγια= τοπογραφία
 983. τούβλα= τούβλο
 984. τραβλίσαμ= τραυλίζω
 985. τράγκικ-α-ο= τραγικός-ή-ό
 986. τραγκικομέντιγια= τραγικοκωμωδία
 987. τραπέζα= τράπεζα
 988. τριαντάφιλ= τριαντάφυλλο
 989. τραπεζαρίγια= τραπεζαρία
 990. τραπεζόσσαμ= τραπεζώνω
 991. τρίβαμ= τρίβω
 992. τριγκίσαμ= τρυγώ
 993. τρίγκος= τρύγος
 994. τρον= θρόνος
 995. τρονιάσβαμ= θρονιάζω
 996. τρόπικ-α-ο= τροπικός-ή-ό
 997. τροχέι(εν-να-νο)= τροχαίος-α-ο
 998. τσάι= τσάι
 999. τσακάλ= τσακάλι
 1000. τσαλακόσσαμ= τσαλακώνω
 1001. τσιρίκαμ= τσιρίζω
- Ϙ
1002. φαγκάνα= φαγάνα
 1003. φάκελ= φάκελος
 1004. φακίριν= φακίρης
 1005. φάλαγγα= φάλαγγα
 1006. φανάρ= φανάρι
 1007. φανερόσσαμ= φανερώνω
 1008. φαντασμαγκόριγια= φαντασμαγορία
 1009. φαντάσσαμ= φαντάζω
 1010. φαντασίγα= φαντασία
 1011. φαρ= φάρος
 1012. φαρμάκ= φαρμάκι
 1013. φαρμακολόγκιγια= φαρμακολογία
 1014. φαρμακόσσαμ= φαρμακώνω
 1015. φαρμάτσιγια= φαρμακείο
 1016. φασαρίε= φασαρία
 1017. φεγκίτ= φεγγίτης
 1018. φέλα= ωφέλεια
 1019. φέλαμ= ωφελώ
 1020. φενομέν= φαινόμενο
 1021. φίζικα= φυσική
 1022. φισιολόγκιγια= φυσιολογία
 1023. φισιονόμιγια= φυσιογνωμία

1024. φιλακί= φυλακή
 1025. φιλάκιο= φυλάκιο
 1026. φιλαντρόπ= φιλάνθρωπος
 1027. φιλαρμόνγια= φιλαρμονία
 1028. φιλίγια=φιλί
 1029. φιλοκσέρα= φυλλοξέρα
 1030. φιλολόγκγια= φιλολογία
 1031. φιλοσόφ= φιλόσοφος
 1032. φιλοσόφγια= φιλοσοφία
 1033. φιλίγια= φυτεία
 1034. φιλίλ= φυτίλι
 1035. φλέγκμα= φλέγμα
 1036. φόκα= φώκια
 1037. φονέτικα= φωνητική
 1038. φονογκραφ= φωνογράφος
 1039. φονομέτρ= φωνόμετρο
 1040. φόρα= φόρα
 1041. φόρταμα= φόρτωμα
 1042. φορτόσαμ= φορτώνω
 1043. φορτοτίρ= φορτωτής
 1044. φωτογκράφ= φωτογράφος
 1045. φωτογκράφγια= φωτογραφία
 1046. φωτογκραφίραμ= φωτογραφίζω
 1047. φωτομέτρ= φωτόμετρο
 1048. φούσκα= φούσκα
 1049. φουσκόσαμ= φουσκώνω
 1050. φράζα= φράση
 1051. φραζεολόγκγια= φρασεολογία
 1052. φρένα= φρένο
 1053. φρενολόγκγια= φρενολογία
 1054. φσακάταμ= σακατεύω
 1055. φτάσαβαμ= φτάνω
 1056. φτέκσαμ= φταίω

Χ

1057. χαλκογκράφγια= χαλκογραφία
 1058. χαλίκ= χαλίκι
 1059. χαλόσβαμ= χαλώ
 1060. χαμελέον= χαμαιλέον
 1061. χάος= χάος

1062. χαπ= χάπι
 1063. χαρά= χαρά
 1064. χαράκ= χαράκι
 1065. χάρακα= χάρακας
 1066. χαράκτερ= χαρακτήρας
 1067. χαρίζβαμ= χαρίζω
 1068. χαριζμά= χάρισμα
 1069. χαρίσβανιε= χάρισμα
 1070. χαρίσοβαμ= δίνω χάρη
 1071. χαρμόνγια= αρμονία
 1072. χάρο= χάρος
 1073. χάρτα= χάρτης
 1074. χαρτίγια= χαρτί
 1075. χαρτίεν-α-ο= χάρτινος
 1076. χαρτόν= χαρτόνι
 1077. χετερίγια= εταιρεία
 1078. χιγκένια= υγεία
 1079. χιμέρα= χίμαιρα
 1080. χιμίγια= χημεία
 1081. χιμίκ-α-ο= χημικός-ή-ό
 1082. χιμν= ύμνος
 1083. χιντράβλικα= υδραυλική
 1084. χιντρομέτρ= υδρόμετρο
 1085. χιντροστάτικα= υδροστατική
 1086. χιμπερμπόλα= υπερβολή
 1087. χιπνοτίζμ= υπνωτισμός
 1088. χιποντρόμ= ιπποδρόμιο
 1089. χιποχοντρίκ= υποχόνδριος
 1090. χιρούργκ= χειρούργος.
 1091. χιρούργκγια= χειρουργία
 1092. χιτόν= χιτώνας
 1093. χνότα= χνώτα
 1094. χολέρα= χολέρα
 1095. χόμα= χώμα
 1096. χονέπσοβαμ= χωνεύω
 1097. χονίγια= χωνί
 1098. χορατά= χωρατό
 1099. χοριάτ= χωριάτης
 1100. χοριζόντ= οριζοντας
 1101. χορό= χορός
 1102. χορογκράφια= χορογραφία

- 1103. χορτάσαμ= χορταίνω
- 1104. χριστιάνιν= χριστιανός
- 1105. χριστιάνσκι(εν-να-νο)=χριστιανικός-ή-ό
- 1106. Χριστός= Χριστός
- 1107. χρόνικα= χρονικό
- 1108. χρονολογκίγια= χρονολογία
- 1109. χρονομέτρ= χρονόμετρο
- 1110. χταπόντ= χταπόδι

ΕΥΜΗΝ ΑΙΝΤΙΝ
ΟΜΕΡ Χαμδη

α θ χα

Πομάτοκου

Κομοσάνη 1997

ΝΑΟΥΤΣΣΕΜ ΑΛΦΑΒΙΤΑΝΑ

A	-	a	O	-	o
Ä	a(ε)	ä	Ö	o(ε)	ö
ΜΠ	μπε	μπ	ΟΥ	-	ου
B	βε	β	Π	πε	π
Γ	γ(ι)ε	γ	Ρ	ρε	ρ
ΓΚ	γκε	γκ	Σ	σε	σ
ΝΤ	ντε	ντ	ΣΣ	σσε	σσ
E	-	ε	Τ	τε	τ
Z	ζε	ζ	ΤΖ	τζε	τζ
ZZ	ζζε	ζζ	ΤΖΖ	τζζε	τζζ
I	-	ι	ΤΣ	τσε	τσ
İ	ι(ου)	ï	ΤΣΣ	τσσε	τσσ
K	κε	κ	Υ	ου(ι)	ü
Λ	λε	λ	Φ	φε	φ
M	με	μ	Χ	χε	χ
N	νε	ν			

ΜΠ μπ

μπαιράκ

Γιά πίσβαμ **μπ**

Πίτσι γκου ι τί

μπ μπ μπ μπ

ΜΠ ΜΠ ΜΠ ΜΠ

Πίσσι **μπ**

μπ

μπα

μπάικο

(μπουμπάικο)

μπϋγρϋτζζε

(μποπ)

μπάικο

μπϋγρϋτζζε

άικο

ϋγρϋτζζε

ΜΠΑΙΚΟ

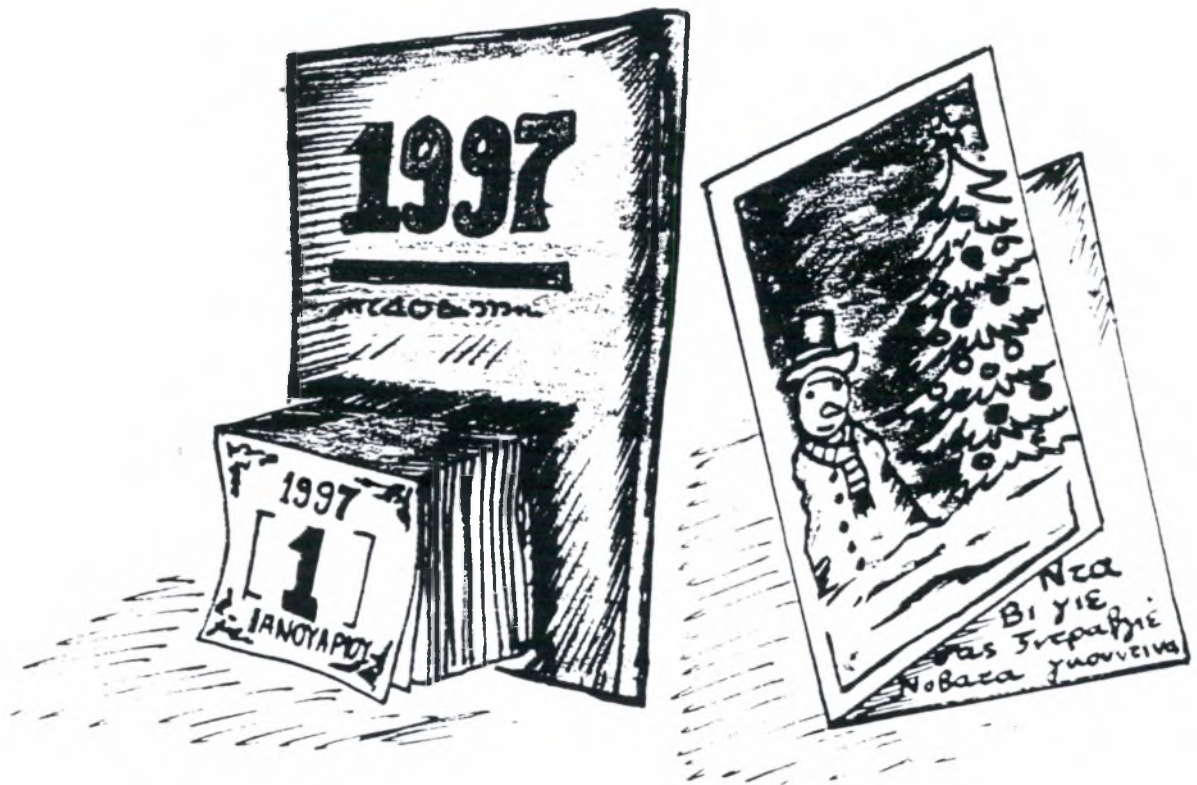
ΜΠΥΓΡΥΤΖΖΕ

ΜΠΑΙΚΟ

ΜΠΥΓΡΥΤΖΖΕ

Νόβατα γκουντίνα ντόιντε

Νόβατα γκουντίνα ντόιντε.

Μπουμπά. ντα τι γιε σας ζντραβγιε νόβασα γκουντίνα.

Μάγιε, ντα τι γιε σας ζντραβγιε νόβασα γκουντίνα.

Χότζζεμ. ντα τι γιε σας ζντραβγιε νόβασα γκουντίνα.

Κακβά γιε χούμπαβα νόβασα γκουντίνα.

Μάικα μι κούπι νόβι ντρίπι.

.. Μπουμπάικου μι πακ κούπι ιγκράλκι.

Ντάντου ι μπάμπα μι κούπιχα γιεννό κουμπάρα.

Ι μίζζου μέτνα βότρε παρί.

Ι Χότζζετα νάσσε ντουνέσε ναχ σινίφαν γιεντίν νοβ
τεκβίμ, κάκνιγιε ντραγκου ότι φλέζαχμε φαφ γιεννό
νόβα γκουντίνα.

Βιβλιογραφία

Ελληνική

1. Ανδρουλάκης Γ., « Σημειώσεις Πανεπιστημιακών Παραδόσεων του μαθήματος της Κοινωνιογλωσσολογίας», Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, Βόλος 2000
2. Ανδρουλάκης Γ., «Η Κουτσοβλάχικη, μια μειονοτική γλώσσα σε συνεχή συρρίκνωση», Αθήνα 1989
3. Αποστολίδης Μ., «Η δια των αιώνων εθνική φυσιognωμία της Θράκης», τόμος 4, Αρχείο Θρακικού Θησαυρού 1941-42
4. Αφένδρας Β., «Θρησκευτική μειονότητα», στο: «Παιδαγωγική, Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια-Λεξικό», Ελληνικά Γράμματα, τόμος 6, Αθήνα 1991
5. Βακαλιός Θανάσης, «Το πρόβλημα της διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης στη Δ.Θράκη, Έρευνα», Gutenberg, Αθήνα 1997 370.117
6. Βακαλόπουλος Α. Κων/ντίνος, «Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού-Θράκη», Εκδοτικός Οίκος Κυριακίδη, Θεσ/νίκη 1991
7. Βαρβούνης Μ.Γ., «Η καθημερινή ζωή των Πομάκων», Οδυσσέας, Αθήνα 1997 390.20.477.11
8. Βαρβούνης Μ.Γ., «Συμβολή στη λαογραφική μελέτη των Πομάκων και του παραδοσιακού πολιτισμού της Θράκης», Κομοτηνή 1995
9. Βοζαγλή Κ.Δ., «Φυλετικές και εθνικές μειονότητες», Ανάτυπο από το αρχείο Θρακικών μελετών, αρ.35, Αθήνα 1954
10. Διβάνη Λένα, «Ελλάδα και Μειονότητες», Καστανιώτης, Αθήνα 1999 305.560/949.5.91
11. Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρους Λαρούς Μπριτάνικα, Εκδόσεις Πάπυρος, τόμος 41, Αθήνα 1991
12. Θεοχαρίδης Π., «Πομακοελληνικό Λεξικό-Πομαχτσκού-Οουρουμτσκού Λεκσικό», Εκδόσεις Αίγειρος, Θεσσαλονίκη 1996

13. Θεοχαρίδης Π., «Πομάκοι, οι Μουσουλμάνοι της Ροδόπης»(ιστορία, καταγωγή, γλώσσα, θρησκεία, λαογραφικά), έκδοση Πολιτιστικού Αναπτυξιακού Κέντρου Θράκης, 1995
- 14.Θερμός Δ., «οι Πομάκοι», στο: Περιοδικό <Τα εκπαιδευτικά>, τεύχος 27-28, έκδοση Εκπαιδευτικού Συνδέσμου, Αθήνα 1992
15. Κανακίδου Ελένη , «Η εκπαίδευση στη μουσουλμανική μειονότητα της Δυτικής Θράκης»,Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1994 371,829
- 16.Κωφός Ε., «ο Χάρτης των περιφερειακών ή μειονοτικών γλωσσών του Συμβουλίου της Ευρώπης», Περράκης Σ.(επιμέλεια), «Τα δικαιώματα των λαών και των μειονοτήτων», 1993
17. Λιάπης Κ. Αντώνης, «Η υποθηκευμένη γλωσσική ιδιαιτερότητα των Πομάκων», Θρακική Εταιρεία, Κομοτηνή 1995
18. Μαγκριώτης Γ., « Πομάκοι ή Ροδοπαίοι, οι Έλληνες Μουσουλμάνοι», Εκδόσεις Πελασγός, 1994
19. Μήτσης Ναπολέων, «Στοιχειώδεις αρχές και μέθοδοι της εφαρμοσμένης γλωσσολογίας», Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα1998
20. Μουζάκη Μαρία, «Πομάκοι, οι αρχαιότεροι κάτοικοι της Θράκης», στο: Περιοδικό Ιστορία, τεύχος 388, Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα 2000(Οκτώβριος)
21. Μουμίν Α.-Ομέρ Χ., « α β Πομάτσκου», αναγνωστικό της Πομακικής για τη Α΄ Δημοτικού», Θρακική Εταιρεία, Κομοτηνή 1997
22. Μπαμπινιώτης Γ., «Γλωσσικά ανθρώπινα δικαιώματα», άρθρο στην εφημερίδα «Το Βήμα», 02/03/1997
23. Μυλωνάς Α.Π., «Οι Πομάκοι της Θράκης», Νέα Σύνορα-Α.Α Λιβάνη, Αθήνα 1990
24. Παναγιωτίδης Ναθαναήλ, «Η εθνοφυλετική προέλευση των Πομάκων», στο: Περιοδικό <Τα Εκπαιδευτικά>, Έκδοση Εκπαιδευτικός Σύνδεσμος, τεύχος 22-23, Αθήνα 1991

25. Παπαστάμου Στ.-Μιούνη Γκ., «Μειονότητες και εξουσία», Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2001
26. Σελλά-Μάζη Ελένη, «Διγλωσσία και ολιγότερο ομιλούμενες γλώσσες στην Ελλάδα». Στο: Τσιτσελίκης Κ-Χριστόπουλος Δ., «Το μειονοτικό φαινόμενο στην Ελλάδα, μια συμβολή των κοινωνικών επιστημών», Εκδόσεις Κριτική Α.Ε & ΚΕΜΟ, Αθήνα 1997
27. Τσιτσελίκης Κ., «Μειονοτικές γλώσσες και μειονοτικοποίηση: το δίκαιο ως ρυθμιστικός παράγοντας», στο: «Ισχυρές»-«Ασθενείς» γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση, όψεις του γλωσσικού ηγεμονισμού, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Πρακτικά Ημερίδας, Θεσσαλονίκη 25 Απριλίου 1996
28. Φίλιας Β., «Εισαγωγή στη μεθοδολογία και τις τεχνικές των κοινωνικών ερευνών», Αθήνα 1977
29. Χιδίρογλου Παύλος, «Οι Έλληνες Πομάκοι και η σχέση τους με την Τουρκία», Ηρόδοτος ,ΙΙΙ Έκδοση, Αθήνα 1989

Ξένη

30. Rene Appel & Pieter Muysken, " Language contact and bilingualism", Edward Arnold, London 1987
31. Hoffman C., « An introduction to Bilingualism», Longman, London & New York 1991
32. Holmes J., "An introduction to Sociolinguistics", Longman, London and New York 1992
33. Hudson R.A, "Sociolinguistics", Cambridge University Press 1980
34. Sella-Mazi «La minorite Musulmane Turcophone de Grece», Τροχαλία, Κέρκυρα 1999.
35. Trudgill P., « Sociolinguistics, An introduction to Language and Society», Penguin, London 1995

36. Wardhaugh Ronald, "An introduction to Sociolinguistics, second edition", Blackwell Oxford & Cambridge USA, 1992

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

004000064339